

Minka Džanko

**Modalne partikule *eben, halt i wohl*
u njemačkom
i njihovi prijevodni ekvivalenti u
bosanskom/hrvatskom/srpskom jeziku**

Bosansko filološko društvo
Sarajevo, 2010.

© MINKA DŽANKO – Bosansko filološko društvo, Sarajevo, 2010.

Izdavač

Bosansko filološko društvo
Franje Račkoga 1, Sarajevo

Za izdavača

Dr. Ismail Palić

Recenzenti

Prof. dr. Erminka Zilić
Doc. dr. Ismail Palić

SADRŽAJ

PREDGOVOR	8
0. UVOD	9
0.1. Tema i cilj rada.....	9
0.2. Metoda rada.....	12
1. PARTIKULE U NJEMAČKOM JEZIKU	14
1.1. Definicija i različite klasifikacije partikula	15
1.1.1. Partikule vs. prilozi, prijedlozi, veznici	15
2. RAZLIČITI ASPEKTI MODALNOSTI U NJEMAČKOM JEZIKU	22
2.1. Kompleksnost istraživanja partikula	22
2.1.1. Modalnost u njemačkom jeziku	22
3. MODALNE PARTIKULE U NJEMAČKOM JEZIKU.....	27
3.1. Obilježja modalnih partikula	28
3.1.1. Modalne partikule vs. modalne riječi	33
3.2. Funkcije modalnih partikula	35
3.3. Problemi prilikom prevođenja modalnih partikula	39
4. PARTIKULE U B/H/S JEZIČNIM STANDARDIMA	42
4.1. Historijski pregled radova na temu partikula u bosanskom, hrvatskom i srpskom jezičnom standardu	47
4.1.1. Intonacija i izvanjezične radnje	57
5. MODALNOST U B/H/S JEZIČNIM STANDARDIMA	60
6. MODALNE PARTIKULE <i>WOHL</i> , <i>EBENI HALT</i>	70
6.1. Odvajanje partikule <i>wohl</i> od ostalih vrsta riječi	71
6.2. Odvajanje partikule <i>eben</i> od ostalih vrsta riječi	71
6.3. Odvajanje partikule <i>halt</i> od ostalih vrsta riječi	72
6.4. <i>Halt</i> vs. <i>eben</i>	72
7. KONTRASTIVNA ANALIZA NJEMAČKIH MODALNIH PARTIKULA <i>WOHL</i> , <i>EBENI HALT</i> I NJIHOVIH PRIJEVODNIH EKVIVALENTA U B/H/S JEZIKU	79

8. PARTIKULA <i>WOHL</i> I NJENI PRIJEVODNI EKVIVALENTI U B/H/S JEZIKU	81
8.1. <i>Wohl</i> u izjavnim rečenicama	81
8.1.1. Funkcija pretpostavke (nenaglašeni oblik)	81
8.1.2. Funkcija pretpostavke, signaliziranje ironije.....	90
8.1.3. Isticanje iskaza	93
8.1.4. Afektivni ton uz odbijanje druge mogućnosti	97
8.1.4.1. Afektivni ton uz odbijanje druge mogućnosti, signaliziranje razumljivosti same po sebi	99
8.1.4.2. Afektivni ton uz odbijanje druge mogućnosti, signaliziranje agresivnosti, iziritiranosti, predbacivanja.....	99
8.1.4.3. Afektivni ton uz odbijanje druge mogućnosti, signaliziranje uvrijeđenosti, isprovociranosti	100
8.1.5. Potvrda prethodnog iskaza uz istovremenu ogradu (naglašeni oblik)	101
8.1.6. Indiciranje suprotnosti (naglašeni oblik).....	104
8.1.7. Indiciranje ispravke prethodnog iskaza	105
8.2. <i>Wohl</i> u zamjениčkim pitanjima (Ergänzungsfragen/w-Fragen)	106
8.2.1. Retorička funkcija	107
8.2.2. Retorička funkcija, signalizira iznenađenost i zbuđenost	107
8.2.3. Afektivni ton koji signalizira ironiju	108
8.2.4. Afektivni ton koji signalizira srdžbu, nevjericu	109
8.2.5. Afektivni ton uz odbijanje druge mogućnosti, signalizira nadobudnost	111
8.3. <i>Wohl</i> u jesno-niječnim pitanjima (Entscheidungsfragen)	112
8.3.1. Retorička funkcija, <i>wohl</i> signalizira subjektivnu nesigurnost	113
8.3.2. Retorička funkcija, očekivanje potvrde sugovornika.....	113
8.3.3. Signaliziranje striktnе naredbe, prijetnje	114
8.4. Indirektna pitanja na koja govornik očekuje potvrđan odgovor (Vergewissungsfragen).....	115
8.4.1. Signaliziranje ironije, sarkazma	116
8.4.2. Funkcija nesigurnosti govornika, signalizira ljubaznost.....	116
8.4.3. Funkcija pretpostavke, očekivanje potvrde	117
8.4.4. Sugeriranje potvrde iskaza, signaliziranje nadobudnosti	119

9. PARTIKULA <i>EBEN</i> I NJENI PRIJEVODNI EKVIVALENTI U B/H/S JEZIKU	122
9.1. <i>Eben</i> u izjavnim rečenicama.....	122
9.1.1. Signalizira nespektakularnost, uobičajenost, trivijalnost.....	122
9.1.2. Funkcija evidentnosti, signalizira razumljivost samu po sebi	125
9.1.3. Funkcija evidentnosti, signalizira razumljivost samu po sebi, ublažava ilokuciju iskaza, signalizira pravdanje	129
9.1.4. Funkcija evidentnosti, signalizira razumljivost samu po sebi, signalizira naglašeno predbacivanje.....	132
9.1.5. Funkcija evidentnosti, signalizira rezigniranost.....	133
9.1.6. Konkluzivna funkcija	134
9.1.7. Funkcija poticaja na vršenje neke radnje kao jedinog mogućeg rješenja.....	136
9.1.8. Signalizira potvrdu, intenziviranje i restrikciju koji se koriste u svojstvu replike na prethodni iskaz (naglašeni oblik)	137
9.1.9. Funkcija ublažavanja ilokucije iskaza	142
10. PARTIKULA <i>HALT</i> I NJENI PRIJEVODNI EKVIVALENTI U B/H/S JEZIKU	144
10.1. <i>Halt</i> u izjavnim rečenicama	144
10.1.1. Signalizira nastavak razgovora	144
10.1.2. Funkcija plauzibilnosti	146
11. KONTRASTIVNA ANALIZA EKVIVALENTATA MODALNIH PARTIKULA <i>WOHL</i>, <i>EBEN</i> I <i>HALT</i> U PRIJEVODIMA NJEMAČKIH DJELA NA B/H/S JEZIK	149
12. PARTIKULA <i>WOHL</i> U NJEMAČKIM PRIJEVODIMA DJELA IZVORNO NAPISANIH NA B/H/S JEZIKU.....	150
12.1. Izjavne rečenice	150
12.1.1. Funkcija pretpostavke (nenaglašeni oblik)	150
12.1.2. Isticanje iskaza	156
12.1.3. Afektivni ton uz odbijanje druge mogućnosti, razumljivost sama po sebi, signaliziranje uvrijeđenosti	157

12.1.4. Potvrda prethodnog iskaza uz istovremenu ogradu	158
12.1.5. Indiciranje suprotnosti	159
12.2. <i>Wohl</i> u zamjениčkim pitanjima (Ergänzungsfragen/w-fragen)	160
12.2.1. Funkcija subjektivne nesigurnosti govornika, <i>wohl</i> signalizira retoričnost.....	160
12.2.2. <i>wohl</i> signalizira pojačanu radoznalost <i>wohl</i>	162
12.2.3. Afektivni ton uz odbijanje druge mogućnosti, <i>wohl</i> signalizira ironiju i retoričnost.....	163
12.2.4. Afektivni ton uz odbijanje druge mogućnosti, <i>wohl</i> signalizira čuđenje.....	163
12.3. <i>Wohl</i> u jesno-niječnim pitanjima (Entscheidungsfragen)	165
12.3.1. Retorička funkcija, <i>wohl</i> signalizira subjektivnu nesigurnost	165
12.3.2. Ublažavanje direktnog pitanja.....	165
12.3.3. <i>wohl</i> signalizira ljubaznost	166
12.4. Indirektna pitanja na koja govornik očekuje potvrdu (Vergewisserungsfragen)	167
12.4.1. Signaliziranje ironije, sarkazma.....	167
12.4.2. Funkcija pretpostavke, očekivanje potvrde	168
12.4.3. Afektivni ton uz odbijanje druge mogućnosti	168

13. PARTIKULA *EBENU* NJEMAČKIM

PRIJEVODIMA DJELA IZVORNO NAPISANIH

NA B/H/S JEZIKU..... 170

13.1. Izjavne rečenice.....	170
13.1.1. Funkcija evidentnosti, <i>eben</i> signalizira razumljivost samu po sebi	170
13.1.2. Funkcija evidentnosti, <i>eben</i> signalizira razumljivost samu po sebi, ublažava ilokuciju iskaza, signalizira pravdanje	176
13.1.3. Funkcija nepromjenjivosti faktičkog stanja, <i>eben</i> signalizira rezigniranost.....	178
13.1.4. <i>eben</i> signalizira nespektakularnost, uobičajenost, trivijalnost	179

14. PARTIKULA <i>HALT</i> U NJEMAČKIM PRIJEVODIMA DJELA IZVORNO NAPISANIH NA B/H/S JEZIKU	180
14.1. <i>Halt</i> u izjavnim rečenicama.....	180
14.1.1. Signalizira okončanje razgovora.....	180
15. REZULTATI KONTRASTIVNE ANALIZE.....	181
15.1. B/h/s partikule i ostala leksička sredstva kao prijevodni ekvivalenti.....	182
15.2. B/h/s partikule i ostala leksička sredstva kao indikatori partikula <i>wohl, eben</i> i <i>halt</i> u prijevodima na njemački jezik	183
16. ZAKLJUČAK	184
IZVORI.....	198
SPISAK LITERATURE.....	200

PREDGOVOR

Nema sumnje da partikule predstavljaju interesantnu i veoma inspirativnu temu istraživanja. Osnovni cilj ovog rada je utvrđivanje ekvivalenata njemačkih modalnih partikula *wohl, eben i halt* u bosanskom/hrvatskom/srpskom standardu kao i opisivanje njihovih komunikativno-pragmatičkih funkcija. Također želimo utvrditi da li u našem jeziku postoje određeni indikatori koji nas motiviraju da upotrijebimo navedene njemačke partikule prilikom prevođenja. Usporedba komunikativnih funkcija ovih partikula predstavlja preduvjet za određivanje njihovih prijevodnih ekvivalenata koji imaju centralno mjesto u području prevođenja, didaktike ali i leksikologije.

Ovom prilikom zahvaljujem svojoj mentorici, prof. dr. Erminki Zilić, na razumijevanju, profesionalnoj i prijateljskoj podršci pri izradi ovog rada. Zahvalnost dugujem mojoj mami Sadiji, mužu i svekrvi koji su ogromnim strpljenjem, razumijevanjem i pomoći doprinijeli izradi ovog rada.

0. UVOD

0.1. Tema i cilj rada

Nema sumnje da će se lingvisti složiti da partikule u bosanskom/hrvatskom/srpskom jeziku (od latinskog *particular*, deminutiv od riječi *pars*, *partis* = "dio", "(nepromjenjiva) riječca, čestica") predstavljaju veoma kompleksno i još nedovoljno istraženo polje izučavanja. Veoma je važno odmah na početku objasniti šta podrazumijevamo pod partikulama, s obzirom da još uvijek ne postoji jedinstvena definicija. U ovom radu pojam partikula svjesno svodimo na partikule u užem smislu, a to znači nepromjenjive riječi koje nisu ni veznici ni prilozi ni prijedlozi. Za njihovo međusobno razgraničavanje i klasificiranje polazimo od njihove funkcije u komunikaciji. Pri njihovoj klasifikaciji uzimamo u obzir osobine koje vrijede za sve partikule, a tu svakako spadaju slijedeće karakteristike:

- Partikule su nepromjenjive riječi koje preciziraju, modificiraju, nijansiraju iskaz.
- Glavni kriterij za izdvajanje partikula u posebnu vrstu riječi bio bi ili jeste njihova funkcija u jeziku¹ i njihovo značenje. Iako značenjem siromašni, ovi elementi nisu u potpunosti bez značenja.
- Sintaktički su fleksibilni (na način da mogu zauzimati različite pozicije u rečenici²) i pragmatički veoma kompleksni (njihova pragmatička vrijednost jeste njihova funkcija u kontekstu: govornikova intencija i raspoloženje u trenutku iskaza³, interpretacija slušatelja/sugovornika, itd.).

Cilj ovog rada jeste prije svega utvrđivanje funkcija navedenih partikula u njemačkom jeziku. Uz pomoć dvosmjerne kontrastivne analize želimo odgovoriti i na pitanje kojim jezičkim sredstvima raspolaže b/h/s jezik u svojstvu što približnijih ekvivalenata njemačkih modalnih partikula *eben*, *halt* i *wohl*, uzimajući u obzir njihove različite tekstualne funkcije koje se pojavljuju u ovisnosti od vrste rečenice i samog konteksta. Primarni cilj ovog

¹ Lingvisti su još uvijek neusuglašeni da li su partikule u užem smislu posebna vrsta riječi ili pak samo nepromjenjive riječi koje spadaju u istu vrstu riječi sa priložima, veznicama i uzvicima.

² Jedna od osnovnih razlika između njemačkih i b/h/s partikula jeste njihova pozicija u rečenici, opširnije v. 3.1. Osobine modalnih partikula

³ Iskaz definišemo kao najmanju jedinicu na nivou teksta, kao osnovnu jedinicu komunikacije.

rada jeste nastaviti istraživanja na području b/h/s lingvistike pripremljenom radovima Žarke Bošnjakovića (1980), Johannesesa Dahla (1984), Mirjane Jocić (1983), Pavice Mrazović (1990), Pavla Tekavčića (1992), Marine Ličen (1996), Ulricha Engela (1999), Željka Uvanovića (2004) i dr.

Pored pitanja ekvivalenata njemačkih partikula u b/h/s jezičnim standardima cilj nam je, također, odgovoriti na pitanje, "koliko se često i zašto" partikule koriste tj. koliko su važne u jeziku. Koliko često, dakle, govornik eksplicitno upotrebljava partikule kako bi modificirao, nijansirao, relativizirao ili naglasio određeni iskaz ili dio iskaza, odnosno, koliko je često modalnost implicirana samim kontekstom.

U njemačkom jeziku izučavanje partikula je započelo krajem šezdesetih godina kada se lingvistika počela interesirati za autentični govorni jezik i njegovu komunikativnu funkciju, a samim tim i pragmatiku. Sve partikule su neizostavni dio spontanog jezičnog izraza, naročito u dijalogu, u živoj komunikaciji, one predstavljaju neophodan začim svakog razgovora⁴. Upravo je to i jedan od glavnih razloga zanemarivanja partikula u lingvističkoj literaturi. No, pitanje jedinstvene i univerzalne definicije partikula kao vrste riječi još uvijek nije usuglašeno. Činjenica je da su partikule nepromjenjive riječi, što znači da se niti konjugiraju niti dekliniraju niti kompariraju. U ovisnosti od toga, da li se prilikom klasifikacije partikula uzimaju u obzir njihove sintaktičke ili sadržajno-komunikativne osobine ili i jedne i druge, odnosno da li se koriste samo pragmatički ili i semantički kriteriji, u gramatikama nailazimo na najrazličitije vrste riječi grupisane pod pojmom partikule. Nakon početnog strukturalističkog prilaza u izučavanju partikula šezdesetih i sedamdesetih godina, koji se isključivo bavio semantikom partikula, osamdesetih godina dolazi do promjene pravca izučavanja uvodeći u lingvistička razmatranja i teoriju govornih činova kao i konverzaciju i analizu teksta.

Nadalje, osnovni cilj nastave stranog jezika jeste ovladavanje govornom kompetencijom koja uključuje upravo živi govor (dijalog) određenog stranog jezika ali i potpuno razumijevanje jezika koji se uči. Značenja koja se u maternjem jeziku izražavaju partikulama trebaju svoje ekvivalente u jeziku koji se uči. Značenja ovih elemenata, za onoga ko uči njemački jezik, često su nejasna, čak naizgled beznačajna ili pak suvišna. No, radi se o veoma suptilnim značenjima i njihova je upotreba sa komunikativno-pragmatičnog stanovišta praktički neizostavna. Pored ovog pedagoškog

⁴ Đukanović (2005)

aspekta, nepreciznost se po pitanju partikula i njihove upotrebe javlja i u prevođenju, s obzirom na poteškoće koje se javljaju u značenju i funkciji ovakvih riječi u jednom jeziku. Partikule igraju značajnu ulogu u literarnom prijevodu ali i u svakoj drugoj vrsti prevođenja. Loš ili zanemaren prijevod partikula u literarnim (političkim ili bilo kojim drugim) tekstovima iskrivljuje ili mijenja značenja koja mogu biti itekako relevantna sa hermeneutičkog stanovišta.

U istraživačkom dijelu ovog rada ograničavamo se na njemačke partikule *eben*, *halt* i *wohl* koje spadaju u takozvane "Modalpartikeln/ Abtönungspartikeln" odnosno modalne partikule⁵ koje modificiraju ilokutivnu komponentu iskaza, tj. namjeru govornika da nešto na određen način saopšti, upita, zahtijeva itd. Tako se npr. partikula *wohl* u Dahlovoj disertaciji (1988: 258 ff.) javlja u potvrdnim i interogativnim rečenicama sa slijedećim ekvivalentima: *a, izgleda, li, po svoj prilici, pa, još kako*, POTENCIJAL, itd. Prilikom prevođenja različitih njemačkih partikula vrlo često u b/h/s jeziku susrećemo iste prijevodne elemente. Rezultati pomenutih istraživanja pokazuju da je b/h/s jezik nedovoljno bogat partikulama koje bi u istim kontekstima precizno odgovarale ilokuciji njemačkih iskaza. Stoga u ovom radu želimo istražiti cjelokupan jezički inventar kojim b/h/s jezik može izražavati modalnost. No, navedeni primjeri "suhog" prevođenja ne vrijede bez semantičkih i pragmatičkih komentara o postojećoj ilokuciji ili ilokuciji koja se želi posredovati, o socijalnim odnosima koji uvjetuju iskaz, bez stilskolingvističke analize i konteksta koji moraju prethoditi upotrebi određene partikule odnosno partikule u određenoj tekstualnoj funkciji⁶. U ovom ćemo radu pokušati odgovoriti na neke od nedostataka na koje smo ukazali.

⁵ Koristimo b/h/s naziv za grupu partikula u koju spadaju *eben*, *halt* i *wohl*. U prošlosti mnogi njemački lingvisti (v. str. 26) su pravili distinkciju između Modal- i Abtönungspartikeln. Modalne partikule su definisane kao nepromjenjive riječi, koje mogu zauzeti prvo mjesto u izjavnim rečenicama i koristiti se kao odgovor na da/ne pitanja. Abtönungspartikeln ili partikule nijansiranja/konverzacione partikule su nepromjenjive riječi koje ne mogu samostalno stajati na početku rečenice, ne služe kao odgovor na da/ne pitanja i ne mogu se negirati. U našim izvorima Modalpartikeln imaju isto značenje kao i Abtönungspartikeln. Ovakvi sintaktički kriteriji za klasificiranje partikula ne vrijede u b/h/s-jeziku.

⁶ Navedeni kriteriji su ujedno i prijedlog kriterija Ulricha Engela (1999) za izradu jednog bilingvalnog rječnika partikula njemačkog – b/h/s jezika

0.2. Metoda rada

U uvodnom, teoretskom dijelu rada sublimiraćemo sva dosadašnja istraživanja, definiranje i klasificiranje partikula, obraćajući posebnu pažnju na modalne partikule (*Modalpartikeln/Abtönungspartikeln*), njihova obilježja i funkcije kao i probleme koji se javljaju kod prevođenja i učenja stranog jezika. Posebnu pažnju ćemo posvetiti području lingvističke modalnosti⁷ koje je u b/h/s jezičkim standardima nedovoljno istraženo. Na kraju teoretskog dijela pozabavićemo se detaljnije partikulama *eben*, *halt* i *wohl*, njihovim osobinama, gramatikalizaciji i funkcijama u tekstu.

Praktični dio rada sastojat će se iz dvije kontrastivne analize, njemačko-b/h/s i b/h/s-njemačke. H. Weydt⁸ razlikuje tri funkcije partikula u literarnim djelima: 1. Koristeći partikule autor u tekst unosi element razgovornog jezika, što je često slučaj u dijalogu [...] 2. Autor karakterizira likove u svom djelu na osnovu partikula koje njegovi likovi stalno koriste[...] 3. Ponekad su partikule veoma pogodne za izražavanje finih i preciznih nijansi, posebno na psihološkom polju [...]. Polazeći od toga da Weydtove tvrdnje vrijede i danas, analizu partikula ćemo vršiti na šest njemačkih romana i njihovih prijevoda na b/h/s jezik kao i šest romana na b/h/s jeziku i njihovih prijevoda na njemački jezik⁹. Pri tome će biti navedene modalne funkcije njemačkih partikula *eben*, *halt* i *wohl* kao i različiti jezički odnosno pragmatični i komunikativni elementi na nivou teksta uz pomoć kojih u b/h/s jeziku izražavamo modalnost. U obrnutoj analizi na primjerima iz šest dijela na b/h/s jeziku i njihovih prijevoda na njemački jezik istražićemo da li u b/h/s postoje posebni leksemi ili grupa leksema koji upućuju na upotrebu partikula *eben*, *halt* i *wohl* u njemačkom jeziku. Uporedićemo i analizirati da li su jezička sredstva koja su prevoditelji njemačkih dijela na b/h/s jezik koristili za prijevod partikula *eben*, *halt* i *wohl* istovjetna sa onim u originalnim b/h/s dijelima za koja su prevoditelji na njemački jezik upotrijebili partikule *eben*, *halt* i *wohl*.

Rezultat analize prijevoda umnogome će ovisiti od stepena prevoditeljevog razumijevanja originala, njegovog osjećaja za ciljni jezik, odnosno njegove sposobnosti da prenese intenciju pisca originala na

⁷ Pod lingvističkom modalnošću podrazumijevamo subjektivnu modalnost, a o razlikama između subjektivne i objektivne modalnosti v. 2. Različiti aspekti modalnosti u njemačkom jeziku

⁸ Citirano prema Liefänder-Koistinen (1988: 567)

⁹ Svi romani korišteni za korpus su navedeni u Izvorima

jezik na koji prevodi. Kao i u mnogim drugim sličnim radovima kao jezički korpus koristimo pisani jezik, iako lingvisti, kada je u pitanju česta upotreba partikula, upućuju na svakodnevni govorni jezik kojeg karakterizira veći stupanj spontanosti, prirodnosti i intimnosti. Mišljenja smo da je istraživanje partikula u cilju njihovog strategijskog razumijevanja u određenom smislu i lakše u pisanom tekstu – u ovisnosti od vrste teksta – jer je svaka partikula od strane autora odabrana svjesno i sa ciljem projekcije konkretne funkcije u tekstu. Prema Ch. Beerbom (1992: 116) fiktivni govorni jezik iskazuje u odnosu na svoj autentični pandan nekoliko prednosti i to: autor govornu situaciju često tako detaljno opisuje da čitatelj razumije i sve neophodne pozadinske informacije ili istima raspolaže zahvaljujući kontekstu. Autorovi komentari karakteriziraju govorne činove i pružaju dovoljno informacija o stavovima, pretpostavkama i emocijama govornika, a opisuju i neverbalne jezičke radnje kao što su gestika, mimika i intonacija. Prema riječima Ch. Beerbom upravo kombinacija modalnih partikula i neverbalnih sredstava omogućava da čitatelj odnosno lingvista postane skoro svjedokom autentičnog razgovora, dok se prilikom korištenja audio zapisa pozadinske informacije gube, neverbalna sredstva se ne mogu posmatrati a interpretacija analiziranog je prepuštena lingvisti.

Prema E. Hentschel (1986: 238 ff.) modalne partikule se javljaju češće u konceptualno¹⁰ usmenim tekstovima nego u konceptualno pisanim, a njihova učestalost raste sa stepenom neformalnosti i bliskosti govornika. Weydt¹¹ navodi da eksperimentalna anketiranja u vezi sa dijaloškim tekstovima sa puno modalnih partikula naspram dijaloških tekstova sa malo modalnih partikula pokazuju da prva vrsta tekstova djeluje "prirodno", "toplo" i "tečno" a druga "ukočeno" i "zatvoreno". U našem radu primjeri će dijelom biti ekscerpirani iz dijaloga, što zapravo jeste ili veoma slični govornome jeziku, ali i iz dijelova teksta koji ne obiluju dijalozima i kratkim rečenicama kao formama u kojima se modalne partikule najčešće pojavljuju.

¹⁰ Schwitalla (2003: 20 f.) navodi Sölla koji u svojoj knjizi "Govorni i pisani francuski" ističe razliku između naknadnog zapisivanja (fonetska i ortografska transkripcija) izvorno izgovorenog iskaza i iskaza koji je izvorno nastao u pisanom obliku. Isto vrijedi i za izvorno nastale tekstove koji se naknadno čitaju ili uče napamet. Izvornu formulaciju iskaza Söll naziva 'konceptualnom' razlikom između govornog i pisanog jezika.

¹¹ Citirano prema Schwitalli (2003: 155)

1. PARTIKULE U NJEMAČKOM JEZIKU

"Die Alltagsrede ist ein Urwald – überwuchert vom Schlinggewächs der Füllsell und Füllwörter...Auch nicht (davon wollen wir gar nicht reden), dass "Bitte die Streichhölzer!" eine bare Unmöglichkeit ist, ein Chimborasso der Unhöflichkeit. Es heißt natürlich: "Ach, bitte, seien Sie doch mal so gut, mir *eben* mal die Streichhölzer, wenn Sie so freundlich sein wollen? Danke sehr. Bitte sehr. Danke sehr..."¹²

Navedeni tekst potiče od Kurta Tucholskog ¹³, no on zasigurno nije jedini koji je partikule i njima slične riječi nazivao "poštapalicama", "riječima za popunjavanje praznina", "riječima-zakrpama", "začin-riječima" ili "vaškama u krznu (njemačkog) jezika" ¹⁴. Interesantna je činjenica da upravo pojam partikula ima najdužu jezičku tradiciju. Naime grčki naziv za nepromjenjive riječi *syndesmoi* nalazi svoj ekvivalent u latinskim gramatikama u oblicima *coniunctiones* i *particular* koji se u evropskim jezicima pojavljuju kao *konjunkcija* i *partikula*. U lingvističkoj tradiciji pojam partikula se koristio dvojako, s jedne strane kao krovni naziv za sve nepromjenjive riječi, s druge strane za sve one nepromjenjive riječi koje ne pripadaju nijednoj drugoj postojećoj vrsti riječi. U latinskim gramatikama pojavljuju se nazivi *pars* (dio) i diminutivni oblik *particula* (djelić). Ranije njemačke gramatike 16. stoljeća (napisane na latinskom) sadrže termin *vocula* sto znaci riječca a termini *vocula* i *particula* se koriste i u gramatikama Schotteliusa i Stieleru u 17. stoljeću (Szulc-Brzozowska 2002: 27). Naziv *partikula* za sve nepromjenjive riječi uvodi prvi Johann Bökiger (17. stoljeće) (ibid.). U 19. stoljeću Georg von der Gabelentz (1891) navodi da se u slučaju riječi – koje danas nazivamo modalnim partikulama – radi o karakteristici njemačkog jezika koju ne nalazimo u mnogo jezika a koje služe za izražavanje mnogih značenja (Masi 1996: 24). No, od kada je von der Gabelentz izrekao ovu

¹² Već u ovom primjeru možemo ogledati sve probleme (ne)prevodivosti partikula na naš jezik. "Svakodnevn govorni jezik je prašuma – zarasla u penjačice poštapalica i "riječi-zakrpa"... A da i ne govorimo da je rečenicu "Molim Vas šibice!" prosto nemoguće izgovoriti, da se ista pravi Chimborassom neljubaznosti. Treba, naravno, reći: Ah, molim Vas, budite ipak tako dobri da mi dodate (I dodajte mi) šibice, ako biste bili tako ljubazni? Hvala Vam. Molim. Hvala vam!"...(prevela M.Dž.)

¹³ Tucholsky (1961: 713 f.)

¹⁴ Za više bibliografskih podataka v. May (2000): Füllwörter (Adler 1964, Hutchinson 1976), Flickwörter (Reiners 1944), Würzwörter (Thiel 1962), Läuse im Pelz unserer Sprache (Reiners 1944)

pozitivnu socijalnu funkciju partikula pa do njihovog današnjeg statusa, partikule su dugo vremena bile u nemilosti lingvista, smatrane isključivo dijelom govornog stilistički ne-normiranog jezika. Istraživanja ruskih lingvista 40tih i 50tih godina u domenu svakodnevnog govora stranih jezika potaknula su mnoge na bavljenje partikulama i modalnim riječima. Njemačke partikule su postale predmetom istraživanja autora poput Winogradova (1947), Arndta (1960), Krivonosova (1963), Erbena (1958), Admonija (1966) i Helbiga (1970)¹⁵.

Helbig je već sedamdesetih godina partikule izdvojio u zasebnu vrstu riječi što diskusiju o tome, da li su partikule samostalna grupa riječi ili ne, ni u kom slučaju nije okončalo. No, da su mišljenja o partikulama kao riječima bez smisla i težine u rečenici bila puna predrasuda, neprecizna i na koncu naučno neutemeljena, pokazala su istraživanja u području tekstualne lingvistike i pragmatike. Disertacija Haralda Weydta objavljena 1969. rasplamsala je intenzivna istraživanja kako njemačkih tako i partikula u ostalim jezicima, a ona, sudeći prema broju radova, niti danas ne jenjavaju.

1.1. Definicija i različite klasifikacije partikula

1.1.1. Partikule vs. prilozi, prijedlozi, veznici

Zajednička karakteristika svih partikula u evropskim jezicima jeste nepromjenjivost. Veoma široko tumačenje partikula koje susrećemo u tradicionalnim gramatikama bazira se isključivo na morfološkom kriteriju nepromjenjivosti i isključuje semantičke, sintaktičke i pragmatičke kriterije. U četvrtom izdanju Dudenove gramatike (DUDEN Grammatik 1984: 90 f. i 345) pojmom partikula obuhvaćeni su prilozi, prijedlozi i veznici, pri čemu su modalne partikule označene kao "određeni prilozi" (ibid.: 351). Tek u petom izdanju (1995: 370 ff.) partikule se dijele na partikule stepenovanja (*sehr, ziemlich, recht...*), fokusne partikule (*besonders, selbst, sogar,...*), modalne partikule (*denn, schon, auch,...*), konverzacione partikule sa subkategorijama (*ja, hm, genau, richtig, ja, nein, doch, guten Morgen, bis bald, hop!, pst!, aua, uff,...*) i negacione partikule (*nicht, keinesfalls, weder... noch,...*), a pojam partikula ne asocira više na pojam "nepromjenjivosti" kao isključivog kriterijuma. Sedmo izdanje Dudenove gramatike (2005) je znatno promijenjeno. Pored iscrpnog poglavlja o intonaciji općenito i

¹⁵ Za više bibliografskih podataka v. Szulz-Brzozovska (2002)

intonaciji u njemačkom jeziku, u posljednja dva poglavlja nailazimo na teme iz tekstualne lingvistike kao i odjeljak o "govornom njemačkom jeziku" u kojima se govori i o modalnim partikulama (2005: 1227 f.).

Admoni (1970) obrađuje partikule veoma koncizno, ne navodeći jasne kriterije za njihovu klasifikaciju. Prema Admoniju partikule često stoje uz glagol odnosno predikat a sa morfološkog stajališta spadaju u priloge. "Partikule predstavljaju nepromjenjive pomoćne riječi (koje se poput prijedloga i konjunkcija ne kompariraju) a povezane su sa punoznačnim riječima kako bi istakle njihovo značenje." (ibid.: 204) Često su veoma emocionalno obojene. Naglašavanjem i identificiranjem određenih riječi u rečenici doprinose isticanju ili modificiranju stvarnosti iskaza ili njegovih dijelova. Admoni (1970: 205) modalne partikule dijeli u četiri podgrupe: partikule ograničavanja i identificiranja (*sogar, nur gerade, bloss, allein, eben, auch, selbst*), partikule intenziviranja (*sehr, durchaus, zu, gar, mal, so, ja, ganz*), partikule intenziviranja s ciljem suprotstavljanja (*dennoch, doch, wohl, ja, aber, zwar, denn*) i gramatikalizirane partikule (*es, am* u svojstvu partikule superlativa). Primjećujemo da partikula *halt* nije navedena čak ni kao sinonimna forma partikule *eben*.

Brinkmann (1971) razlikuje samo četiri vrste riječi, i to imenice, glagole, pridjeve i vezne riječi ¹⁶. Nepromjenjive vrste riječi i negacija se pominju na različitim mjestima. U dijelu koji obrađuje glagole u poglavlju pod nazivom "Modalni sistem" ovaj autor opisuje modalne priloge (1971: 400 ff.) koje naziva i rečeničnim prilozima, a radi se zapravo o današnjim modalnim partikulama. U poglavljima o rečenici autor se osvrće i na modalne partikule u smislu Weydtovih partikula nijansiranja kao i konjunkcije (ibid.: 498 ff.) a prilikom njihovog predstavljanja uzima u obzir i intonacijske aspekte.

Erben (1980: 178) partikule svrstava u rečenične priloge koje naziva i partikulama (ibid.: 176). Karakterizira ih kao emocionalno-ekspresivne partikule koje su naročito česte u razgovornom jeziku, a pripisuje im "formalnu invarijantnost" i "semantičko-sintaktičku neizoštrjenost". Pored modalnih u rečenične priloge ubraja i negacione i partikule ranga.

No nailazimo i na veoma usko posmatranje partikula kao npr. kod Heidolph et al. (1981: 490 ff., 683, 688) koji pojmom partikula obuhvataju isključivo modalne partikule. Prema ovim autorima modalne partikule modificiraju iskaz tj. često karakteriziraju samo jednu jedinu

¹⁶ Beziehungswort

riječ sa tendencijom isticanja, umirivanja, suprotstavljanja, intenziviranja i ublažavanja (ibid.: 688 f.).

Pojam partikula su Helbig/Buscha (1984: 475 ff.) prvobitno ograničavali na podgrupu koja se tradicionalno naziva partikule stepenovanja. U novijem izdanju gramatike (1998: 475 ff.) ovi autori izdvajaju partikule u samostalnu vrstu riječi uzimajući u obzir njihove sintaktičke, semantičke, komunikativne i ilokutivne komponente.

Prilikom klasificiranja partikula Helbig (1988) primjenjuje i sintaktičke kriterije i pod partikulama podrazumijeva samo one nepromjenjive riječi koje predstavljaju samostalnu vrstu riječi i razlikuju se od priloga i modalnih riječi¹⁷, a posebno od prijedloga i veznika (Helbig 1988: 20). Ovaj autor partikule dijeli na partikule stepenovanja (*auch, eben, ausgerechnet*, itd.), intenziviranja i komparacije (*etwas, ganz*, itd.), jesno-niječne partikule (*ja, nein, doch*), negacione partikule (*kein, nicht, weder...noch*), infinitivnu partikulu *zu* i modalne partikule (*bloß, denn, ja...*). Od 1995. navedena klasifikacija je proširena za partikule poređenja (*denn, als*) (Helbig/Helbig 1995: 10).

Engel (1988) koristi pojam partikula kao krovni naziv za priloge (*abseits, außen, dabei, daran, derzeit, weshalb...*), kopulativne partikule (*abhold, egal, gewahr werden...*), modalne partikule (*allerdings, anscheinend, fast, freilich, sicherlich, vielleicht, hoffentlich*), partikule ranga (*also, auch, eigentlich, erstaunlicherweise...*), partikule stepenovanja (*auch, bereits, bloß, gerade...*), partikule nijansiranja¹⁸ (*aber, also, bloß, doch, eben, halt, wohl...*), prijedloge (*ab, aus, bis, für, gegen...*), subjunktore (*als, als dass, damit, dass, um...zu, wenn, weil...*), konjunktore (*aber, denn, doch, nämlich, nur...*), partikule poređenja (*wie, als...*) i ekvivalente rečenice (*ach, also, danke, doch, eben...*). I u novijem prerađenom izdanju ove gramatike (2004) nailazimo na istu podjelu. Engel (2004: 12 ff.) definira vrste riječi na osnovu tri kriterija: fleksije, distribucije i semantike. Kao zajedničku karakteristiku za sve partikule autor navodi nepromjenjivost, a u iskazu im pridaje semantički značaj (ibid.: 384 ff.).

Partikule u širem smislu Hentschel/Weydt opisuju kao riječi koje nemaju leksičko ili deiktičko značenje, a svoje semantičko značenje razvijaju isključivo u kontekstu sa ostalim vrstama riječi (1989: 6). Osnovni kriterij za odvajanje partikula od ostalih vrsta riječi je, pored njihove nepromjenjivosti,

¹⁷ O distinkciji modalnih partikula i modalnih riječi v. 3.1.1.

¹⁸ Engelova podgrupa modalnih partikula u ovom radu biće tretirana pod nazivom modalne riječi, a partikule nijansiranja pod nazivom modalne partikule.

semantički aspekt iz čega proizilazi da prilozima ne spadaju u partikule, s obzirom da posjeduju i leksičko (npr. *gern, hoffentlich*) i deiktičko značenje (npr. *dort, heute*) (ibid.: 7). Iz istog razloga autori odvajaju od partikule i interjekcije jer iste obuhvataju dio vanjezičke stvarnosti kao npr. emocije (*aua, buch, ojemine, hurra*) ili zvukove (*miau, ticktack, kreisch*). Problematičnim smatraju odvajanje interjekcije kao što je npr. hm-hm sa značenjem 'ja'. Pod partikulama u širem smislu podrazumijevaju veznike, prijedloge, vezničke priloge, partikule stepenovanja, modalne riječi, negacione partikule, jesno-niječne partikule i modalne partikule¹⁹. Partikule stepenovanja u koje ubrajaju partikule intenziviranja i fokusne partikule zajedno sa modalnim riječima, modalnim, negacionim i jesno-niječnim partikulama ubrajaju u partikule u užem smislu.

U Gramatici autora Zifonun et al. (1997) pod zajedničkim nazivom "partikule" pojavljuju se različite klase partikula koje se i pojedinačno tretiraju kao posebne vrste riječi (ibid.: 23). Zajedničke su im osobine da ne mogu biti fokus fraze, da su nepromjenjive (sa izuzetkom nekolicine modalnih partikula kojima autori nazivaju riječi koje u ovom radu nazivamo modalnim riječima) i da se ne mogu međusobno koordinirati. Partikule su jasno izdvojene od ostalih vrsta riječi tj. priloga, prijedloga, konjunktora, subjunktora i adjunktora. Autori razlikuju slijedeće klase partikula: partikule nijansiranja, modalne partikule, partikule stepenovanja, partikule intenziviranja, konektivne partikule i negacione partikule (ibid.: 56 ff.).

U leksikonu "Handbuch der deutschen Wortarten" (2007) L. Hoffmanna postoji (krovnja) kategorija "partikula" koja – naslanjajući se na Gramatiku G. Zifonun et al. (1997) – predstavlja (meta)vrstu riječi tj. operira van klasične podjele riječi na vrste. Pojedine se partikule odnosno klase partikula unutar ostalih nepromjenjivih riječi tretiraju kao samostalne vrste riječi. Pod pojmom "interaktivne jedinice" nailazimo na slijedeću klasifikaciju:

1. nepromjenjive riječi koje ne predstavljaju samostalnu vrstu riječi: interjekcije i jesno-niječne partikule²⁰,
2. nepromjenjive riječi koje spadaju u samostalne vrste riječi (bez partikula): prilozima, prijedlozi, konjunktora, subjunktora i adjunktora,
3. kategorije partikula: partikule nijansiranja, partikule stepenovanja, partikule intenziviranja, konektivne partikule, negacione partikule i modalne partikule.

¹⁹ Autori ovu grupu nazivaju "Abtönungspartikeln"

²⁰ Responsiv, Antwortpartikeln...

Iz gore navedenog zaključujemo da postoji niz različitih definicija partikula, i u vezi sa njihovim odvajanjem od ostalih vrsta riječi i u vezi sa njihovom klasifikacijom. U ovom radu zastupamo mišljenje da morfološki kriterij nepromjenjivosti nije dovoljan za definiranje partikula - jer sve nepromjenjive riječi ne spadaju u partikule (Hentschel/Weydt 1994, Helbig 1988, Weydt 1969, Krivonosov 1965, May 2000, Szulc-Brzozowska 2002).

Szulc-Brzozowska (2002: 36) navodi da ni sintaktički kriteriji nisu dovoljni za klasifikaciju partikula, s obzirom da iste nemaju zajedničke sintaktičke osobine koje vrijede isključivo za partikule. Helbig/Buscha (1998: 21), međutim, drže da je izdvajanje partikula u zasebnu vrstu riječi legitimno upravo na osnovu njihovih sintaktičkih specifikuma, naime partikule ne mogu zauzeti početnu poziciju u rečenici (tj. stajati ispred finitnog glagola), a u rečenici se pomjeraju zajedno sa svojom odnosnom riječju. Burkhardt (1994: 132) opovrgava Weydtovu (1969) raniju tvrdnju o sintaktičkim kriterijima partikula prema kojima se ove riječi sa istim značenjem ne mogu pojaviti kao odgovor na pitanje niti zauzeti početnu poziciju u rečenici, a kao dokaz te svoje tvrdnje navodi modalne partikule *immerhin, jedenfalls, nämlich, schon i überhaupt*.²¹

Nedovoljnim se pokazao i semantički kriterij jer partikule svoja značenja dobijaju tek u kontekstu. Szulc-Brzozowska (2002: 29) citira Weydta koji razlikuje primarno i pragmatičko značenje koje se u određenim rečeničnim tipovima javlja na osnovu primarnog značenja. Weydt (1986) i Hentschel/Weydt (1989) razlikuju dva nivoa značenja: semantički i pragmatički odnosno "What is said (semantička funkcija, bukvalno značenje) i What is meant (pragmatička funkcija, ilokucija)" (Weydt 1986: 395). Foolen (1989: 309 f., 312) predlaže uvođenje tri nivoa značenja uz dodatni četvrti pragmatički nivo, a radi se o: nivou osnovnog apstraktnog značenje, nivou diferenciranja prema sintaktičkim kategorijama ili vrstama riječi, nivou upotrebe tj. funkcija partikula određene kategorije i pragmatičkom nivou. Autenrieth (2002: 2)²² zastupa značenjsko-minimalistički pristup prema kojem postoji veoma mali broj ili samo jedno značenje (modalnih) partikula čije varijante nastaju u interakciji sa uglavnom ne-semantičkim komponentama. Neki autori, pak, smatraju da semantički kriteriji pomažu

²¹ Weydt/Hentschel (1983: 18 ff.) sa izuzetkom partikule *schon* navedene riječi ubrajaju u partikule u širem smislu tj. partikule sa funkcijom sličnom funkciji nijansiranja (Partikeln mit abtönungsähnlicher Funktion)

²² Up. Bublitz 1978, Hentschel 1986

da se neke od konstrukcija sličnim partikulama kao npr. etički dativ isključe iz klase modalnih partikula (Szulc-Brzozowska 2002: 36, 67)²³.

Szulc-Brzozowska (2002: 28) navodi prijedlog Kaernae prema kojem se značenje partikula izjednačava sa njenim funkcijama, s obzirom da partikule iskazuju značenje tek u iskazu odnosno kontekstu koji je preduvjet za određivanje funkcije partikula. Stoga se prema ovom autoru funkcija partikula može shvatiti kao njena osobenost u rečenici a partikule kao posebna funkcionalna vrsta riječi. Mišljenja smo da je odvajanje partikula od ostalih vrsta riječi moguće na temelju njihovih funkcija u kontekstu.

U našem radu oslanjaćemo se na podjelu partikula prema Helbigu²⁴ koja nam se čini prihvatljivom iz četiri razloga. Helbig se najviše približio aktuelnoj definiciji u savremenom istraživanju partikula prema kojoj iste pripadaju "nepromjenljivoj vrsti riječi bez svojstava rečeničnog dijela, koje nemaju uopće ili imaju veoma slabo samostalno leksičko značenje, ali modificiraju značenje svojih odnosnih riječi (Bussmann 1990: 562)."²⁵ Nadalje, smatramo neophodnim razdvajanje partikula od ostalih vrsta riječi odnosno priloga, modalnih riječi, veznika i prijedloga. U našem istraživanju partikule izdvajamo od navedenih riječi na temelju njihovih funkcija²⁶ u datom kontekstu, a funkcije partikula se sastoje u tome da izraze stavove, procjenu i presupozicije, da se ne odnose na stepen istinitosti iskaza, nego na nivo foričkih odnosa, nivo presupozicija i nivo upravljanja dijalogom (Rathmayr 1989: 625). Treći razlog se odnosi na sličnosti kriterija, kojima su se izvori u našem radu na našim jezičkim standardima prevashodno rukovodili, sa kriterijima Helbiga. Na koncu, jedan od ciljeva ovog rada jeste ovladavanje partikulama u nastavi stranog jezika kao i njihovo razumijevanje u spontanom razgovoru. A da bismo taj cilj i ostvarili, mišljenja smo da terminologiju, sadržaj i pristup treba, ukoliko je moguće, pojednostaviti kako bi za one koji ih uče bili što razumljiviji i prihvatljiviji. U poređenju sa nekim znatno širim shvatanjima pojma partikula kao npr. Engelovim, koji pod pojmom partikula shvata sve nepromjenjive riječi, ili, pak, Hoffmannovim, koji partikule definira kao (meta)vrstu riječi tj. samostalnu vrstu riječi i koje

²³ Detaljnije v. Detaljnije v. 3.1. Obilježja modalnih partikula

²⁴ Helbig (1988) zastupa značenjsko-maksimalistički koncept prema kojem neke partikule imaju i do sedam značenja, no među njima pokušava naći i zajedničko značenje.

²⁵ Svi prijevodi potiču od autorice.

²⁶ U pragmalingvistici govorimo o "funkciji" partikula a ne o "značenju" jer se "značenje" smatra centralnim pojmom semantike.

posmatra van klasične podjele riječi na vrste, Helbigova podjela nam se čini najprihvatljivijom.

U daljnjem radu biće isključivo riječi o partikulama u (naj)užem smislu odnosno modalnim partikulama/partikulama za nijansiranje u koje spadaju *aber, auch, bloß, denn, doch, eben, eigentlich, einfach, etwa, erst, halt, ja, mal, nur, ruhig, schon, vielleicht, schon i wohl*.

2. RAZLIČITI ASPEKTI MODALNOSTI U NJEMAČKOM JEZIKU

2.1. Kompleksnost istraživanja partikula

Rad na ovoj temi obuhvatio je široki spektar istraživanja u području tekstualne i pragmalingvistike. Teorija govornih činova, analiza presupozicija, konverzaciona i analiza diskursa kao i funkcije kao što su tema/rema spadaju u važne aspekte pragmatike kojima pripada značajna uloga prilikom istraživanja partikula. Jedno od značajnih područja pragmatike je i modalnost kojoj u ovom radu posvećujemo posebnu pažnju.

2.1.1. Modalnost u njemačkom jeziku

Modalnost je predmet mnogih lingvističkih istraživanja. Sam pojam potječe iz formalne logike i označava "die Möglichkeit oder Wahrscheinlichkeit, Notwendigkeit oder Zufälligkeit von Aussagen bzw. die Art und Weise, in der Prädikate Subjekten zukommen, in Bezug auf Wahrheit und Falschheit von Aussagen" (Lewandowski 1999: 714)²⁷. Logička modalnost iz svoje definicije isključuje govornika, recipijenta i govornu situaciju (May 2000: 55). Što se tiče lingvističke modalnosti, mišljenja su podijeljena a definicije neusuglašene. U formalnoj logici iskaz karakterizira i određeni stepen istinitosti (netačno ili istinito), što nije slučaj u lingvističkim modalnim iskazima (Döhler 1984, 1996, 1997, 1999, 2002²⁸). Općenito, modalnost se definira kao semantičko-pragmatička kategorija koja izražava stav govornika u odnosu na sadržaj iskaza a izražava se glagolsko-morfološkim kategorijama modusa, određenim sintaktičkim formama (pasiv) kao i nekim drugim leksičkim sredstvima (Metzler Lexikon Sprache 2000: 446).

Pojam modalnosti varira od autora do autora. Prema autorima Calbert/Vater²⁹ usuglašenost lingvista postoji u dvije tačke: 1. Modalnost

²⁷ "mogućnost ili vjerovatnoću, neophodnost ili slučajnost iskaza odnosno način na koji predikati pripadaju subjektima u odnosu na istinitost i lažnost iskaza" prevela M.Dž.

²⁸ V. www.triacom.com/archive/semprag.de.html

²⁹ Calbert/Vater (1975: 104): "(a) nicht Bestandteil desjenigen Sachverhaltes ist, der in einem Satz beschrieben wird, sondern etwas zusätzlich zu diesem Sachverhalt Ausgedrücktes, und (b) in verschiedene Modalitätsarten zu gliedern ist, insbesondere auf der Basis unterschiedlicher grammatisch-formaler Kategorien bzw. Kriterien."

nije sastavni dio sadržaja koji je opisan u jednoj rečenici, nego je nešto što se izražava dodatno uz postojeći sadržaj iskaza. 2. Modalnost se dijeli na različite vrste i izražava se različitim gramatičkim kategorijama. Od sredstava za izražavanje modalnosti u njemačkom jeziku naročito su dobro istraženi modalni glagoli, glagolski aspekt kao i modalne partikule kojima se poklanja sve veća pažnja. Razlog velikog interesovanja za modalne glagole leži u tome da su jedino modalni glagoli polifunkcionalna modalna sredstva, što znači da svaki modalni glagol u ovisnosti od konteksta posjeduje i epistemičko i neepistemičko značenje (Droessiger 2004: 87). Droessiger nadalje navodi da modalna sredstva kao što su modalni adjektivi, priloz i sl. imaju ili epistemičko ili neepistemičko značenje i kontekst ne utječe na njihovo značenje (ibid.).

Modalnost se u lingvistici posmatra sa tradicionalno-funkcionalnog i strukturalno-pragmatičkog aspekta. Droessiger navodi mišljenje Gabelentza (1901)³⁰ koji je razlikovao tri vrste modalnosti: logičku, psihološku i socijalnu. Pod logičkom modalnošću ovaj autor podrazumijeva vezu između predikata i subjekta koja može biti potvrdna, negaciona, činjenična, moguća, neophodna, isključiva itd. U sredstva logičke ili objektivne modalnosti Gabelentz ubraja pomoćne glagole, modalne priloge i konjunkcije. Pod psihološkom modalnošću podrazumijeva vezu između govornika i iskaza, odnosno da li govornik saopštava, pita, uzvikuje, naređuje ili moli, da li govori odlučno, sa skromnom suzdržanošću, boljažljivo, u nadi i sl. Ovdje se očito radi o subjektivnoj modalnosti tj. ne samo o želji da se recipijentu saopšti činjenica, nego da se išta izgovori. Sredstva psihološke modalnosti su intonacija i druge pomoćne riječi koje danas nazivamo modalnim riječima i modalnim partikulama. Suština treće vrste modalnosti - socijalne - sastoji se u izrazu socijalne odnosno društvene hijerarhije. Socijalna modalnost se javlja kada se obraćamo nadređenim ili podređenim. Gabelentz ističe ne samo individualni nego i nacionalni karakter modalnosti što znači da svaki narod prilikom izražavanja modalnosti posjeduje svoje jezički i kulturološki uvjetovane običaje. Droessiger posebno ističe važnost posljednje vrste modalnosti koja se čak 100 godina kasnije sa komunikativno-pragmatičkog aspekta smatra jednom od kulturološki determiniranih jezičkih univerzalija.

U tradicionalno-funkcionalnom smislu modalnost se dijeli na objektivnu i subjektivnu³¹. Kod objektivne modalnosti ili "stvarnosti"³² se radi o odnosu

³⁰ za više bibliografskih podataka v. Gražina Droessiger 2004

³¹ Krivososov (1965: 574 f., 1977: 56 ff.)

³² Wirklichkeit

sadržaja iskaza prema realnosti/irealnosti sa stanovišta govornika, subjektivna ili komunikativno-gramatička ili "nestvarna modalnost"³³ odražava odnos govornika prema sadržaju iskaza.³⁴ Ovdje se radi o stepenu ubijedenosti govornika u sadržaj iskaza. Do izražaja dolaze govornikova sigurnost, sumnja, pretpostavka. Treći tip modalnosti je logičko-gramatička modalnost. Ova vrsta modalnosti se u prvom redu izražava modalnim glagolima a radi se o odnosu subjekta radnje prema radnji (Droessiger 2004: 87). Današnja istraživanja modalnosti prevazilaze okvire rečenice, a u centru istraživanja se nalazi modalnost u širem smislu odnosno modalnost teksta, samim tim strukturalistički prilaz prestaje biti svrshodan. Pod "basic semantic system of modality" (up. Calbert/Vater 1975) podrazumijevaju se tipovi semantičkih odnosa koji se u jeziku realiziraju kroz modalne glagole, aspekt, niz sintaktičko-semantičkih struktura i određene priloge a koji izražavaju različite stepene 'mogućnosti' i 'neophodnosti', i to ili kao modalnost propozicionalnog sadržaja samog iskaza ili kao modalnost stava/suda govornika ili neke druge osobe o vjerovatnoći informacije date u iskazu.

Osvrnućemo se kratko i na modalnost prema Palmeru (2003). Palmer je uvidio svoju prijašnju grešku izjednačavanja modusa/aspekta sa modalnošću. Modus obuhvata indikativ i konjunktiv, a modalnost odnosno modalni sistem se najbolje ilustrira modalnim glagolima. Palmer razlikuje tri vrste modalnosti u engleskom jeziku koje nalaze svoju primjenu i u ostalim evropskim jezicima:

1. Epistemička modalnost je u vezi sa sudom govornika o statusu propozicije (Palmer 1990: 50, 2003: 7). Propozicija može biti formulirana kao nesigurnost ili vjerovatnoća koju govornik iskazuje u vezi sa sadržajem iskaza. Epistemička modalnost ne izražava vezu između subjekta/agensa i predikata, nego vezu između govornika i propozicije tj. govornikove procjene stepena istinitosti ili pak njegovu nesigurnost u vezi sa stepenom istinitosti. Ova vrsta modalnosti se iskazuje modalnim glagolima (često povezanim sa infinitivom perfekta), partikulama i drugim modalnim riječima.

(1) Sie muss Jura studiert haben.

(2) Eva weint, also könnte sie einem auf die Nerven gehen wollen.

³³ Nichtwirklichkeit

³⁴ detaljnije v. Droessiger (2004: 87 ff.)

- (3) Aber, wissen Sie, es ist doch wohl mehr für Damen. Männer müssen heute etwas anderes lesen." (MB 1979: 108)³⁵

2. Deontička modalnost je direktno povezana sa potencijalnošću radnje signaliziranom propozicijom. Kod deontičke modalnosti radnju ne kontrolira subjekat (Palmer 2003: 7) već govornik daje dozvolu, obavezuje nekoga na nešto, obećava ili prijeti (Palmer 1990: 69). Naime, 'mogućnost' se kontrastira 'neophodnosti' a izvor modalnosti je van učesnika radnje ('participant-external modality'). Izvor modalnosti može dakle ležati u spoljnim uvjetima, nekoj normi ili autoritetu (citirano prema Trnavac 2006: 355). Stepem spoljašnje prinude da se nešto učini može biti manji (dozvola) ili veći (zapovijed) (Palmer 1990: 70 ff.). Ova vrsta modalnosti se iskazuje predikatima s modalnim glagolima *können*, *müssen*, *dürfen*, *sollen*.

- (1) Ich kann nicht mitfahren; meine Eltern haben es verboten.
- (2) Diese riesigen Kartoffeln müssen mindestens 30 Minuten kochen, damit sie gar werden.
- (3) An unserer Schule mussten sich die Schüler früher vor Schulbeginn in Reih und Glied stellen (DUDEN 2005: 564).

3. Dinamička modalnost se od deontičke razlikuje u tome da se kontrola radnje vrši interno (Palmer 2003: 7), što znači da se radi o modalnosti čiji je izvor unutar samog vršioca radnje ('participant-internal modality'). Ovaj model možemo objasniti neepistemičkom upotrebom njemačkih modalnih glagola *können* i *müssen* sa izvorom modalnosti unutar samog vršioca radnje, i to u vidu (tjelesne, umne, urođene) sposobnosti vršioca radnje (DUDEN 2005: 564):

- (1) Sie kann Klavier spielen. Vögel können fliegen, i u vidu neophodnosti uzrokovane nekim unutaršnjim nagonom.
- (2) Sie musste ständig niesen. (ibid.)

U njemačkom jeziku postoji i četvrti tip modalnosti, a to je evidentna modalnost "in which, instead of making a judgement about the truth-value of proposition, the speaker offers evidence for it" (Palmer

³⁵ Primjer iz korpusa

2003: 7). Evidentna modalnost se odnosi na to da govornik raspoláže saznanjima iz druge ruke ili iz priče trećih lica. Ova vrsta modalnosti se izražava modalnim glagolima *wollen* i *sollen*.

(1) Mein Freund will schneller laufen können als der Landesmeister (DUDEEN 2005: 567).

Iako se nazivi i definicije modalnosti razlikuju od autora do autora odnosno od pristupa do pristupa, modalnost se de facto bazira na davno utvrđenoj dihotomiji objektivnog i subjektivnog.

U njemačkom jeziku modalnost se osim modalnim partikulama koje isključivo operiraju na nivou subjektivno-emosivne modalnosti, izražava i drugim gramatičkim, leksičkim, intonacijskim tj. fonetičkim, retoričkim i sintaktičkim elementima (May 2000: 55 ff.). Prema May neki od tih elemenata su: konjunktiv I i II, imperativ (također u formi infinitiva I i II), tempus (futur), red riječi tj. redosljed teme i reme, modalne riječi (*wahrscheinlich, vielleicht, natürlich, hoffentlich...*), modalni glagoli, kvazi-modalni glagoli (*imstande sein, gezwungen sein, erlauben, beabsichtigen...*), *sein + zu + modalni infinitiv, haben + zu = modalni infinitiv*, stereotipne formule za započinjanje razgovora (*Meiner Meinung nach, Meines Erachtens...*), intonacija, ritam, gestikulacija, mimika, etički dativ. Emocionalnost i modalnost se u istraživačkom opusu modalnih partikula posmatraju kao sinergetske veličine, iako to možda ne djeluje smisleno, sa ne-pragmatičkog aspekta praksa pokazuje da stepen emocionalne involviranosti govornika raste sa većom frekventnošću i kombinacijskom nizanju modalnih partikula, što modalne partikule čini instrumentima za emocionalno intenziviranje i upravljanje govornom interakcijom (up. Uvanović 2004: 10). Prikaz različitih vrsta modalnosti u njemačkom jeziku Uvanović (2004: 10) poentira pitanjem da li se na polju istraživanja modalnih partikula u konačnici može govoriti o pragmatičkoj modalnosti, uzimajući u obzir navode Feyrer prema kojima modalne partikule "djeluju [...] na konotativnom nivou, tako što u zajedničkom dejstvu sa pragmatičkim faktorima objašnjavaju govornikov stav".

Zbog ograničenosti prostora u ovom radu nećemo dodatno pojašnjavati i primjerima ilustrirati pojedinačna sredstva modalnosti, no njima ćemo se detaljnije pozabaviti u poglavlju o modalnosti u b/h/s jezičnim standardima. Razlog tome je veoma mali broj aktualnih istraživačkih radova u b/h/s-standardu za razliku od bogatog istraživačkog opusa modalnosti u njemačkom jeziku.

3. MODALNE PARTIKULE U NJEMAČKOM JEZIKU

U ovisnosti od autora i njihovih kriterija klasifikacije u njemačkom jeziku razlikujemo između 15 i 30 modalnih partikula: *aber, also, auch, bitte, bloß, denn, doch, eben, eigentlich, einfach, einmal, erst, etwa, gerade, gleich, halt, immer, ja, mal, man, nicht, noch, nun, nun mal, nur, ruhig, schon, überhaupt, vielleicht* i *wohl*.³⁶ No, rasprave o (jedinstvenom) nazivu podgrupe partikula, koje mi u ovom radu nazivamo modalnim partikulama, još uvijek traju.³⁷ Dva najčešće korištena naziva su *Abtönungspartikeln* ili *partikule nijansiranja* i *Modalpartikeln* ili *modalne partikule*. Pojam partikula nijansiranja ne potiče izvorno od Weydta, ali je on zasigurno zaslužan za njegovu generalnu rasprostranjenost. Weydt (1977: 219) svoj izbor argumentira time da naziv *partikule nijansiranja* izaziva najmanju konfuziju i da se isti u najmanjoj mjeri može koristiti kao naziv za nešto drugo. Naziv *modalne partikule* Weydt odbacuje uz obrazloženje da iste obuhvataju u najmanju ruku i partikule kao što su *sicher, gewiss, wahrschijnlijk, vielleicht*, a koje se prema njegovim riječima moraju odvojiti od partikula o kojima je ovdje riječ i koje imaju potpuno drugačije sintaktičke i semantičke osobine.³⁸ Kamen spoticanja među autorima predstavlja definiranje koncepata "Abtönung" i "Modalität". Pojam modalne partikule je sasvim opravdan ako se prihvati definicija modalnosti H. Bußmann (1983: 324) prema kojoj je modalnost semantička kategorija koja izražava stav govornika o sadržaju iskaza. Naziv *modalne partikule* svoju intenzivnu primjenu nalazi u radovima Krivonosova (1977) a prihvataju ga autori poput Bublitz, Thurmair, Masi, Feyrer, May, Autenrieth, Uvanovića, Molnar, Szulc-Brzozowske i dr., a isti će biti korišten i u našem radu. Prema Krivonosovu (1989: 31, 32) modalne partikule se javljaju kao formalne jedinice rečenice sa subjektivno-modalnim ili konotativnim značenjima odnosno uz pomoć modalnih partikula govornik izražava svoj subjektivni stav prema rečenom. Riječi kao što su *vielleicht, wahrscheinlich, eventuell, sicherlich* i dr. gore navedeni autori izdvajaju iz klase partikula i nazivaju modalnim riječima o kojima će kasnije biti riječi. Uvanović (2004:7) ide korak dalje i tvrdi da je pojam

³⁶ Detaljan tabelarni prikaz modalnih partikula prema pojedinim autorima v. Uvanović (1997: 8) i Resende (1995: 17)

³⁷ Detaljniji pregled različitih naziva v. May (1995: 63)

³⁸ Detaljnije o odnosu modalnih partikula i modalnih riječi v. 3.1.1.

"Modalpartikel" odnio pobjedu nad pojmom "Abtönungspartikel" zbog jačih argumenata na strani zagovornika izraza "Modalpartikel".

Pored terminološke razlike nailazimo i na razlike u definiranju modalnih partikula. Weydt (1969:68) modalne partikule definira "kao nepromijenjive riječce koje služe za označavanje stava govornika prema iskazu. Ove riječce ne mogu u istom značenju služiti kao odgovor na pitanje niti mogu zauzimati početnu poziciju u rečenici. Partikule se odnose na cijelu rečenicu, integrirane su u rečenicu. Jedno ili više značenja dobivaju ako zauzimaju različite sintaktičke pozicije ili ako su različito akcentuirane. U ovoj drugačijoj primjeni pripadaju i drugim funkcionalnim klasama." Prema Admoniju (1970: 204) partikule "... ističući i identificirajući pojedine riječi u rečenici, doprinose tome da se stvarnost iskaza ili jednog njegovog dijela istakne ili na neki način modificira. To partikule čini srodnim modalnim riječima. No, većinu partikula ne karakterizira odnos, nego jedna jedina riječ od kojih nijedna ne može zauzeti samostalnu poziciju u rečenici." Erben (1980) karakterizira modalne partikule kao emocionalno-ekspresivne partikule koje su posebno rasprostranjene u svakodnevnom govoru i najčešće djeluju emfatično, dakle djeluju skoro kao "emfazni morfemi". Prema Engelu (2004: 442) partikule nijansiranja su nepromjenjive riječi koje ne mogu stajati samostalno na početku izjavnih rečenica, ne mogu se javljati kao odgovor na pitanja, ne mogu se negirati niti nizati.

3.1. Obilježja modalnih partikula

Iz razlika prilikom definiranja i klasificiranja modalnih partikula proizilazi i činjenica da određeni kriteriji ne vrijede za sve modalne partikule. Navešćemo najprije opća obilježja modalnih partikula.

Po pitanju morfoloških kriterija i u gramatikama i u radovima o partikulama nailazimo na ujednačena mišljenja. Partikule su nepromjenjive riječi koje se ne mogu deklinirati ili komparirati. Partikule ćemo u ovom radu tretirati kao samostalnu vrstu riječi koja se razlikuje od priloga i modalnih riječi, a posebno od prijedloga i veznika. No, kriterij nepromjenjivosti vrijedi i za konjunkcije i prijedloge pa ga stoga ne možemo smatrati ekskluzivnim.

Jedan od sintaktičkih kriterija jeste da uglavnom one jednosložne partikule ne mogu zauzeti početnu poziciju u rečenicama koje sadrže

glagole (Krivonosov, Bublitz, Weydt, Engel). Modalne partikule ne mogu zauzeti niti jednu poziciju ispred finitnog glagola iz čega proizilazi njihova slijedeća sintaktička osobina, a to je da ne čine samostalni rečenični dio. Prema Krivonosovu modalne partikule zauzimaju središnji dio rečenice i nalaze se ili ispred finitnog glagola ili u njegovoj neposrednoj blizini sa kojim u govornom jeziku čine intonacijsko jedinstvo i imaju kontaktnu poziciju prema predikatu.³⁹ Riječi kao što su *wohl, ja* i sl. nalazimo u početnoj poziciji kada u duhu svoje poliznačnosti pripadaju nekoj drugoj funkcionalnoj klasi (npr. modalnim riječima ili adverbima), kao što je slučaj u slijedećem primjeru:

- (1) "Peter ist ein sehr guter Sportler. Doch Klaus ist der allerbeste." (May 1995: 66).

U eliptičnim rečenicama bez glagola postoji mogućnost da se modalna partikula pojavi u početnoj poziciji kao npr. modalna partikula *wohl* u slijedećem primjeru:

- (2) "Wird Klaus uns morgen anrufen? Wohl kaum."
(Dahl 1988: 38)

Prema Helbigu (1988: 36) postoje modalne partikule poput *eigentlich, denn, ja* i *bloß* koje se u određenim tipovima rečenica pojavljuju i u početnoj poziciji. Shodno tome Helbig MP⁴⁰ dijeli na modalne partikule u užem smislu (*aber, auch, bloß, denn, doch, eben, etwa, halt, ja, mal, nur, schon*) koje ovu poziciju ne zauzimaju a ispunjavaju i ostale kriterije i na periferne modalne partikule koje uglavnom nisu jednosložne riječi i nemaju homonime u ostalim vrstama riječi, a neke od njih su *schließlich, immerhin, eigentlich, allerdings...*⁴¹ Partikule se u početnoj poziciji mogu pojaviti zajedno sa upitnom zamjenicom kao u slijedećem primjeru:

- (3) Wer *bloß* hat sich das ausgedacht? (Autenrieth 2002: 27)
Warum *nur/bloß* hat er das getan? (May 1995: 66)

I u našem korpusu partikula *wohl* se javlja na prvom mjestu ispred veznika *weil* odnosno kauzalnog priloga *deshalb* u svojstvu veznika o čemu će više biti riječi kasnije:

³⁹ Citirano prema C. May (1995: 66 f.)

⁴⁰ Modalne partikule

⁴¹ Sličnu konstataciju nalazimo i kod Weydta (1969: 68 f.)

- (4) *Wohl* deshalb liebt man die Andenken so, wie geschmacklos das auch immer sein mag.
(KÖD 1994: 76)

Prema Weydtu se (1969: 68) modalne partikule po pravilu ne javljaju kao odgovor na pitanja. No, mi ćemo se u našem radu pozabaviti i partikulom *eben* u svojstvu rečeničnog ekvivalenta kao u primjeru:

- (5) A: Du hast mir doch gestern versprochen zu kommen.
B: *Eben*. (Helbig 1988: 50)

Jedan od kriterijuma za definiranje partikula (Helbig 1988, Thurmair 1989: 37) jeste da se iste uvijek javljaju između teme i reme. No, i ovaj kriterij je relativiziran, pa tako slijedeći primjeri pokazuju da se MP zaista mogu javiti i iza reme (Autenrieth 2002: 28 f.):

- (6) A: Wer hat sich ein Fahrrad gekauft?
B: PETER hat sich doch ein Fahrrad gekauft.

Prema Autenrieth⁴² neki autori idu i korak dalje i tvrde da MP nemaju nikakav utjecaj na strukturu teme i reme što opravdavaju njihovom nereferencijalnošću.

Slijedeći sintaktički kriterij se odnosi na međusobno kombiniranje. Ovom temom se posebno bavila Thurmair (1989) a broj međusobno kombiniranih MP je skoro neograničen.

- (7) Das ist ja denn doch *wohl* eigentlich nicht mehr zu ertragen.⁴³

U fonološke kriterije ubrajamo osobinu (ne)naglašenosti partikula. Naime, neke modalne partikule kao npr. *denn*, *eigentlich*, *ja*, *bloß*, *wohl* imaju svoje nenaglašene i naglašene oblike. Dok mnogi autori (Helbig 1988: 32) navode Weydta (1969: 68, 1977: 217 f.) kao kreatora osobine nenaglašenosti partikula, u svom radu "Betonungsdubletten bei deutschen Partikeln" Weydt (1986: 402) dolazi do zaključka da je razlika između naglašanih i nenaglašanih oblika upravo jedna od posebnosti partikula i da se za oba oblika mogu izdvojiti zajednička "krovna" značenja. Razlika između "naglašanih" i "nenaglašanih" oblika ima odlučujuću ulogu prilikom svrstavanja partikula u pojedine funkcionalne klase⁴⁴. No, postoje i partikule, poput *ja*, koje se u pojedinim vrstama rečenica javljaju isključivo u svom nenaglašenom

⁴² Autorica citira Ormelius-Sandblom (1994)

⁴³ Autenrieth (2002: 29)

⁴⁴ Vgl. Resende (1995)

ili naglašenom obliku. U izjavnim i uzvičnim rečenicama MP *ja* je uvijek nenaglašena, dok je u imperativnim naglašena. Jedno od pravila je da se nenaglašeni oblici modalnih partikula uobičajeno javljaju ispred a naglašeni iza rečeničnih priloga/modalnih riječi (Autenrieth 2002: 31):

- (8) Peter wird *halt leider* erst morgen anrufen.
- (9) *Peter wird leider *halt* erst morgen anrufen.
- (10) Peter wird *leider DOCH* erst morgen anrufen.
- (11) *Peter wird *DOCH leider* erst morgen anrufen.

No, Autenrieth navodi i izuzetak od ovog pravila na primjeru nenaglašene modalne partikule *schon* koja se pojavljuje iza modalne riječi (Autenrieth 2002: 31):

- (12) Peter wird das *wahrscheinlich schon* schaffen.
- (13) *Peter wird das *schon wahrscheinlich* schaffen.

Slijedeći autore poput Molnar (2001), Hentschel/Weydt (1983), Helbig (1994), Zifonun/Hoffmann/Strecker (1997), Autenrieth (2002) u ovom radu ćemo kao modalne partikule shvatati i naglašene i nenaglašene oblike. Zapravo, možemo konstatirati da je osobina nenaglašenosti partikula u međuvremenu jasno revidirana tj. relativizirana.

Slijedeći fonološki kriterij se odnosi na intonaciju rečenica koje sadrže MP jer modalne partikule zajedno sa još jednim rečeničnim dijelom (glagolom) pripadaju predikatu i zajedno sa glagolom predstavljaju intonacijsko jedinstvo (Krivonosov, 1977: 187 ff.). Modalne partikule grade "sa glagolskim jezgrom iskaza sintaktičko i fonetičko jedinstvo", a rečenice u kojima se javljaju "iskazuju posebnu obojenost, izazvanu ništa manje i posebnom intonacijom" (Erben 1980: 178). Prema Krivonosovu⁴⁵ modalnim se partikulama u zabilježenim dijalozima razgovornog jezika pripisuje posebno značenje. MP su, naime, jedina sredstva koja signaliziraju subjektivno-modalno značenje kada situacija nije jasno određena tj. ne pruža čvrst oslonac za emocije. Resende (1995: 19) izvlači zaključak da je upotreba MP u pozorišnim predstavama ili, pak, u prijevodima signal i režiseru i prevodiocu da emocionalne nijanse iskaza što približnije prenesu na binu odnosno u ciljni jezik.

Na osnovu dosadašnjih istraživanja utvrđeno je da se kompleksnost značenja tj. funkcija modalnih partikula ne može objasniti semantičkim formulama jer je upravo karakteristika modalnih partikula da nemaju ili

⁴⁵ Citirano prema Resende (1995: 19)

imaju vrlo slabo samostalno leksičko značenje, a da u kontekstu impliciraju neizgovoreno. Prema Weydtu (1969: 68) MP se odnose na cijelu rečenicu⁴⁶, a onog trenutka kada ih izvadimo iz datog konteksta, prestaju imati značenje koje im je pripisivano u pomenutom kontekstu (Krivonosov citiran prema Resende 1995: 21). Ovo je ujedno i razlog zašto su modalne partikule postale predmetom semantičko-pragmatičkih istraživanja. U ovom radu ćemo se pragmatičkom komponentom pozabaviti se u 3.2. obrađujući detaljnije funkcije modalnih partikula.

Jedno od čisto semantičkih pitanja je pitanje određivanja semantičkog značenja partikula metodom substitucije odnosno parafraziranja. Naime, zamijenimo li neku modalnu partikulu riječima koje pripadaju drugim funkcionalnim klasama odnosno parafraziramo li partikulu novom rečenicom ili navedemo li u zagradama objašnjenje modalnih partikula, proizvešćemo semiotičku ekvivalenciju unutar istog ili različitog sistema znakova (Burkhardt 1994: 132). Slijedeći primjeri su preuzeti iz gramatike Helbig/Buscha (1979: 434 f.):

(14) Er hat *aber* viele Bücher. (wirklich, tatsächlich)

(15) Es ist *doch* schön hier. (wirklich)

(16) Die Arbeit kostet *eben* viel Zeit. (so wie die Tatsachen sind)

(17) Lies *ja* das Buch durch! (unbedingt)

(18) Er wird die Aufgabe *schon* erfüllen. (ja, zwar)

Neki autori poput Ratha i Heinrichsa kritiziraju nesvršishodnost ovakve teorije nudeći slijedeće argumente (up. Resende 1995: 22):

- Partikula *doch* se u istoj funkciji može pojaviti i u rečenici kojom je parafrazirana što znači da ova partikula u principu nije zamjenjiva.
- Riječi koje pripadaju različitim vrstama riječi ne mogu služiti kao sinonimi jedna drugoj. Naime, ako zamijenimo neku modalnu partikulu kognitivnim modalnim prilogom cijeli iskaz će dobiti novo značenje.

No, Burkhardt (1982: 87) smatra da mora postojati mogućnost semantičke parafraze, u protivnom modalne partikule bi se smatrale redundantnim a postojanje bilo kakvog leksičkog značenja krajnje upitno. U središtu kontroverze je upravo sporna kategorija "modalnosti". (Resende

⁴⁶ Neujednačenost kriterija se vidi i u ovoj tački, Hentschel (1983: 49) naime tvrdi da partikule stoje ili mogu stajati u vezi sa pojedinim dijelovima rečenice.

1995: 22) Kao što smo već ranije naveli pod "modalnosti" općenito podrazumijevamo odnos govornika prema iskazu. Riječi kao što su *tatsächlich, wirklich, unbedingt* koje Helbig/Buscha navode kao sinonime za partikule *aber, doch* i *ja* u stručnoj se literaturi nazivaju *modalnim riječima, modalnim priložima* ili *rečenicnim priložima*.

3.1.1. Modalne partikule vs. modalne riječi

Imajući u vidu različite definicije i klasifikacije partikula konstatiramo da vrlo često dolazi do zamjene ili preklapanja prilikom definiranja modalnih riječi i modalnih partikula. Eklatantan primjer je i sam naslov Weydtove disertacije (1969): "*Abtönungspartikeln: Zu den deutschen Modalwörtern und ihren französischen Entsprechungen*". Prema Admoniju (1970: 201) i modalne riječi i partikule služe naglašavanju ili modificiranju iskaza, no samo modalnim riječima govornik iskazuje procjenu nekog sintaktičkog odnosa⁴⁷. S ciljem distinkcije modalnih riječi i modalnih partikula Bublitz (1978) razvija teoriju o različitim vrstama modalnosti u dvije navedene kategorije. On razlikuje kognitivnu, volitivnu i emotivnu modalnost. Pod kognitivnom modalnošću Bublitz (1978: 7) podrazumijeva stav govornika prema sadržaju iskaza odnosno govornikov komentar stepena istinitosti propozicije. Prema Brauße (1982: 130) stepen istinitosti iskaza se iskazuje modusom, jesno-niječnim partikulama kao što su *ja, nein, nicht, doch*, modalnim glagolima i modalnim riječima kao što su: *vermutlich, wahrscheinlich, zweifellos* itd. Za razliku od modalnih partikula, modalne riječi utječu na istinitost iskaza. Nadalje, modalne riječi imaju karakter rečenice tj. imaju vlastitu sintaktičku poziciju u rečenici, mogu se pojaviti na početku iskaza i kao odgovor na pitanje.

(1) *Wahrscheinlich gehe ich morgen zur Arbeit.*

(2) A: *Gehst du morgen zur Arbeit?*

B: *Wahrscheinlich.*

Volitivna modalnost (Bublitz 1978: 7) se javlja kada govornik želi utjecati na ponašanje recipijenta ili promijeniti neku radnju ili situaciju. Želji za promjenom situacije ili radnje govornik može odgovoriti upotrebom modalnih glagola. U kombinaciji sa infinitivom modalni glagoli služe modificiranju rečenice, između ostalog iskazivanju želje (DUDEN 1985: 474). Za izražavanje

⁴⁷ Podsjetimo, prema Admoniju partikulama ne karakteriziramo odnos već pojedine riječi koje ne mogu zauzeti samostalnu poziciju u rečenici.

volitivne modalnosti najčešće se koriste modalni glagoli *mögen*, *müssen*, *sollen* i *wollen*.

(3) Ich möchte, dass wir heute Abend ins Kino gehen.

(4) Wir müssen heute Abend unbedingt ins Kino gehen.
(May 2000: 60)

Treća vrsta modalnosti je emotivna modalnost, a u njemačkom se jeziku implicira u prvom redu partikulama ali i intonacijom, parentezom, promjenama u sintaksi, konjunkcijama, interjekcijama itd. (May 2000: 61, Resende 1995: 23). Prema Bublitzu (1978: 7 f.) ova vrsta modalnosti se javlja kada govornik "iznosi svoje pretpostavke i stavove koji se odnose na zajedničko pretpostavljeno znanje komunikacijskih partnera, njihova očekivanja, emocije i međusobne socijalne odnose." U primjeru:

(5) Heute morgen gehe ich doch zur Arbeit.

govornik upućuje recipijenta na činjenicu koju recipijent već zna, a koja se evocira modalnom partikulom *doch*. Za razliku od modalnih riječi, modalne partikule ne mijenjaju nivo istinitosti iskaza.

Modalne partikule i modalne riječi se mogu pojaviti jedna pored druge u istom iskazu. U tom slučaju modalna partikula najčešće stoji ispred modalne riječi implicirajući dvije različite vrste modalnosti (Weydt 1969: 64):

(6) Heute morgen gehe ich *doch* wahrscheinlich zur Arbeit!

U navedenom primjeru modalna partikula modificira iskaz čiji je stepen istinitosti komentiran modalnom riječju.

Interesantno je primijetiti da neke modalne partikule svoje porijeklo vode od starih rečeničnih priloga odnosno "modalnih riječi" (Burkhardt 1994: 144). U ovom slučaju radi se o partikulama u širem smislu kao što su *schließlich* ili *vielleicht*.

No da razgraničavanje između partikula i modalnih riječi nije uopće jednostavan zadatak, dokazuju i homonimni oblici poput partikule odnosno modalne riječi *wohl*. Prema Helbigu (1987: 242) *wohl* je modalna riječ ako se može parafrazirati sa 'wahrscheinlich' i 'vermutlich' i ako se rečenica koja sadrži *wohl* može transformirati u oblik ← Es ist *wohl* so, dass... kao u slijedećem primjeru:

7) Sie hat *wohl* in dieser Situation die Nerven verloren.
(wahrscheinlich, vermutlich)

- 8) Es ist wohl so, dass sie in dieser Situation die Nerven verloren hat.

S obzirom da se u jednoj od funkcija modalna partikula *wohl* parafrazira na isti način kao i modalna riječ, u našem se istraživanju nismo bavili povlačenjem striktno granice između ova dva konkretna oblika.

3.2. Funkcije modalnih partikula

Pragmatičke kriterije modalnih partikula promatracemo na primjeru njihovih funkcija. U tekstu partikule⁴⁸ imaju anaforičku i kataforičku funkciju. Hentschel (1986: 28 ff.) smatra da mnoge modalne partikule imaju deiktičku metakomunikativnu funkciju. Pojam deikse se odnosi i na odnos interpretacije iskaza i analize konteksta (Masi 1995: 29). Kod tekstualne deikse radi se o upućivanju na jedan dio tekućeg teksta. Njena funkcija je metatekstualna tj. recipijent ili čitatelj se upućuju na to da povežu dijelove teksta (Masi 1996: 29). Prema Glovacki-Bernardi (1990: 51) čestice kao elementi na nadrećeničnoj razini pokazuju moguću interpretacijsku pozadinu rečenica i tako utječu na njihovu upotrebu i usmjerenje interpretacije. Modalne partikule povezuju iskaze i onda kada se iskaz ne izgovori eksplicitno nego ga recipijent zaključuje iz konteksta. Konektivna funkcija partikula također objašnjava zašto se modalne partikule moraju istraživati u kontekstu (May 2000: 81). Na mjestu povezivanja rečenica u kontekstu u istoj se funkciji kao i partikule mogu naći pokazne riječi (zamjenice i prilozi)⁴⁹, članovi, lične zamjenice, itd..

Slijedeće postavke o partikulama od centralnog su značaja za pragmatiku:

1. partikule služe izražavanju govornikovog stava (Weydt 1969: 68),
2. partikule su orijentirane na ilokutivnu komponentu iskaza (Engel 1988: 231).

Bublitz (1978: 9) precizira pojam 'govornikovog stava' na slijedeći način: "Pod pojmom 'govornikov stav' podrazumijevam one modalne stavove govornika koji se odnose na mišljenja, nazore, očekivanja, pretpostavke i emocije govornika i recipijenta kao i na određenu socijalnu raspodjelu uloga." Nadalje Bublitz navodi da se stavom govornika ne obuhvata pitanje

⁴⁸ U daljnjem radu ograničićemo se na partikule u najužem smislu

⁴⁹ Demonstrativa

istinitosti ili vjerojatnosti iskaza nego se isti tiče očitosti, neuobičajenosti i stepena poznatosti. Weydt (1969: 61) razlikuje dva nivoa jezika koje drugi autori nazivaju još i objektivnom i subjektivnom modalnošću. Pored obaveznog nivoa na kojem se formuliraju konkretni iskazi, Weydt razlikuje i fakultativni intencijski nivo na kojem se u njemačkom jeziku u formi metakomentara i komentara iskaza (Hentschel/Weydt 1994: 283), modalnim partikulama, modalnim riječima, modalnim glagolima, interjekcijama, zatim neverbalnim i paralingvističkim sredstvima kao što su smijeh, mimika, gestikulacija, intonacija, akcentuiranje, tempo govora, red riječi (Hentschel 1986: 2 i poglavlje 4.1.1.) evocira stav govornika prema onome što je rečeno (Weydt 1969: 60). Sve ovo predstavlja komunikativnu pomoć u orijentaciji recipijenta u području fatičke komunikacije⁵⁰. Kao što smo već više puta naveli partikule predstavljaju zapostavljenu grupu jezičnih elemenata, posebno kada je u pitanju određivanje njihove funkcije. No, one su, bez sumnje, vrlo važne za svakodnevnu komunikaciju. Uporedimo li dva teksta – jedan koji sadrži dosta partikula i jedan bez partikula – recipijent će tekst sa partikulama označiti toplijim, prisnijim. To govori u prilog određenju funkcije čestica, koja je fatička u smislu socijalne funkcije jezika, kako je tumači Malinowski (citirano prema Glovacki-Bernardi 1990: 50). On, naime, smatra da jezik nije isključivo sredstvo prenošenja i razmjene informacija, da je to tek njegova sekundarna funkcija, dok je osnovna zadaća jezika stvaranje govornog zajedništva, fatičke komunije.

Druga pragmatička funkcija (modalnih) partikula odnosi se na njihovu osobinu da modificiraju odnosno indiciraju ilokutivnu komponentu govornog čina.⁵¹ S obzirom da se radi o funkciji koja počiva na teoriji govornih činova, nužno je napomenuti da se svako jezično djelovanje sastoji od tri tipa poddjelovanja a to su ilokucijski čin, propozicijski čin i čin iskaza. Razlikujemo i perlokucijski čin kojim se označava djelovanje na recipijenta. Pod ilokucijom Searle (1969, 1971) podrazumijeva pojam jezičnog djelovanja kao što je upozorenje, prijetnja, savjet i sl., dakle ono što se čini dok se govori, a u indikatore tipa jezičnog djelovanja pored partikula spadaju struktura rečenice, prozodijska obilježja, modus, propozicijski sadržaj, modalne riječi, interjekcije, performativni glagoli itd. Searle razlikuje pet ilokucijskih klasa:

⁵⁰ May (2000: 77) citira Hardena (1983)

⁵¹ Helbig (1977 i 1988) posmatra modalne partikule kao ilokutivne indikatore, nasuprot njemu Beerbom (1992) ih smatra modifikatorima ilokucije. Up. May (2000: 78 f.)

1. reprezentativnu (činjenica, tvrdnja),
2. direktivnu (zapovijed, naredba, molba),
3. komisivnu (obećanje, prijetnja, oklada),
4. ekspresivnu (zahvala, čestitka, pozdrav),
5. deklarativnu (imenovanje, objava rata, vjenčanje).

Interesantan je i Burkhardtov (1982: 154) prijedlog definicije funkcije modalnih partikula kao sredstva izraza presupozicija. Analiza presupozicija je također jedna od nepotpuno osvijetljenih tema filozofije i lingvistike. Presupozicije su "implicitni preduvjeti smisla govornih izraza odnosno iskaza" (Bussmann 1990: 600). Burkhardt (ibid.) smatra da se modalne partikule odnose na pragmatičku presupozicijsku strukturu govorne situacije i da pored intonacije, reda riječi i sl. i one doprinose nijansiranju ilokucije govornog čina. May (2000: 81) odbacuje Burkhardtov prijedlog jer smatra da za nastajanje presupozicija kao implicitnih preduvjeta nisu potrebna eksplicitna jezička sredstva kao što su modalne partikule.

Prilikom analize funkcije partikula zalazimo i u područje konverzacione analize sa posebnim osvrtom na recipijenta odnosno konverzacijski kontekst. Izdvajamo funkciju upravljanja konverzacijom i interakcijsko-strategijsku funkciju modalnih partikula (Franck 1980: 31 ff., Resende 1995: 28 ff., Masi 1995: 30). Modalne partikule u prvom redu upravljaju razgovorom u smislu njegovog strukturiranja i razvoja govorne situacije. U primjerima⁵²: "Das ist *eben* so!" ili "Dann gehe ich *eben*!" partikula *eben* indicira završetak razgovora. Partikula *ja* u primjerima "Das ist *ja* eine Überraschung" ili "Da bist du *ja*" indicira početak razgovora. Pod upravljanjem razgovorom pored foričkih tj. konektivnih odnosa podrazumijevamo i razvoj teme razgovora, neovisno da li se radi o njenom nastavku ili promjeni. U interakcijsko-strategijske funkcije partikula spada npr. da izraze pretpostavke, procjene ili očekivanja u odnosu na reakciju sugovornika. U slijedećem primjeru upotrebom modalne partikule *wohl* u zapovjednim radnjama koje imaju formu interogativnog iskaza govornik očekuje neposrednu reakciju recipijenta⁵³:

(1) Wirst du *wohl* still sein!

(2) Werdet ihr *wohl* hierherkommen?

⁵² Primjeri preuzeti od Resende (1995: 29)

⁵³ Detaljnije v. Resende (1995: 31)

Ovakve imperativne forme imaju često prijeteći karakter. Upotrebom partikula govornik unosi u kontekst disharmoničan ton a recipijentu sugerira odgovor (Helbig 1988: 142). U interakcijsko-strategijske funkcije spadaju i "intenziviranje" i "ublažavanje" iskaza.⁵⁴ Resende (195: 32) citira Ratha prema kojem funkcija intenziviranja sadrži emocionalnu komponentu tj. može se shvatiti kao svojevrsni "ventil" za emocije. Rath smatra da se upotrebom partikule za intenziviranje ili ublažavanje recipijentu daje do znanja koja emocija ili emocionalni stav prate iskaz. Aspekt intenziviranja se javlja prilikom izražavanja negativnih emocija govornika kao što su ljutnja, nestrpljenje, iziritiranost, čuđenje, iznenađenost⁵⁵ itd. koje su jasno usmjerene protiv govornika⁵⁶. "Ublažavanje" se koristi u skladu sa Griceovom maksimom učtivosti.⁵⁷

Jedna od funkcija partikula je i 'kontaktne funkcija' u slučaju kada govornik i recipijent ne raspolažu istim predznanjem koja u daljnjem razgovoru prelazi u "funkciju održavanja kontakta" (May 2000: 82). Modalne partikule služe i za signaliziranje stvarnog interesa govornika. Naime pitanje "Wie geht's?" je postalo standardna floskula prilikom pozdravljanja koja ne iskazuje stvarni interes govornika za stanje recipijenta. No upotrebom partikule *eigentlich* govornik može (a i ne mora) signalizirati stvarni interes:

(3) "Wie geht es dir *eigentlich*?"⁵⁸

Nadalje modalne partikule mogu imati i stilističku funkciju tj. iste predstavljaju stilska sredstva intimnosti i svakodnevnog govora. Rečenice bez partikula često zvuče nedovršeno ili neidiomatično.

Različite funkcije proizilaze iz različitih tipova teoretskog prilaza njihovoj obradi – strukturalističkog, pragmatičkog, konverzacione analize i teorije govornih činova (May 1995: 83). Nabrojane funkcije predstavljaju istovremeno parametre koji će biti korišteni u analizi korpusa u ovom radu.

⁵⁴ Postojanje ove dvije funkcije implicira postojanje neutralnog govornog akta, sa čime se ne možemo složiti jer svaki iskaz u određenom kontekstu sa ili bez partikule ima određeno dejstvo na recipijenta koje govornik i želi izazvati.

⁵⁵ Iznenađenje može biti i prijatno!

⁵⁶ Resende (1995: 33) citira Sandersa (1873: XXVIII, XXIX)

⁵⁷ O funkciji učtivosti partikula v. Gudrun Held (Hrsg.) (2003)

⁵⁸ May (2000: 82)

3.3. Problemi prilikom prevođenja modalnih partikula

Kada govorimo o problemu prevođenja modalnih partikula u obzir uzimamo nekoliko aspekata kao što su prevođenje i pojašnjenje partikula u nastavi njemačkog jezika, usmeno i pismeno prevođenje kao i tretman modalnih partikula u njemačko-bosanko/hrvatsko/srpskim (i obratno) rječnicima. Za one koji uče njemački jezik upotreba modalnih partikula se čini veoma teškom, a neki od razloga su poteškoće izvornih govornika njemačkog jezika da objasne upotrebu modalnih partikula kao i činjenica da njemački jezik spada u veoma eksplicitne jezike koji određenim leksičkim sredstvima jasno upućuju na jezički kontekst i komunikacijsku situaciju. U dosadašnjim radovima uglavnom se govori o potrebi razumijevanja značenja modalnih partikula radi ovladavanja istim u komunikaciji ili prevođenju od strane onih koji uče njemački jezik. No, prvi korak u ovladavanju partikulama vidimo u tome da recipijent/slušatelj razumije semantičko-pragmatička značenja modalnih partikula u pisanom i usmenom obliku s ciljem njihovog ispravnog percepciranja, izbjegavanja nesporazuma i uspješnog komunikacijskog procesa. S obzirom da prva istraživanja na ovom polju datiraju iz sedamdesetih godina, današnja nastava stranog jezika priznaje i prihvata neophodnost posredovanja modalnih partikula, i samim tim nudi i nekolicinu udžbenika i vježbanki⁵⁹ sa ovim sadržajem. Sličan problem se javlja i kod govornika njemačkog jezika, koji na osnovu pravila o modalnim partikulama moraju učiti da li je za partikule, koje oni u govoru koriste sponatno, neophodno tražiti ekvivalent u jeziku koji uče.

U području prevođenja ova problematika je još izražajna. Naime, svaki prevoditelj ima za cilj da izrečeno (what is said) i intencijsko (what is meant) u jednom jeziku prevede na ciljni jezik. Pri tome su problematični leksemi koji u ciljnom jeziku ne postoje ili nemaju isti leksički oblik. U ovakvim slučajevima prevoditelj mora pokušati da pragmatičku funkciju ovih leksema opiše parafrazama koje sadrže više riječi ili ih prevede drugim leksičkim sredstvima. Prilikom prevođenja na ciljni jezik važnije je prevesti potpuni smisao jednog iskaza nego koristiti ista sintaktička sredstva. Jedan od ciljeva prevođenja je pronaći ekvivalente na nivou teksta (May

⁵⁹ Udžbenici i vježbanke: Weydt et al. (1985): *Kleine deutsche Partikellehre*, Kötz (1987): *Übungen zu den Partikeln*, Helbig/Kötz (1985): *Die Partikeln*, Kemme (1979): "Ja", "denn", "doch" usw. *Die Modalpartikeln im Deutschen*, Kummer (1984): *Modalpartikeln*, Gerhard und Agnes Helbig (1995): *Deutsche Partikeln – richtig gebraucht?*

1995: 84). Kao što smo već pokazali (v. 2.1.1. Modalnost u njemačkom jeziku), u njemačkom jeziku se modalnost izražava prevashodno leksičkim sredstvima, dok se u b/h/s jezičkim standardima modalnost pored leksičkim izražava i sintaktičkim, morfološkim i fonetskim elementima kao i vanjezičkim radnjama (v. 4.1.1. Intonacija i izvanjezične radnje). Da bi se jedna modalna partikula pravilno prevela, prevoditelj mora pravilno razumjeti njenu funkciju i značenje u datom kontekstu, a ako ne postoji totalna ekvivalentnost, mora pronaći adekvatno rješenje iz njemu raspoloživih jezičkih sredstava (prozodija, parafraza, ostala sintaktička sredstva). May (1995: 84) upozorava na još jedan problem prilikom prevođenja njemačkih partikula, a to je njihova frekventnost u njemačkom jeziku. Naime njemačke modalne partikule se često prilikom prevođenja na jezike sa oskudnim fondom partikula izostavljaju odnosno prevode nultim ekvivalentom. Prevođenje svake njemačke partikule na ciljni jezik učinio bi ovakav prijevod jezički pretrpanim, vještačkim i potpuno neidiomatskim.

Ilustriramo navedenu problematiku navodima iz rada Norberta Reitera (1983). Reiterova analiza zastupljenosti partikula u dva prijevoda Čehovljeve drame *Višnjik* na njemački jezik pokazala je da autor prijevoda B koristi partikule mnogo velikodušnije od autora prijevoda A, a samim tim predstavlja manje vjerodostojan prijevod originala R od prijevoda A. Kao uporednu veličinu autor uzima u obzir i vlastiti bukvalni prijevod *Višnjika* koji u duhu originala sadrži sasvim neznatan broj partikula. Reiter konstatuje da bi bukvalni prijevod R' kod njemačkih čitatelja izazvao nezadovoljstvo jer je jezički nevjest, krut i neobavezan. No, istovremeno, autor postavlja pitanje da li je jezička oskudnost originala koju njemački čitatelj konstatuje u bukvalnom prijevodu R' upravo autorova namjera ili se pak radi o normalnoj pragmatičkoj pojavi ruskog jezika.

U našem radu u dijelu kontrastivne analize sa b/h/s jezika na njemački jezik, a slijedeći analizu C. May, pokušaćemo istražiti da li u jezicima koji ne obiluju partikulama postoje indicije koje signaliziraju moguće ili obligatorno dodavanje određene modalne partikule u njemačkom prijevodu ili je dodavanje modalne partikule isključivo pitanje intuicije prevoditelja.

Što se tiče tretmana modalnih partikula u dvojezičnim rječnicima, navodimo kratak komentar i sugestije. Nedostatak prijevoda njemačkih modalnih partikula u rječnicima njemački-b/h/s⁶⁰ jezik donekle je

⁶⁰ Na ovom mjestu imamo u vidu prije svega rječnike Đukanović et al. (1993) kao i Uroić/Hurm (1994)

amortiziran najnovijim rječnikom grupe autora Hansen-Kokoruš et al. (2005): "Deutsch-Kroatisches Universalwörterbuch"/"Njemačko-hrvatski univerzalni rječnik" u kojem ne manjkaju prijevodi partikula sa različitim značenjima u kontekstu. Ono što nedostaje i u ovom relativno iscrpnom rječniku su dodatni komentari koji se odnose na funkcije partikula kao npr. "intenziviranje", "ublažavanje" itd. Engelov (1999) prijedlog i poticaj svima, kojima je tema partikula na srcu, na izradu leksikona njemačko-b/h/s partikula smatram i nužnim i obavezujućim. Didaktički aspekt je neupitan, a o nacionalnoj ili, bolje rečeno, etničkoj važnosti stvaranja jedinstvenog leksikona za sva tri standarda Engel (ibid.: 17) navodi slijedeće:

"Für Außenstehende jedenfalls, die nichts von Schulmeinungen *halten* und bereit sind dazuzulernen, ist es erstaunlich und eindrucksvoll, wie relativ einheitlich die verschiednene Idioma noch wirken. Für den deutschen Dialektgeographen zumal, der gewohnt ist, dass seit dem (späten) Mittelalter bestehende politische Grenzen sich nach*baltig* auf den Sprachgebrauch ausgewirkt haben, ist es überraschend und nur schwer begreiflich, dass Landstriche, die seit dem hohen Mittelalter politisch getrennt waren, politisch, kulturell, konfessionell, sich doch eine so einheitliche Sprache bewahrt haben, (...), dass sie alle einander verstehen können, weit leichter als Deutsche und Niederländer, leichter auch als Norddeutscher und Schweizer sich verstehen. Weitgehend unbewusst haben sich die Menschen des ehemaligen Jugoslawien so eine sprachliche Konformität bewahrt, die, heute erwünscht oder nicht, ein Kapital darstellt, aus dem sie in einer spätern Zeit Zinsen schlagen können."

4. PARTIKULE U B/H/S JEZIČNIM STANDARDIMA

Zbog nedovoljne istraženosti značenja i neujednačenosti terminologije u b/h/s/ jezičnim standardima⁶¹, kao i u mnogim drugim jezicima, partikule⁶² još uvijek predstavljaju izvor za svestranije i sistematičnije istraživanje. U ovom radu zastupamo mišljenje da je upotreba ovih specifičnih leksičkih jedinica i u našem jeziku veoma frekventna, što ćemo u jednom dijelu rada pokušati istražiti.

I kod nas kao i u drugim jezicima terminom *partikula* se nerijetko označavaju sve nepromjenjive riječi jednog jezika, tj. prijedlozi, prilozi i veznici kao i druge nepromjenjive riječi⁶³. Zato nije nimalo pretjerano kada Palić u svome radu *O klasifikaciji nepromjenjivih riječi u bosanskojezičnom jeziku*⁶⁴ tvrdi da je podjela riječi na vrste pri samome vrhu na popisu problema na kojima je u lingvistici dosad najduže i najviše rađeno, a najmanje urađeno. Sa stajališta morfologije partikule se u gramatikama b/h/s jezika tretiraju uglavnom kao prilozi ili veznici. Zbog mogućnosti formalne identifikacije velikog dijela partikula s drugim vrstama riječi morfološki se pokazatelji ne mogu smatrati sasvim primjerenima i stoga potpunije određenje partikula treba tražiti na sintaktičkoj, semantičkoj i pragmatičkoj razini. Partikule zajedno sa veznicima i prijedlozima pripadaju sinsemantičkoj kategoriji riječi a svoju posebnost u okviru ove kategorije prijedlozi potvrđuju rekcijom koja izražava njihovu gramatičku zavisnost. No, sintagmatska zavisnost veznika i čestica drugačije je naravi. Bez obzira o kojoj je vrsti čestica riječ, one se od veznika razlikuju po svojoj modalnoj funkciji (Sesar 1992:252).

Nadalje, prilozi stoje uz glagole, modificirajući ih ili specificirajući njihovo značenje kakvom okolnošću (mjestom, vremenom, uzrokom ili načinom) vezanom za glagolsku radnju, stanje ili zbivanje. Prilozima je

⁶¹ U ovom radu istraživanja na maternjem jeziku su bazirana na sva tri zvanična jezična standarda u Bosni i Hercegovini kao i na istraživanjima u hrvatskom i srpskom jeziku.

⁶² Pored naziva partikula za ovu skupinu riječi u gramatikama i objavljenim radovima pojavljuju se nazivi riječca, modifikator, modifikator-komunikativ, konverzaciona partikula, čestica, konverzacioni marker o čemu će detaljnije biti riječi u 5.1.2. U novijim istraživanjima javlja se neslaganje lingvista sa uvriježenim nazivima (čestica, riječca, partikula) u gramatikama.

⁶³ Up. Engel (2004: 384 ff.) kao i poglavlje 1.1

⁶⁴ v. Pismo Časopis za jezik i književnost (2003: 93), no slična opažanja iznose i Pranjčević (1993: 9-16), Klajn (2000: 55-75).

svojstvena sintaktička samostalnost. Iz svega navedenog slijedi da se nijedna riječ ne može smatrati prilogom ukoliko ne "funkcionira" na opisani način (Palić 2003:96). Mnoge čestice kao i mnogi prilozi mogu funkcionirati sintaktički samostalno, ali su sintagmatski samostalni samo prilozi. Tako će npr. u određenoj rečenici načinski prilog, sintagmatski vezan sa glagolom, imati i u modalnom smislu drugačiju funkciju od homonimne⁶⁵ čestice koja parentetski, sintaktički samostalno djeluje na osnovnu strukturu dajući cijeloj rečenici određeno modalno obilježje (Sesar 1992:253). Možemo zaključiti da čestice nisu ni funkcionalni elementi tj. veznici ili prijedlozi, a nisu ni uzvici, jer ovi mogu sami po sebi tvoriti potpun iskaz (*Jao, Fui, Ua*, itd.). Čestice nisu ni prilozi, one nisu transformisane iz pridjeva, nisu kvalitativni determinanti glagola (ne odgovaraju na pitanje *Kako?*) i ne mogu se stupnjevati. (Tekavčić 1992:135). Posmatrano sa pragmatičkog aspekta većina čestica/partikula ima dva i više značenja.

No, kao što smo već pokazali u prethodnim poglavljima, predstavljajući partikule sa stanovišta vodećih njemačkih lingvista, one u prvom redu izražavaju pragmatičke sadržaje čime osnovni kriterij kojim se rukovodimo u ovom radu postaje veza između pragmatike i partikula. Analizirajući hronologiju tumačenja i klasifikacije partikula u b/h/s gramatikama, zaključujemo da je neophodno nastaviti započetu reviziju u tradicionalnom prikazu partikula, objedinjujući pri tom i pragmatiku odnosno pragmalingvistiku i klasifikaciju vrsta riječi.

Slijedi iscrpan pregled terminologije, definiranja i klasificiranja partikula prema izvorima korištenim u ovom radu što smatramo neophodnim radi što bolje ilustracije kompleksnosti teme. Također polazimo od toga da b/h/s gramatike predstavljaju prvu instancu koja osigurava relevantne informacije i činjenice o b/h/s partikulama.

T. Maretić (1963) u svojoj Gramatici nema partikula kao posebne vrste riječi. Riječi koje mogu imati svojstva partikula pridružuje priložima.

M. Stevanović u "Savremenom srpskohrvatskom jeziku" (1964: 396 ff., 1970: 383 ff.) navodi da su "rečce" po porijeklu i svojim oblikom najčešće priloške riječi ili veznici koje se, pak, od svih drugih vrsta riječi razlikuju funkcijom i značenjem. Kao posebnu vrstu među riječcama Stevanović izdvaja tzv. "modalne rečce", koje prema njemu nisu ništa drugo već riječi kojima se iznosi lični stav, tj. subjektivan odnos prema onome što se iznosi

⁶⁵ Još uvijek nema normativne potvrde u našim gramatikama da se kod ove vrste riječi radi o homonimima.

rečenicom među čije dijelove se unose te riječce. U njima govorno lice iznosi ono što se njemu čini sumnjivo, vjerovatno, nesumnjivo, neosporno, neminovno itd., a u njih spadaju: *verovatno, možda, valjda, dakako, zaista, zbilja, svakako, nipošto, nesumnjivo, jamačno, naravno, neosporno, neminovno*, itd. U tu grupu spadaju i cijeli modalni izrazi: *bez sumnje, van sumnje je, nema sumnje, nema nikakvog spora, razume se*, i sl. (Stevanović 1970: 384). Uz modalne u riječce spadaju i one riječi koje služe isticanju, izuzimanju, potvrđivanju ili pak pokazivanju.

Ni Brabec et al. (1966: 153) ne poznaju posebnu kategoriju riječca nego iste svrstavaju u priloge. Izdvajaju ih u grupu priloga koji ne odgovaraju na standardna pitanja mjesta, vremena, načina i uzroka, a čine je slijedeće riječi: *bar, baš, čak, evo eto, eno, gotovo, jedva, još, možda, samo, također, tobože, već i drugi*. No nije jasno po kojem kriteriju one uopće spadaju u priloge.

U gramatici autora Težak/Babić (1973: 131 f.) ova grupa riječi se spominje pod nazivom nepravi priloz. Autori međutim navode da ih neke gramatike odvajaju kao posebnu vrstu nepromjenjivih riječi pod nazivom riječce ili čestice. Nepravi priloz u određenoj mjeri i na određen način mijenjaju smisao riječi ili rečenice na koju se odnose ili pak odražavaju osobni stav onoga tko govori. Tzv. nepravi priloz izriču potvrđivanje (*da, dabome, dakako, doista, svakako*, itd.), nijekanje (*ne, nipošto*), pitanje (*zar, li*), pokazivanje (*evo, eto, eno*), posebno isticanje (*bar, baš, čak, također, upravo*), nesigurnost (*jamačno, možda, valjda, vjerovatno*), sumnju (*navodno, tobože*), suprotnost (*međutim, pak*), isključivanje (*samo, jedino*), zaključivanje (*dakle*), dopuštanje (*ipak*).

U novijem izdanju Gramatike hrvatskoga jezika Težak/Babić (2000: 165 f.) izdvajaju i posebnu vrstu nepromjenjivih riječi pod nazivom čestice sa slijedećom definicijom: "Riječi koje služe samo za oblikovanje ili preoblikovanje rečeničnog ustrojstva i za isticanje ili davanje drugačijeg značenja pojedinim riječima zovu se čestice (*riječce, partikule*)." Ipak, ova vrsta riječi ostaje i dalje limitirana na veoma mali broj riječi i to: *god, put, puta, neka*, enklitika *se, evo, eto, eno* (ibid.: 165). Stječe se utisak da su u kategoriji čestica mjesto našle riječi sa leksičke margine za koje autori imaju samo jedan kriterij, a to je da ne spadaju niti u priloge niti u veznike niti u bilo koju drugu vrstu riječi.

U "Priručnoj gramatici" Barić et al. (1979: 214 f.) nailazimo na iscrpan popis čestica kao i konstataciju da su to "riječi koje iskazuju stav govornika prema onome o čemu govori, s obzirom na njegovo znanje, želje i

osjećaje." Također se navodi da se tim riječima služimo kada želimo: poreći neku tvrdnju (*ne*), doznati je li tvrdnja istinita (*li, zar*), pojačati tvrdnju ili poricanje (*da, jest, dabome, dakako, svakako, ne, nikako*), izreći nestrpljenje, želju, zadovoljstvo, i sl. onim što znači riječ uz koju se riječca koristi. (*bar, bas, čak i, jedva, još, ni, niti, opet, samo, tek, već*), izreći ravnodušnost, dopuštanje (*ma, makar, bilo, god*) ili pak izreći svoj dojam o onome o čemu se govori ili svoju ocjenu toga.

Zajedničko svim ovim riječima jeste da se odnose na smisao cijele rečenice, na što u nekim slučajevima upućuje i njihovo fizičko odvajanje zarezima. U riječce autori ubrajaju i poštapalice koje u govoru imaju pragmatičko značenje odnosno služe za dobijanje vremena, a to su: *ovaj, onaj, čuj, kaže, vele, dragi moj* i sl. (ibid.: 215). Tekavčić (1992: 134) primjećuje da je posljednja stavka klasifikacije isuviše široko formulirana i može obuhvatiti i neke prethodne jer se sve može istaći kao govornikov "dojam" ili "stav". Također smatra da nisu sve čestice nezavisne od strukture rečenice i izvan nje, jer. npr. *sasvim, potpuno, samo* i brojne druge itekako čine dio sintaktičke strukture rečenice u kojoj stoje i ne odvajaju se uvijek zarezima. On predlaže da se pođe od govornog jezika i da se zarezi shvate samo kao izraz pauza oko tih "čestica" (*Od svih je učenika, samo, Milan uvijek znao sve lekcije; Otkako sam ga zadnji put video, doktor Marić je, sasvim, posijedio*) (Tekavčić 1992: 134).

U udžbeniku Minović/Ajanović (1986: 192) nailazimo na proširenu listu riječca iz "Priručne gramatike" a neke od njih su: *doista, sigurno, naravno, nesumnjivo, zbilja, jamačno, možda, valjda, vjerovatno*. I prema ovim autorima riječcama se iznosi lični stav prema sadržini rečenice, u jeziku se izdvajaju u posebnu vrstu prema svom značenju i funkciji a po porijeklu su najčešće prilozima.

U novom izdanju "Gramatike srpskoga jezika" autora Stanojčić/Popović (1995) prilozima se označavaju nepromjenjive riječi koje stoje uz pridjeve i priloge i specificiraju im značenje (*Bio je sasvim nov. Izgledao je sasvim uznemiren, Otišli su prilično brzo, Stanovali su dosta daleko*). Ovakvu klasifikaciju autori opravdavaju revidiranom definicijom priloga kao riječi "koje stoje uz glagole, prideve, imenice i druge priloge određujući ih po nekom od njihovih stalnih pratilačkih elemenata" Stanojčić/Popović (str. 118) u grupu posebnih priloga, a zbog njihove službe u rečenici, (funkcionalno) ubrajaju nepromjenjive riječi kojima se ističe ili naglašava sadržaj drugih riječi, često glagola (*On je to čak rekao, Opasno ga je i pohvaliti*)

ali i drugih imenica (*Tražili su baš majstora*), pridjeva (*Ni nov auto ne bi to izdržao*), priloga (*Evo, dva sata idem, još pješice*), itd.

Pretjeranu heterofunkcionalnost priloga nalazimo i u novom izdanju gramatike Barić et al. (1997: 274) gdje se među priloge svrstavaju i riječi koje stoje uz priloge i pridjeve (sasvim nov, vrlo uznemiren, prilično brzo...) kao i nepromjenjive riječi koje se dodaju cijelim rečenicama, modificirajući im značenje (*Bio je, vjerovatno, u žurbi, To sigurno nema smisla*). Barić et al. ove posljednje svrstavaju u priloge na osnovu obličkoga (morfološkog) kriterija a nazivaju ih "posebnom vrstom priloga" i na koncu izdvajaju kao posebnu vrstu riječi pod imenom čestice (riječce i modalne riječi).

U "Gramatici bosanskoga jezika" (2000)⁶⁶ autori navode da su, s obzirom na službu u rečenici (isticanje drugih riječi), prilozima srodne riječce *bar, baš, čak, tek, već* te veznici *i, pa, te, ni* i ističu da se upravo zato ove riječi i zovu prilozima za isticanje (npr. *Pobijedio je baš on* (a ne neko drugi)). Ostaje nejasno da li autori ovim navedene riječi svrstavaju i u priloge za isticanje kao zvaničnu potkategoriju priloga, tim prije što se iste na str. 302 f. sa istim značenjem pojavljuju pod riječcama. Pored slične definicije kao u prethodnim gramatikama autori također navode da riječce u iskaz unose emotivnu obojenost. Riječce dijele na one sa samostalnom upotrebom (potvrдне: *da*, odrične: *ne* i imperativne: *hajde*) i nesamostalnom upotrebom (modalne: *dakako, možda, sigurno, svakako, valjda, vjerovatno, zaista...*, upitne: *da li, je li, zar*, zaključne: *dakle*, isključne: *jedino, samo* i pokazne: *gle, eto, evo, eno*).

Gore navedena općepoznata stajališta naveli smo isključivo s ciljem što iscrpnijeg i preciznijeg objašnjenja i prikaza partikula u zvaničnim i općeprihvaćenim gramatikama i udžbenicima⁶⁷ b/h/s jezičnih standarda. Navedena analiza ima za cilj ilustraciju hronološkog razvoja *statusa* partikula kao vrste riječi i klasifikacije istih. Istraživanja partikula u našem jeziku su zasigurno umnogome osvijetlila ovu vrstu riječi, no, istovremeno dovela i do heterogenosti i neujednačenosti te kategorije riječi. Obim partikula se vremenom povećavao a grupa tzv. nepravih priloga kao i pojedini uzvici i veznici su postepeno svrstavani u partikule. Poslužićemo se opažanjima Tekavčića (1992) i Palića (2003) i aktualizirati ih vlastitim dopunama. Od svih registriranih čestica samo su tri zajedničke za

⁶⁶ Jahić/Halilović/Palić (2000)

⁶⁷ Pri izboru gramatika rukovodili smo se ujednačenom zastupljenošću autora iz Srbije, Hrvatske i Bosne i Hercegovine kao i vremenskom distancom između pojedinih izdanja s ciljem hronološkog prikaza klasifikacije partikula

sve korištene izvore: *baš*, *samo* i *možda*. Upadaju u oči nedosljednost i proturječja u tumačenju značenja i funkcija pojedinih partikula od strane pojedinih autora. Brabec et al., Težak/Babić, Barić et al. i Jahić et al. navode zajedno *bar*, *baš* i *čak* a prve dvije citira i Stevanović. Dok ih tri gramatike ubrajaju u riječi za isticanje, Barić et al. (1979) ih ubrajaju u riječi za izricanje nestrpljenja, želje, zadovoljstva. U dvije gramatike novijeg izdanja, Stanojčić/Popović (1995) i Barić et al. (1997), riječi koje autori ubrajaju i u posebne priloge ili i u čestice (*vrlo*, *sasvim*, *vjerovatno*, *možda*, *čak*, *baš*...) nedvojbeno predstavljaju čestice. One se, naime, mogu odrediti kao riječi koje mogu stajati uz sve druge riječi, spojeve riječi i sintagme te, konačno, uz cijele rečenice. Kad stoje uz druge riječi, spojeve riječi i sintagme, čestice modificiraju njihov sadržaj po stupnju njegove semantičke ili komunikacijske aktualiziranosti, a kad stoje uz rečenice (tj. kad se dodaju rečenicama), one modificiraju ili preoblikuju njihovo gramatičko ustrojstvo (Palić 2003: 99)⁶⁸.

Zaključujem da se partikule/riječce/čestice – ako se uopće javljaju kao samostalna vrsta nepromjenjivih riječi – u našim gramatikama tretiraju kao višeznačni leksemi (polisemi) a ne kao posebni leksemi (homonimi). One se u novijim gramatikama uglavnom opisuju unutar više kategorija riječi. Najveći uočeni nedostatak se tiče nedovoljne ilustriranosti partikula u datom kontekstu kao i nedostatak semantičko-pragmatičke analize što bi umnogome ukazalo na tačnost ili netačnost njihovih konstatacija kao i finu iznijansiranoost funkcija pojedinih partikula.

4.1. Historijski pregled radova na temu partikula u bosanskom, hrvatskom i srpskom jezičnom standardu

Prvi istraživački radovi o partikulama na našim jezičkim standardima objavljeni su 70-tih godina, kada su partikule u svjetlu pragmatike postale jednom od najatraktivnijih tema vodećih lingvista ali i mnogih mladih naučnika. Uvid u bibliografiju pojedinih radova jasno pokazuje da je granica između srpskog i hrvatskog jezika u naučnoistraživačkom smislu postojala i tada. Naime, autori novosadske ili generalno srbijanske škole u obzir uzimaju isključivo radove objavljene u Srbiji a sličnu tendenciju

⁶⁸ Iscrpna definicija s ciljem što jasnijeg razdvajanja čestica od priloga i veznika.

primjećujemo i kod hrvatskih autora s izuzetkom konsultiranja u to vrijeme objavljenih gramatika srpskohrvatskog odnosno hrvatskosrpskog jezika. Zato ne iznenađuje činjenica da svi "noviji" radovi od 1992. god. do danas u svoje izvore uvrštavaju isključivo radove objavljene na srpskom odnosno hrvatskom jeziku. O razlozima na ovom mjestu ne želimo govoriti, no u našem radu želimo svjesno zadržati jezički konformitet⁶⁹, odnosno sa ciljem što iscrpnije i svestranije analize koristiti izvore na sva tri jezika tj. sva tri jezična standarda iste unutarnje strukture uzimajući u obzir eventualne razlike. Na ovaj način raspoložemo širokim dijapazonom radova u kojima su korišteni različiti izvori, njemačkih, ruskih ili pak engleskih lingvista, za koje su pojedini autori smatrali da su primjenjivi na naš jezik.

No kada govorimo o samim partikulama, treba reći da svi radovi nude veliki broj partikula što ukazuje na njihovu frekventnost u sva tri jezična standarda. Razlike u pojedinim listama partikula najčešće nisu rezultat dijalektalnih ili govornih razlika, nego neujednačenosti mišljenja po pitanju uvrštavanja pojedinih riječi u grupu partikula. Nadalje, pomenuti radovi sadrže uglavnom ujednačene definicije no veoma različitu terminologiju. Krajem 70tih, tačnije s početkom lingvističkog "booma" u razvoju istraživanja modalnih partikula u (njemačkoj) lingvistici, istraživanja započinju i lingvisti sa područja bivše Jugoslavije.

Rad M. Ivić iz 1978. o rečeničnim modifikatorima predstavlja jedan od prvih te vrste. No Ivić u svom radu ovu grupu riječi izdvaja pod nazivom rečenični prilozi i samim time kao jedinicu analize koristi rečenicu. Prema ovoj autorki ovakvi se elementi u rečenici nazivaju i modifikatori što je opći termin za jezičku jedinicu koja bliže određuje, dopunjuje, intenzifikuje, jednom riječju modifikuje drugu jezičku jedinicu. Riječi koje modifikuju rečenicu nazivaju se rečeničnim modifikatorima. Modifikatorima internog karaktera se unosi nova sadržina odnosno novi detalj u datu informaciju a modifikatorima eksternog karaktera predstavljaju komentare cijelog iskaza, oni su neka vrsta nadređenog iskaza (str. 9 ff.). U modifikatore internog karakter Ivić ubraja: *bajagi, verovatno, više, kao, konačno, mudro, navraga, na žalost, nepotrebno, nesumnjivo, nipošto, lakomisleno, po mom mišljenju, sramno, srećan, tobož, uopšte, upravo, čak*, a u modifikatore eksternog karaktera: *bukvalno, drugo, zatim, ipak, inače, međutim, navodno, naime, naprotiv, prvo, prema tome, s druge strane, s jedne strane, s oprostjenjem, ukratko, u protivnom, štaviše, u tom slučaju*.

⁶⁹ Izraz preuzet od Engela (1999)

Bošnjaković u svom radu (1980) *O upotrebi izraza za internu rečeničnu modifikaciju* slijedeći terminologiju i podjelu Ivićeve dodaje nove modifikatore internog karaktera. Prema njemu prvu grupu rečeničnih modifikatora čine intenzifikatori, za koje je karakteristično da informaciju rečenice bitno ne mijenjaju, već je samo čine ekspresivnijom. U grupu internih modifikatora u službi intenzifikatora Bošnjaković ubraja *upravo, baš, vala, samo, bar, uopšte, te, pa, naročito, obavezno, i, čak, opet, već, još, više* i *tobož*. Autor u posebnu grupu izdvaja modalne riječi koje se također pojavljuju kao rečenični modifikatori, označavajući mogućnost, pretpostavku ili vjerovatnoću za izvršenja neke radnje kao što su *valjda, možda, sigurno* i *vjerovatno* (str. 24).

Jedan od prvih kontrastivnih radova njemačkog i našeg jezika je zajednički rad M. Ličen i J. Dahla (1981). Naime, autori primjećuju da pismeni ili usmeni prijevodi sa njemačkog na sh. jezik uglavnom ne sadrže modalne partikule. Kao razloge navode nedovoljno razvijen sistem partikula u sh. jeziku što dovodi do toga da se njemačke partikule na sh. jezik prevode drugim sintaktičkim sredstvima kao što su: modalni perfekt, relacioni dativ, naglašeni oblik ličnih zamjenica, rečenična intonacija, partikule interjekcije i modus (potencijal). Drugi razlog je nedostatak adekvatnih objašnjenja u udžbenicima njemačkog jezika za strance. Obrađujući kontrastivno partikule *ja* i *doch* autori pokušavaju ukazati na nedostatke i probleme u učenju i udžbenicima njemačkog jezika. Rad je koncipiran kao semanticko-pragmatička analiza njemačkih partikula i njihovih ekvivalenata u sh. jeziku uzimajući u obzir govorne činove. Interesantno je da u bibliografiji navedenog rada nismo pronašli niti jedan rad ili udžbenik na našem jeziku.

M. Jocić (1983) analizira govorni jezik na primjeru razgovora majke i djeteta⁷⁰ u cilju izdvajanja "specifičnih leksičkih jedinica" koje na izvjestan način modifikuju rečenični sadržaj, odnosno iskaz, poruku i stav komunikatora prema sopstvenom iskazu, poruci (ibid.: 147). Nakon prve rečenice uočavamo velike razlike u odnosu na prethodne radove budući da se analiza vrši na korpusu govornog jezika a ne književnih djela. Pri tome je jedinica analize dijalog a ne rečenica. Jocić ove leksičke jedinice naziva modifikatori-komunikativi (MK), a definira na slijedeći način: "[...] njima se može precizirati, povezati, objasniti, razvrstati, rezimirati, naglasiti,

⁷⁰ Analiza je izvršena na govoru četvero djece s ciljem provjere njihove upotrebe u govoru djece u ranom uzrastu pretpostavljajući da upotreba MK, s obzirom na njihovu semantičko-funkcionalnu suptilnost i kompleksnost, podrazumijeva viši stupanj komunikativno-jezičke kompetencije i da je primjerena razvijenom govoru (v. str. 148).

kondenzovati, podrazumijevati, dovesti u sumnju itd. A) čitav deo teksta, odnosno sekvenca diskursa (prethodna ili potonja), b) jedan iskaz, c) deo iskaza" a njihova osnovna svrha je povećanje stepena komunikativnosti. Tvrdi da bi se svaki MK mogao preciznije analizirati i semantički interpretirati što bi pokazalo da svaki ima različite semantičke nijanse i različite mogućnosti upotrebe jednog te istog MK. U prvu grupu MK Jocić izdvaja: *a, ajde/hajde, e, ej, eto, eto ti, eva, ma* u funkciji pokazatelja komunikacione atmosfere u kojoj se iskaz javlja, riječce iz ove grupe imaju jak ekspresivni karakter, zatim funkciju podsticanja i održavanja pažnje sugovornika, odnosno postizanja izvjesne kohezije unutar diskursa. Njihova upotreba je i svojevrsna oznaka bliskosti između govornika i slušatelja a ponekad i naglašenog neslaganja ili protivljenja, inačenja, pa, čak, i nipodoštavanja onoga što je sagovornik rekao. U drugu grupu MK sa sličnim karakteristikama kao prethodna, ali sa naglašenom familijarnošću, uz nijansu čuđenja, nekada i netrpeljivosti, a ponekad i inata: *baš, bre, bože, bome, brate, uopšte*. U posebnu grupu Jocić izdvaja pa koja je ujedno i najfrekventniji MK. Osnovna značenja u datoj analizi su pretpostavka, ustezanje, insistiranje, sumnja. U MK s predominantno modalnim karakterom Jocić svrstava *možda, valjda, recimo, ozbiljno, sigurno, slučajno, ipak, mislim, znaš, vidiš, čekaj*. Jedna od vrijednosti ovog rada jeste i isticanje važnosti upotrebe MK u govoru ⁷¹. "Može se reći da bogata i inventivna, čak, upotreba jezičkih sredstava kakva su MK u govoru djece u ranom uzrastu svjedoči o razvijenom, socijalizovanom govoru te dece i razvijenoj komunikativnoj kompetenciji" (Jocić 1983: 156).

Dahlov rad (1988)⁷² *Die Abtönungspartikeln im Deutschen. Ausdrucksmittel für Sprechereinstellungen – mit einem kontrastiven Teil deutsch-serbokroatisch* baziran je u cjelosti na teoriji govornih činova a ima za cilj dovođenje u vezu funkcije njemačkih modalnih partikula⁷³ sa ilokucijom odnosno propozicijom pojedinih govornih akata uzimajući u obzir i analizu konverzacije. Unidirekionalna kontrastivna analiza njemačko-sh. partikula predstavlja pionirski projekat ove vrste i temelj svih kasnijih radova. U modalne partikule Dahl ubraja *aber, auch, bloß/nur, denn, doch, eben/halt, eigentlich, einfach, etwa, ja, mal, nicht, noch, nun mal, ruhig, schon, vielleicht i wohl*. Dahl navodi slijedeća najvažnija gramatička, leksička i intonacijska sredstva u službi ekvivalenata njemačkih modalnih partikula:

⁷¹ Dugo vremena se smatralo da su partikule u govoru i jeziku izlišne i odlika nedostatka govorne kompetencije.

⁷² Objavljeni rad predstavlja prerađeno izdanje doktorske disertacije prihvaćene 1984.

⁷³ Abtönungspartikeln

naglašeni oblici ličnih zamjenica, partikule interjekcije, pokaznih zamjenica u ne-deiktičkoj upotrebi, etički dativ, adverbii, upitna partikula *li*, partikule, zavisne rečenice, markirani red riječi (pomjeranje na lijevu stranu), rečenični prilozi, potencijal, aorist, perfekt, markirana pauza između rečenica (tzv. logička pauza).

"Kontrastive Grammatik deutsch-serbokroatisch" grupe autora Đukanović et al. sadrži klase, karakteristike i kombinatoriku njemačkih partikula. Autori navode da sh. partikule u navedenom obliku i funkciji u njihovom radu imaju samo privremeni značaj. Prema uzoru na njemačke autore oni sh. partikule dijele na modalne partikule, partikule ranga, graduativne, kopulativne partikule, rečenične ekvivalente i konverzacione partikule⁷⁴. U modalne partikule koje najčešće iskazuju lični stav govornika prema sadržaju rečenice, a mogu da služe kao odgovor na pitanja spadaju: *besumnje, bezmalo, dabo(g)me, dakako, gotovo, jedva, možda, naravno, nažalost, nesumnjivo, neosporno, nikako, očito, sigurno, skoro, svakako, taman, teško, uglavnom, umalo, uopšte, verovatno i zamalo*. Izdvajamo i konverzacione partikule relevantne za naš rad a koje modifikuju ilokutivnu komponentu iskaza, tj, namjeru govornika da na određen način nešto saopšti, upita ili zahtijeva, a neke od njih su: *a, ako, ama, baš, bogme, e, e baš, e pa, evo, eto, evo, ma, možda, valjda, već*, itd.

S. Šokica (1987) se u svom radu bavi prije svega konverzijom definišući je na različite načine (str. 190). Kako je analiza konverzacione više usmjerena na izbjegavanje unaprijed postavljenih teorijskih konstrukata, bez uzimanja u obzir intuitivnog suda o pojavama koje se opisuju (što je svojstveno generativnoj gramatici), Šokica u svom radu koristi termin konverzacione i konverzacionih partikula, a kao izvor koristi telefonske razgovore u direktnoj komunikaciji kao i one ostvarene preko primaoca poruke. U svim odabranim materijalima za analizu konstatovano je 27 različitih partikula, a najveći dio je ostvaren u direktnom razgovoru. Radi se o slijedećim partikulama: *ajd, ej, halo, znaš, dobro, ovaj, onako, tako, u redu, molim, u stvari, je l', pa, ma, aba, da, fino, stvarno, eto, recimo, baš, ma nemoj, važi, evo, bre, možda, ha*. Uočavamo sličnost sa MK pobrojanih u radu Jocićeve koja za izvor također koristi govorni jezik. No, iako autorica

⁷⁴ Upravo ova podjela ilustrira terminološka prelamanja i preklapanja među različitim autorima. U mnogim kasnijim gramatikama i radovima modalne partikule se izjednačavaju sa konverzacionim, a naziv modalne partikule u gore navedenom značenju se preinačuje u modalne riječi. I u našem radu koristimo naziv modalne partikula sa značenjem Abtönungspartikeln.

navodi nekolicinu definicija partikula i stranih i domaćih lingvista, ne nalazimo konkretno pojašnjenje kriterija za izdvajanje gore navedene grupe u konverzacione partikule.

Ličen (1989) se u svom radu najviše približila pragmatici i tekstualnoj lingvistici. Istovremeno se radi o prvom kontrastivnom radu koji polazi od sh. jezika a cilj istraživanja je određivanje funkcija partikule *pa*.

Mrazović (1990) analizira partikule u užem smislu, odvajajući ih pri tom od ostalih vrsta riječi, prijedloga, veznika, priloga i drugih nepromjenjivih riječi i oslanjajući se na njemačke lingviste i njihova istraživanja.⁷⁵ Mrazović osnovni kriterij za razgraničavanje partikula od ostalih vrsta riječi vidi u njihovim funkcijama u komunikaciji koje su uglavnom vezane za pisani i govorni tekst. Ona razlikuje slijedeće grupe partikula: 1. modalne (I i II), 2. graduativne 3. konverzacione, 4. ekvivalente rečenice i 5. kopulativne. Prve tri grupe Mrazović definiše kao sredstvo govornika da izrazi svoj lični stav prema svom ili tuđem iskazu ili jednom dijelu iskaza. One nemaju samostalno leksičko značenje. Modalne partikule I i II se razlikuju samo po tome što se za modalne partikule može postaviti "da-ne" pitanje i kao odgovor na takva pitanja mogu se javiti one same. U modalne partikule I spadaju: *besumnje, bezmalo, dabo(g)me, dakako, gotovo, izgleda, jedva, konačno, možda, najzad, naprotiv, naravno, navodno, na žalost, nemoguće, nesumnjivo, neosporno, nikako, nepotrebno, nipošto, obavezno, očito, sigurno, skoro, svakako, taman, teško, uglavnom, uopšte, umalo, valjda, verovatno, zamalo*. Modalne partikule II su: *badava, barem, dakle, doduše, drugo, (i) inače, ionako, jednostavno, još, međutim, naime, najzad, naprotiv, obično, praktično, prosto, prvo (i prvo), srećom, ukratko, uostalom, štaviše, zaista, zapravo, zbilja*.

U hronološkom prikazu radova na temu partikula neophodno je spomenuti i diplomski rad Ž. Uvanovića (1991) *Die deutschen Modalpartikeln aber, denn, doch und schon und ihre kroatischen Entsprechungen*⁷⁶. Uvanović daje teoretsko-metodički okvir kontrastivne analize na pragmatičkoj bazi kao i distribuciju govornih činova na temelju koje se provodi kontrastivna analiza. Nadalje Uvanović između ostalog određuje čestice kao sredstva za izražavanje emotivnog modaliteta, kategorije kojom se u dosadašnjim radovima naši lingvisti niti gramatičari nisu posebno bavili. Modalnost smo u našem radu razradili s posebnim interesovanjem ne samo u vezi sa b/h/s partikulama kao jednom od modalnih sredstava. Uvanović zaključuje da je

⁷⁵ Bartsch, Engel, Altmann, Hentschel, Weydt, Rösler i dr.

⁷⁶ Rad objavljen 1997. u izdanju Tectum Verlag Marburg

hrvatski jezik obilježen većim stupnjem eksplicitnosti izražajnih sredstava emotivnog modaliteta, dok se u njemačkom jeziku koriste modalne čestice kao sredstva za izražavanje govornikovog odnosa prema sadržaju vlastitog iskaza. Za prijevod modalnih čestica u hrvatskom se jeziku koriste partikule, veznici, kombinacije partikula ili leksičkih sredstava, gramatička sredstva, kombinacije leksičkih i gramatičkih sredstava, kombinacije leksičkih i prozodijskih sredstava i intonacija.

D. Sesar (1992) se u svom radu *O mogućnostima kategorizacije partikula u hrvatskom jezičnom standardu* problematikom partikula bavi s pozicije suvremene slavističke, posebno bohemističke jezične teorije. Za razliku od novosadske škole koja se u pokušajima kategorizacije partikula oslanja na njemačke izvore, Sesar se oslanja na češku, poljsku i rusku školu imajući u vidu srodnost sistema jezika i pokušava sustavnije opisati partikule na strukturno-funkcionalnoj razini. Sesar svoja istraživanja limitira na nivo rečenice, tj. na morfološki, sintaktički i semantički nivo i potpuno zanemaruje pragmatički aspekt. U ovom radu zastupamo mišljenje autora Hentschel/Weydt (1995: 41 ff.) da sintaktički, morfološki i semantički kriteriji nisu dovoljni za univerzalni opis fonda riječi.

Iscrpno istraživanje čestica u hrvatskom ili srpskom i talijanskom jeziku sprovodi i P. Tekavčić (1992) kojemu dugujemo jednu od najiscrpnijih analiza hs. čestica sa pragmalingvističkog stanovišta. Prema Tekavčiću čestice – izraz sa kojim se Tekavčić ne slaže, ali ga koristi iz razloga kratkoće – su "prava obećana zemlja za pragmalingvistički studij i da upravo na tom polju valja tražiti bit te kategorije riječi, koje su toliko zapostavljene u gramatikama i u lingvistici *de langue*, a tako neophodnih u svakodnevnoj jezičnoj komunikaciji parole" (str. 127). Tekavčić smatra da ovi jezični elementi nisu samo gramatičke riječi bez značenja, jer iste imaju i leksičko i pragmatičko značenje, i stoga se ne mogu dovesti u istu ravan sa riječima poput pomoćnih glagola, veznika i prijedloga.⁷⁷ Pored striktnog razgraničenja čestica od ostalih vrsta riječi, autor navodi da sve čestice nipošto ne izriču govornikov subjektivni stav, pa ih samo time ne možemo definirati. U sintaktičkom smislu nisu uvijek izvan strukture rečenice u kojoj stoje, a kao argument ove tvrdnje navodi primjer čestice *samo*. Rječnici je skoro bez izuzetka definiraju kao prilog što ona zapravo

⁷⁷ "Sasvim je jasno da se nepromjenjive riječi odlikuju vrlo apstraktnim značenjima [...] mislim da je nedopustivo bilo kojoj riječi (autor misli prevashodno na gramatičke riječi, op.M.Dž.) u jeziku "izbrisati" leksičko značenje, jer bi se time doveo u pitanje njen znakovni status [...]" (Palić 2003: 950)

nije: ne pripada nijednoj drugoj grupi riječi, ne izražava samo govornikov subjektivni stav nego i objektivne restrikcije, a nije ni izvan strukture rečenice, o njoj naime može zavisiti i cijela zavisna rečenica kao u primjeru *Samo da položim taj ispit i diploma mi je u džepu*. U svom radu autor pokušava sistematizirati čestice na temelju određenih semantičkih crta – semova –, provesti jednu primarnu klasifikaciju u sedam skupina a zatim ih dijeliti u podskupine o čemu će biti pomena tokom analize korpusa. U vezi sa tzv. neprevodivosti nekih čestica autor predlaže upotrebu drugih gramatičkih/ leksičkih sredstava. Interesantan je primjer čestice "halt" iz razgovornog jezika u Zagrebu i okolici. Za svakog pripadnika zagrebačkog dijalekta ona ima jasan pragmatički smisao rezignirane i pomalo dobroćudne koncesije, a nema svog ekvivalenta u hs. književnom jeziku: *Dragi moj, to ti je halt tako i s tim se moraš pomiriti. Onda ćete halt morati platiti odjednom cijeli iznos*. Autor zaključuje svoj rad prijedlogom termina-definicije "čestica" koji glasi *pragmatičke rečenične zamjenice* čime se nastavlja, no zasigurno, ne završava potraga za najprimjenjenijom terminologijom i definicijom za ovu vrstu riječi u b/h/s jeziku.

*Last but not least*⁷⁸ je Uvanovićev rad (2004) koji za čestice/partikule/ riječce u hrvatskom jeziku odvažno predlaže naziv 'markeri' po uzoru na engleske diskursne markere. Radi se o translatozijskom eksperimentu njemačko-englesko-hrvatskih partikula na temelju Searlovih govornih akata i pokušaja jedne (pragm)lingvističke metode. Autor polazi od slijedećih njemačkih modalnih partikula: *aber, auch, bloss, denn, doch, eben, etwa, eigentlich, einfach, halt, ja, mal, nun mal, nur, ruhig, schon, vielleicht, wohl*. Kao ekvivalente ovih partikula ekstrahirao je ukupno 31 hrvatski "marker": *a, al(a), ama, bar(em), bas, da, de/hajde/daj/dajte, e, eto, i, jednom, jednostavno, kako, li, ma, malo, moguće, možda, naprosto, onda, ono, pa, pak, samo, slobodno, što (li), valjda, već (jednom), više, zapravo, zar*. Uvanović izdvaja slijedeće osobine hr. markera: 1. Poput diskursnih markera u engleskom jeziku i hrvatski markeri su u velikoj mjeri neovisni od sintaktičkih pravila reda riječi u rečenici. Mogu stajati na početku, u sredini ili na kraju rečenice. 2. Kombiniranjem više partikula povećava im se pragmatička intencija (*ma...li samo: pa zar: već jednom*). Ovu osobinu dijele sa njemačkim partikulama. 3. Hrvatski markeri zajedno sa svojim okruženjem čine jedinstvenu intonacijsku cijelinu i većinom su nenaglašeni (s izuzetkom *baš*).

⁷⁸ Magistarska disertacija koju je Vesna Filipović odbranila 30. maja 2001. godine na Filološkom fakultetu Univerziteta u Beogradu na temu "Problem prevodivosti nemačkih partikula na srpski" do ovog trenutka mi nije na raspolaganju.

4. Kao ni njemačke partikule ni hrvatski markeri se iz rečenice u kojoj se nalaze ne mogu izdvojiti u vidu odgovora na pitanje, ne mogu se negirati, koordinirati, modificirati ili proširivati. 5. Njemačke partikule i hr. markeri imaju djelimično istovjetne preteče kao npr. interjekcije i imperativnu formu glagola (nj. *halt* i hr. *daj*). 6. Hr. markeri su samo u sintaktičko-semantičkom smislu fakultativni, u pragmatičkom smislu su neophodni i zajedno sa ostalim modalnim sredstvima znatno doprinose emocionalnom i interaktivnom kvalitetu svakodnevne konverzacije, iako se u konverzaciji ne koriste uvijek.

Na osnovu gore navedenih istraživanja govornog i pisanog jezika možemo zaključiti da i u b/h/s jezičnim standardima postoje brojne leksičke jedinice koje različiti autori ubrajaju u partikule. Različiti nazivi ne ukazuju nužno samo na terminološku nedosljednost nego i na napore pojedinih autora da ovu problematiku osvijetle iz novog ugla i novim metodama istraživanja. No, sva dosadašnja objašnjenja i klasifikacije nisu rezultirale okončanjem procesa odvajanja partikula od ostalih vrsta riječi ili njihovom klasifikacijom. Dok, međutim, svi autori prihvataju činjenicu da se radi o polifunkcionalnim riječima, problem utvrđivanja kriterija za određivanje jednog leksema kao partikule kao i njihove klasifikacije ostaje neriješen. Nadalje, za njemačko-b/h/s kontrastivnu analizu njemačkih modalnih partikula *wohl*, *eben* i *halt* neophodno je konstruirati određenu bazu odnosno klasu modalnih partikula i u b/h/s jeziku. U tom smislu najpribližnja je klasifikacija sh. partikula po uzoru na njemačke klasifikacije na modalne, graduativne, konverzacione i dr. partikule⁷⁹.

Istovremeno se suočavamo sa još jednim paradoksom, naime u našem jeziku naziv **modalne partikule** se koristi za grupu riječi koja se u njemačkoj lingvistici od strane većine autora, kojima se i mi priklanjamo, naziva **modalnim riječima** (Modalwörter) a naziv **konverzacione partikule** za ekvivalente njemačkih modalnih partikula. U njemačkim lingvističkim krugovima modalne partikule također imaju dvojaki naziv, naime "Modalpartikeln" i "Abtönungspartikeln"⁸⁰. Radi pojednostavljenja u našem radu će biti govora o njemačkim i b/h/s **modalnim partikulama**.

⁷⁹ Up. Mrazović (1990) i Đukanović (2005)

⁸⁰ Zagovornici naziva "Modalpartikeln" su Krivososov, Bublitz, Thurmair, Zybatov, Meibaurer, Masi, Uvanović, Feyrer, Diewald, May, Authenrieth, Dittmar, Molnar, Szulz-Brzozowska...

Zagovornici naziva "Abtönungspartikeln" su Weydt, Engel, IDS u Mannheimu, Dahl, Mrazović, Nekula, Resende...

Također treba istaći da nam u ovom radu nije cilj pokušaj klasifikacije b/h/s partikula niti "nasilno" kreiranje klase modalnih partikula u b/h/s jeziku. Kontrastivna analiza ima prije svega pragmatički cilj, što znači da je u fokusu upotreba jezičkih sredstava u funkciji modalnih partikula a ne klasifikacija ili kategorizacija partikula. Istovremeno se u ovom radu distanciramo od pojašnjenja i analize ostalih klasa partikula, kao npr. graduativnih.

Na ovom se mjestu želimo osvrnuti na još jednu u dosadašnjim kontrastivnim analizama čestu konstataciju da b/h/s jezik za razliku od npr. njemačkog jezika nema bogat sistem partikula. Iako je činjenica da je b/h/s jezik više implicitan, a da se za izražavanje modalnosti pored partikula koriste i brojna druga gramatička i leksička sredstva kao i intonacija, na osnovu navedenih istraživanja polazimo od teze da i naši jezični standardi raspoložu sa veoma širokim dijapazonom partikula. No, s obzirom da se za partikulama u našem jeziku vrlo često traga putem kontrastivnih analiza, i to polazeći od stranog jezika, moguće je da se pri tome zanemaruju leksičke i kulturološke osobenosti našeg jezika u kojem leksička sredstva poput partikula svoju funkciju i distribuciju nalaze u drugim pragmalingvističkim kontekstima. Naime, svi navedeni kontrastivni radovi za rezultat imaju uglavnom iste partikule. Pogledamo li radove direktne i isključive analize b/h/s partikula s naglaskom na usmenu komunikaciju (Jocić 1983, Šokica 1986) ili, pak, naše gramatike, uočićemo frekventnost partikula koje se nikada ne pojavljuju kao ekvivalenti npr. njemačkih partikula, no imaju svoje logičko i pragmatičko značenje u tekstu⁸¹. Ovdje se prema našem mišljenju radi o nužnosti poštivanja koncepta interkulturalne komunikacije. Prevoditelj je naime medijator između različitih kulturnih krugova. Njemačko-francuska kontrastivna analiza je zasigurno jednostavnija od kontrastivne analize njemačkog i nekog azijskog jezika jer ove dvije zemlje imaju veoma mnogo kulturoloških sličnosti i ustaljenih šema interakcije. Vrlo je česta konstatacija da se modalna nijansa/obojenost prisutna u njemačkom iskazu na prvi pogled na naš jezik uopće ne prevodi, no u tom slučaju bismo trebali istražiti da li se ta ista obojenost u jeziku odnosno kulturi jezika na koji se prevodi nalazi upravo na vanjezičkom, neverbalnom, situativnom odnosno pragmatičko-kulturalnom nivou.

⁸¹ Npr. *vala, bre, bože, bo(g)me, brate, ovaj, samo*, itd.

4.1.1. Intonacija i izvanjezične radnje

Između ostaloga želimo se kratko pozabaviti i nekim od jezičnih i izvanjezičnih elemenata kao što su intonacija, mimika i geste, "koji zajedno sa modifikatorima-komunikativima uz obavezan kontekst pomažu da komunikacija bude uspješna—dase poruka tačno razumije i primi, sanijansama onoga što se podrazumijeva, a nije govorno, jezički⁸² realizirano (Jocić 1983: 148). Na osnovu dosadašnjih, prije svega kontrastivnih istraživanja, pored partikula i ostalih leksičkih i gramatičkih sredstava, navedena sredstva služe za izražavanje prikrivene komunikativne (i pragmatičke) funkcije njemačkih modalnih partikula. Naime, ljudska komunikacija je multimodalna i odvija se na fonemskoj, grafemskoj i gestikulacijskoj osnovi. U jezične radnje spada intonacija a u izvanjezične gestikulacija, mimika, držanje i pokreti (govor) tijela. "Jedan pogled kaže više od "hiljadu riječi" a može izražavati pronicljivost, bojažljivost, tugu, ljutnju, ozbiljnost, opomenu, iznenađenje, uvrijeđenost, pitanje, dobroćudnost, oprost [...]" (Heusinger 1995: 48 f.). Činjenica je da se sinhronizacija ovih elemenata u komunikaciji odvija intuitivno i spontano. Intonacija pripada onom nemalom skupu kategorija za koje u nauci o jeziku ne postoji jedna, tačno utvrđena odredba, i kojima se lingvisti služe u različitim značenjima, imajući o njima približno jednaku opću predstavu. Intonacija se tradicionalno definiše kao melodijski oblik iskaza (DUDEN 2005: 95). No, pojam intonacije i njene definicije u lingvistici još nije jedinstven. Izdvojićemo teoriju kontekstualizacije prema kojoj govornik i recipijent u međusobnoj interakciji koriste posebne tzv. kontekstualizirajuće znakove/simbole/migove. Ovi znakovi dozvoljavaju govorniku da signalizira svoje komunikativne nakane na način da pobuđuje interpretacijski proces tzv. komunikativnu inferencu⁸³ kod recipijenta. "Contextualization cues' are, generally speaking, all the form-related means by which participants contextualize language. Given the general notion of a flexible and reflexive context [...], it is clear that any verbal and a great number of non-verbal (gestural etc.) signantia can serve this purpose. There is therefore no a priori restriction to the class of contextualization cues. However, contextualization research has restricted this class for practical reasons ... to the class of non-referential, non-lexical contextualization cues, most notably: prosody, gesture/posture, gaze, backchannels, and linguistic

⁸² S izuzetkom intonacije koja je jezično sredstvo

⁸³ Gumperz (1992: 153) definiira komunikativnu inferencu kao "the situated or context-bound process of interpretation, by means of which participants in an exchange assess others' intention, and on which they base their responses."

variation (including "speech styles")" (Auer 1992: 24). Selting (1995: 19) navodi slijedeće značajne klase signala kontekstualizacije: neverbalni signali, kinetički signali, prozodija, partikule, i dr. Ako govornik uz propozicionalni sadržaj svoga iskaza koristi kontekstualizirajuće znakove/signale/migove poput smješkanja ili pak određenu intonaciju, recipijent isti može interpretirati kao prijateljski čak i u slučaju kada je propozicionalni sadržaj jezičkog iskaza daleko od prijateljskog.

Intonacija se pored linearizacije, fraznog akcenta, rječca tipa *čak, samo, ono, jedino ono, isključivo ono, upravo* i sl. te sintaktičkih konstrukcija tipa *što se tiče* + genitiv, *kada je u pitanju, kada se radi* i sl. uvrštava u sredstva za izražavanje komunikativne perspektive rečenice⁸⁴ (Piper et al. 2005: 1082). Izenadni intonacijski skokovi, uzlazni ili silazni, često povezani sa promjenama u volumenu i brzini govora imaju između ostalog i ekspresivnu funkciju (Schwitalla 2003: 66 ff.). Govornici time izražavaju psihičko uzbuđenje, iznenađenje i slična stanja. Prema Schwitalli visoku intonaciju upotrebljavaju mnogi govornici kada citiraju protivnike ili osobe koje svojim iskazima implicitno kritiziraju. Na sličan način iznenada snižena intonacija izražava zaprepaštenost, uplašenost, negativnu ocjenu i slično (Schwitalla 2003). Prema Krivososovu intonacija u svim jezicima predstavlja najvažnije i najslikovitije sredstvo subjektivno-modalnog značenja (Krivososov 1965: 576).

Također je poznato da se komunikativne svrhe ili ciljevi odnosno ilokucijski činovi mogu ostvariti i izvanjezičnim sredstvima izraza kao što su geste slijeganja ramenima, smijeha, šutnje, tjelesne distance prema sugovorniku i sl.⁸⁵ U sredstva tzv. neverbalne komunikacije spadaju geste uvjetovane upotrebom, porijeklom i kodiranjem.⁸⁶ Za njihovu ilustraciju možemo izdvojiti italijanski jezik⁸⁷ koji prema neslužbenim podacima ima preko 300 gesti od kojih je 50 u stalnoj upotrebi. Izvorni govornici italijanskog jezika služe se gestama koje izražavaju ljutnju, radost, glad, zadovoljstvo, seksualnost itd., a neke od njih imaju svoje porijeklo još iz stare Grčke. Nastale kroz historiju iz potrebe razumijevanja sa različitim napadačima, trgovcima, hodočascima i ostalim strancima, danas služe za intenziviranje i nijansiranje iskaza. Jedna od važnih osobina gesti jeste da su vremenski,

⁸⁴ "U svakoj rečenici govorno lice izdvaja ono što smatra komunikativno najvažnijim i to posebnim sredstvima ističe stvarajući tako komunikativnu perspektivu rečenice." (Piper et al. 2005: 1061)

⁸⁵ Detaljnije v. Karabalić (1998)

⁸⁶ Detaljnije v. Ekman/Friesen (1969)

⁸⁷ Detaljnije o drugim kulturama v. Matsumoto (u pripremi)

sadržajno i funkcionalno vezane za jezik. U neverbalnoj komunikaciji i ova sredstva su nositelji informacija (Heusinger 1995: 48 f.) a smatra se da jezik i gestikulacija istovremeno služe posredovanju iste jedinice značenja (idea unit) i imaju istu pragmatičku funkciju (McNeill 1992). Istovremena produkcija jezičnih i neverbalnih znakova navela je i psihologe na razmišljanje da se u mozgu gestikulacijska i jezična produkcija istovremeno aktiviraju i paralelno upravljaju jedna ka drugoj (Schwitalla 2003: 206).

U ovom radu nećemo detaljnije istraživati funkciju neverbalne komunikacije s obzirom da na korpusu ekscerpiranom iz romana nije moguće promatranjem govornika ustanoviti da li su gestikulacija i mimika izraženiji kod govornika našeg maternjeg jezika ili njemačkog. Mišljenja smo da govornici b/h/s jezičnih standarda spadaju u kulture (narode) sa kulturnospecifičnom stranom neverbalnog kazivanja i da se gestikulacijom i mimikom kao prenosnicima informacija i intencije iskaza koriste znatno više nego u kulturama poput njemačke⁸⁸. Zbog ograničenosti uzorka i nužnosti ograničavanja teme kojom se zapravo bavimo u ovom radu, svako dublje promišljanje i istraživanje na ovu temu trebalo bi biti predmetom posebnog rada.

⁸⁸ Detaljnije o sinergiji kulture i neverbalne komunikacije v. Ekman /Friesen (1969), Matsumoto (u pripremi)

5. MODALNOST U B/H/S JEZIČNIM STANDARDIMA

I u našem jeziku pored partikula postoji niz drugih jezičnih sredstava za izražavanje modalnosti. U ovom poglavlju ćemo predstaviti neke od tipova modalnosti i njenih indikatora u b/h/s jezičnim standardima. U našem jeziku kategorija je modalnosti – koju, kako smo već pokazali, univerzalno karakteriše neusuglašenost definicija i pristupa – dugo vremena izjednačavana sa emocionalnosti. U svjetlu pragmatike i novijih lingvističkih istraživanja u zadnjih nekoliko godina modalnost i kod nas postaje temom, no još uvijek se radi o malom broju autora u koje ubrajamo lingviste iz susjednih država (Srbije i Hrvatske) kao i strane lingviste koji b/h/s modalnost istražuju u okviru komparativnih studija slavenskih jezika.

Prema Sesar (2001: 204) definicija modalnosti se "[...] uvijek kreće na granici jezičnoga (sintaksičkoga) i logičko-semantičkoga poimanja problema. Ovisno o gramatičkoj tradiciji, razini obrade sintakse i teorijskom pristupu sintaksi određenog jezika – i u znanstvenoj i u normativnoj literaturi⁸⁹ nalazimo velik broj definicija modalnosti". U hrvatskim normativnim sintaksama pojam modalnosti je relativno slabo razjašnjen (Sesar 1989, 2001). U hrvatskim gramatikama nailazimo ili na tradicionalni deskriptivni pristup (Težak/Babić 1996: 195f, 236, 275) ili na transformacijsko-generativni (Barić et al. 1995: 444 ff.) a u hrvatskoj normativnoj literaturi modalnost se eksplicitno obrađuje samo u Pranjkovićevoj srednjoškolskoj gramatici (Pranjković 1995: 14 ff.)⁹⁰. Prema tradicionalnom pristupu Pranjković u modalnost uključuje i emocionalnost tj. usklične rečenice kojima se prenosi obavijest o odnosu (ponajprije emocionalnom) između govornika i sadržaja obavijesti ili između govornika i sugovornika kao što su odobravanje, neodobravanje, zadovoljstvo, čuđenje, ravnodušnost, iznenađenje ili ljutnja. (Pranjković 2007: 281) No, emocionalnost se u sintaksama većine slavenskih jezika tretira kao izvanjezična pojava, koja se može izraziti svim jezičnim sredstvima, pa i modalnim (Sesar 2001: 204). Usklične rečenice se odlikuju emocionalno-ekspresivnom obojenošću (Jahić et al. 2001: 361), a pojedina modalna sredstva (kao i druga jezična sredstva) mogu funkcionirati kao indikatori

⁸⁹ Autori starijih izdanja hr. udžbenika identificiraju modalnost s emocionalnošću v. Brabec/Hraste/Živković (1961:192), Težak/Babić (1973: 190), Barić et al. (1979: 371 f) i dr.

⁹⁰ Pranjković/Silić (2007) ne obrađuju modalnost eksplicitno

emocionalnosti (Sesar 2001: 205). *Sintaksa savremenog srpskog jezika* (2005: 636 ff.) modalnost tretira kao kvalifikaciju koju govornik izriče u svom iskazu i/ili situaciji predstavljenoj tim iskazom. Pod pojmom 'sintakse' autori obuhvataju proučavanje strukture i upotrebe jezičnih jedinica s primarno komunikativnom funkcijom, čime je predmet istraživanja ove lingvističke discipline proširen od klasičnog sintaksičkog pristupa, u čijem su fokusu bili rečenica i njene komponente kao gramatički fenomeni, na jezičku upotrebu, što praktično znači ulaženje sintakse u sferu pragmatike⁹¹. Najveći otklon prema dosadašnjim sintaksičkim opisima srpskog jezika ova Sintaksa načinila je odjeljkom Semantičke kategorije u prosto rečenici. Prema Piper et al. (str. 575) "sintaktička forma i sintaktički sadržaj [...] suštinski su različite jezičke pojave, ali su čvrsto povezane, zbog čega se ne mogu proučavati sintaksički oblici uz potpuno zanemarivanje njihovih sadržaja, niti obrnuto". Gledano iz perspektive modalnosti kao jedne od semantičkih kategorija svaki iskaz sadrži svoj modalni okvir, odnosno modus i odgovarajući sadržaj, odnosno diktum. U bosanskom jezičnom standardu modalnost se u duhu tradicionalno-funkcionalne gramatike⁹² dijeli na objektivnu i subjektivnu (Jahić et al. 2000: 357 f). S objektivnom modalnošću može se kombinirati i subjektivna kojom govornik izriče stav prema onome o čemu govori – uvjerenost ili neuvjerenost, slaganje ili neslaganje, zadovoljstvo ili nezadovoljstvo, radost, žaljenje i sl. (*Zaista, momci su pronašli dvoje kosti... Jer, uistinu, ono što je glavno – manjka. Srećom, nisu me vidjeli...*). Subjektivna modalnost u tijesnoj je vezi s ekspresivnom i emocionalnom obojenošću rečeničnog sadržaja, a njeni su indikatori modalni prilozi i partikule (*zaista, uistinu, čudno, srećom, nažalost...*) (Jahić et al. 2000: 358).

Poređenjem hrvatskoga i ostalih slavenskih jezika Sesar (2001: 205 ff.) izdvaja načelno tri tipa modalnosti: (1) osnovnu, intencijsku modalnost obilježava kazivačeva nakana ili "ciljna usmjerenost (priopćajna svrha)" (up. Pranjković 1995: 16, 2007: 281), njegova izjavnoga, upitnoga, zapovjednog ili željnog iskaza, kazivač je iskazuje pomoću osnovnih, konstitutivnih modalnih sredstava: partikula⁹³, glagolskog načina i određenog tipa završne intonacije (2) modalnost vjerodostojnosti obilježava stupanj sigurnosti ili nesigurnosti kazivača u istinitost, vjerodostojnost određene situacije a izražava se pomoću modalnih riječi (partikula) i modalnih glagola koji su obično u kondicionalu, a (3) voluntativna modalnost izražava različite

⁹¹ Pavlović (2006)

⁹² V. detaljnije 2. Modalnost u njemačkom jeziku

⁹³ V. opširnije Sesar (1992: 251 ff.)

semantičke nijanse nužnosti, mogućnosti i namjere, odnosno kazivačevo mišljenje o uvjetima ostvarivosti neke situacije, podrazumijeva oblikovanje izjavnih, upitnih i željnih rečenica, a iskazuje se pomoću modalnih glagola ili istoznačnih modalnih predikativa (Sesar 2001: 205 ff.). Što se tiče podjele modalnosti odnosno tipova modalnosti, njihov broj u nama dostupnoj literaturi varira između dva i pet tipova modalnosti.

Piper et al. (2005: 636 ff.) izdvajaju čak devet tipova modalnosti u srpskom jeziku, i to: (1) asertivnu modalnost kojom se situacija označena datim iskazom procjenjuje kao realna ili irealna (*Pišem – Pisao bih da imam čime*), (2) deontičku modalnost kao tip asertivne modalnosti kojom se situacija označena datim iskazom procjenjuje kao potrebna ili obavezna, neizbježna i sl. (*To se mora završiti. Bolesniku je potreban lekar*), (3) optativnu modalnost kojom se situacija označena datim iskazom procjenjuje iz perspektive govornikove želje (*Živeli! Da zlo ne čuje!*), (4) subjektivnu⁹⁴ modalnost kojom govorno lice daje ličnu kvalifikaciju svome iskazu (*Ona je, srećom, došla/ Ona je, možda, došla/ Ona je, veli, došla*), (5) epistemičku modalnost kojom se situacija označena datim iskazom procjenjuje iz perspektive govornikove uvjerenosti u istinitost iznesene propozicije (*Ona je, verovatno, došla*), (6) imperceptivnu modalnost kojom govornik podvlači da on nije izvor date informacije (*Ona će, veli, doći*), (7) metajezičku modalnost kojom se dati iskaz kvalifikuje iz perspektive razumljivosti (*On se bavi entomologijom, tj. naukom o insektima*), (8) aksiološku modalnost kojom se situacija označena datim iskazom procjenjuje kao dobra, korisna, poželjna i sl. (*Ona, srećom, dolazi*), (9) ekspresivnu modalnost kojom se saopštava emotivni stav govornika prema situaciji označenoj datim iskazom (*Jao, što je ovo lepo*).

Koristeći strukturno-pragmatički pristup Palmera, van der Auwera, Bybee-ra, Dahla i dr. autori poput Ane Drobnjaković i Radoslave Trnavac, Björn Hansena, Johana van der Auwera, Mariona Krausea i dr. bave se epistemičkom, deontičkom, dinamičkom i volitivnom modalnošću b/h/s modalnih indikatora kao što su modalni glagoli, vremena, prilozi, partikule i prozodija. U sažetom obliku navodimo različite indikatore modalnosti budući da se neki od njih pojavljuju u našem radu kao prijevodni ekvivalenti njemačkih modalnih partikula *wohl, eben* i *halt*.

(1) Glagolski način (modus) je osnovni indikator modalnosti.

Kategorija načina kao jedne od triju sintaktičkih kategorija predikativnosti

⁹⁴ Piper et al. (ibid.: 643): "Posebne nazive imaju i pojedini vidovi tzv. subjektivne modalnosti, npr. epistemička, imperceptivna, metajezička, aksiološka i ekspresivna modalnost."

ukazuje na to u kakvoj se vezi sa stvarnošću nalazi rečenični sadržaj (Jahić et al. 2000: 357). U slavističkoj se znanstvenoj literaturi susreću različita razmišljanja o odnosu predikacije i modalnosti u smislu mogućeg postojanja modalnosti izvan predikacije i predikacije bez modalnosti (Sesar 2001: 205), što je još jedna od posljedica različitih pristupa modalnosti.

Imperativ se tretira kao modalni glagolski oblik "kojim se iskazuje podsticaj nekome na vršenje radnje" (*Gubi se nekud s tim detetom*) (Piper et al. 2005: 453 ff.). Potencijal se posmatra kao modalni glagolski oblik kojim se identifikuje situacija čija je realizacija lokalizovana u sferi mogućeg u najširem smislu (*Kako bih verovao da su to bili naši*) (ibid.: 457 ff.). U hrvatskom jeziku potencijal vrši dvostruku funkciju: njime se iskazuje potencijalna radnja na razini intencijske modalnosti (kad su kontekstom određeni uvjeti ostvarenja radnje) ili služi kao sredstvo za iskazivanje modalnosti vjerodostojnosti (*Siguran sam/vjerujem/mislim/nisam siguran da bi to Petar morao/trebao/mogao učiniti drugačije*) (Sesar 2001: 210). Potencijal u b/h/s jeziku u nekim slučajevima ispunjava veoma sličnu funkciju kao i njemačke modalne partikule. Optativ se općenito definira kao željni način koji se iskazuje indikativom, kondicionalom i imperativom. U b/h/s jeziku je to pridjev radni (*Živio! Dobro došli!*) koji se naziva i četvrtim glagolskim načinom (Sesar 1996: 3).

(2) Modalni glagoli

Modalni glagoli su zasigurno najistraženiji indikator modalnosti u b/h/s jezičnim standardima⁹⁵ a radi se o slijedećim glagolima: *moći, morati, trebati, valjati, htjeti, imati, smjeti*. Radi ilustracije osvrnućemo se samo na pojedine od njih. Modalni glagol⁹⁶ moći može izražavati "sposobnost" (pr. 1), "objektivnu mogućnost" (pr.2), "dozvolu" (pr.3) i "srednji stepen mogućnosti" (pr. 4).

- 1) *Ujak je mogao da izjavi ljubav na četiri jezika, ovo je naučio iz priručnika Ljubav u celom svetu, sa sličicama.* (B. Čosić) / Dinamička modalnost
- 2) *Niko ne može glasati bez podnošenja dokaza o svom identitetu (Vreme).* / Deontička modalnost
- 3) *Žena je mogla imati 20 godina.* / Epistemička modalnost

⁹⁵ Ivić, Đukanović, Tanasić, Kordić, Đordjević, Mrazović i dr.

⁹⁶ Sve primjere smo preuzeli od Hansena, verzija 22.10.2007. HansenModalsSerbian

Modalni glagol morati u slijedećim primjerima izražava obavezu i objektivnu neophodnost. Može indicirati i dinamičku i epistemičku modalnost.

- 4) *Izborna komisija mora da donese rešenje na prigovor u roku od 48 časova (Vreme).* / Deontička modalnost
- 5) *Kada se stanje u zemlji sredilo, vratio sam se sa nešto zarađenih para, koje su se brzo potrošile. Morao sam ponovo da potražim neki posao, ali posla u Valjevu nije bilo (Ilustrovana Politika).*
/ Dinamička modalnost

Ovaj modalni glagol također može da indicira i epistemičku modalnost.

- 6) Odmah je izvadila malu žutu knjižicu od Vladimira Lenjina i upitala: 'Tko je od vas čito Korak naprijed, dva koraka nazad?' Ujak je zaključio: 'To mora da je udžbenik za tango!' (B. Ćosić).
/ Epistemička modalnost
- 7) Ostao je zatvoren u kabini žičare skoro 24 sata. Dok nije stigla spasilačka ekipa: taj mora da se napatio straha!⁹⁷ / Epistemička modalnost

Za sve modalne glagole je karakteristična polifunkcionalnost, svaki od njih ima dva do tri modalna značenja. No semantička polifunkcionalnost nije ograničena na samo tri tipa modalnosti. Neki modalni glagoli su razvili funkciju koja prevazilazi modalnost, tzv. postmodalna gramatička značenja. Ovaj termin su razvili van der Auwera & Plungian (1998)⁹⁸. To se upravo desilo glagolu htjeti koji je razvio i značenje buduće radnje kao i glagolu imati koji se može koristiti za izražavanje budućnosti u prošlosti. Većina modalnih glagola pored modalnog nema puno leksičko značenje, takav je npr. glagol moći. Hansen et al. (2007) zaključuju: "It is not the division into deontic, dynamic and epistemic (which probably has been introduced later), but the dichotomy possibility – necessity which influences deeply the structure of the Slavonic modals." Modalne glagole možemo shvatiti kao sredstva za izražavanje modalnosti koji su prošli proces gramatikalizacije a osnovna su im značenja 'neophodnost' i 'mogućnost'.

⁹⁷ Primjer preuzet od Tekavčića (1992: 13)

⁹⁸ Detaljnije o modalnim, premodalnim i postmodalnim značenjima v. van der Auwera & Plungian (1998)

(3) Glagoli *znati, umjeti*:

Pored modalnih glagola postoji i niz drugih glagola koji također iskazuju psihološku perspektivu govornika. Primjenjujući Palmerovu tipologiju (2001: 76 f.) značenje bi glagola znati u primjerima od 1) do 4) bilo 'sposobnost' kao subkategorija dinamičke modalnosti.

- 1) Zna se on sam za sebe brinuti.⁹⁹
- 2) Moja mama ne zna kuhati. Sve joj kipi, ne umije zasoliti...

I glagol um(j)eti izražava dio značenja glagola znati. Značenje sposobnosti nalazimo u slijedećim primjerima.

- 3) A siromašan je čovjek koji ne umije sanjati.
- 4) On se umije maskirati tako da ga nitko ne može prepoznati.

(4) Tempus

Tempus je također važno sredstvo za iskazivanje modalnosti. Futur I, sadašnje vrijeme i relativna upotreba prošlog vremena se najčešće koriste za izražavanje i temporalnog i modalnog značenja. Slijedeći Trnavac (2006) vremena u srpskom jeziku¹⁰⁰ mogu biti nađena u slijedećoj modalnoj upotrebi: temporalno značenje sa neepistemičkom i epistemičkom modalnom inferencijom¹⁰¹, kao i neepistemičko modalno značenje. Autorka izdvaja epistemičke modalne inference:

- (i) Sigurnost govornika da će radnja biti ostvarena;
- (ii) Kondicionalna inferenca;
- (iii) Koncesivna inferenca,

i slijedeća modalna neepistemička značenja:

- (i) Mogućnost čiji je izvor u učesniku radnje ('participant-internal possibility');
- (ii) Neophodnost čiji je izvor u učesniku radnje ('participant-internal necessity')¹⁰².

⁹⁹ Primjeri preuzeti od Hellmana (2005)

¹⁰⁰ Analogijom isto vrijedi i za bosanski odnosno hrvatski s obzirom na identičnu strukturu tempusa u sva tri jezična standarda

¹⁰¹ Pod modalnom inferencijom podrazumijevamo logičko nagađanje ili zaključak govornika bazirane na indicijama a ne sistematskoj analizi ili testiranju.

¹⁰² Detaljnije v. van der Auwera & Plungian (1998)

Piper et al. shvataju prezent kao primarni glagolski oblik za identifikaciju referencijalne i nereferecijalne sadašnjosti (*Danas pada kiša - Često se svađam sa Vukom*) koji je između ostalog sklon transponovanju u modalnost (*To rano da se skuva i podeli četi za doručak*). Osim indikativne upotrebe prezent ima razvijenu i relativnu upotrebu s obzirom na to da se njime može iskazati situacija simultana s drugom prošlom ili budućom situacijom (*Davil je osećao kako mu lice plamti. Slušaćemo svake večeri kako vetar suši u lišću*) ali i situacija anteriorna u odnosu na drugu buduću situaciju (*Čim se završi nastava, poči ćemo na koncert*) (Piper et al. 2005: 352 ff.). Osvrnućemo se detaljnije na relativnu upotrebu prezenta odnosno pojavu perfektivnog prezenta u modalnim značenjima. "Semantika perfektivnog vida koji markira svršenu radnju suprotstavljena je semantici prezenta, koji se obično odnosi na radnju koja se dešava u momentu govora. Ovaj sukob rezultira u nekim jezicima negramatičnošću kombinacije perfektivnog vida i prezenta, a u drugim pojavom modalnih značenja" (Trnavac 2006: 353). Radnja perfektivnog prezenta najčešće se ne poklapa sa momentom govora, već izražava neku buduću ili habitualnu radnju. Glagoli u ovom obliku se koriste i u zavisnim rečenicama koje ne dopuštaju da radnja ima značenje realiziranosti, odnosno koje dopuštaju samo mogućnost ostvarenja radnje u budućnosti pri čemu najveću ulogu ima kontekst sa svojim leksičkim sredstvima (kao što su veznici *ako, kada* i sl.) kao u primjerima (Vojvodić 1989: 57, 58):

- 1) *Kada pukovnik bude stigao, potražiti će je.*
- 2) *Zamržit će nas i bog i svijet ako stanemo činiti te makakade u crkvi.*
- 3) *Odgovoriti ću ti na pismo, ako mi doneseš cvijeće.*
- 4) *A iza ovih riječi stajalo je: Ako Kozuha razbiju, nas će iskasapiti.*

U primjerima (3) i (4) riječ je o nekoj vrsti dvojbe govornog lica, koje polazi sa stanovišta da nema informaciju o radnji u zavisnoj rečenici, da li je realna ili nerealna, tako da čitav iskaz dobija značenje eventualnosti. Modalnost glavnog dijela rečenice određena je modalnošću zavisnog dijela (Vojvodić 1989: 59). Perfektivni prezent se često koristi i u vremenskim, poredbenim i odnosnim rečenicama (Stevanović 1967, Barić et al. 1979, Vojvodić 1989, Trnavac 2006).

Piper et al. (390 ff.) navode da je perfekat također vremenski glagolski oblik za identifikaciju nespecificovane referencijalne i nereferecijalne

prošlosti koji može dobiti i modalnu transpoziciju (*Da si sutra zorom došao na posao*). Veliki broj jezika koristi oblike prošlog vremena za iskazivanje irealnih kondicionala, neispunjenih želja ili namjera¹⁰³. U tom kontekstu Trnavac (2006: 354) navodi da se i u srpskom jeziku¹⁰⁴ potencijal iskazuje glagolom biti u kombinaciji sa prošlim vremenom. Prema ovoj autorki uobičajeno objašnjenje za vezu između irealnih značenja i prošlog vremena leži u udaljenosti koja se označava prošlim vremenom, a koja se može odnositi ili na udaljenost od sadašnjeg trenutka (temporalno čitanje) ili na udaljenost od realnosti (modalno čitanje). Slijedeći Trnavac vremenska upotreba sa epistemičkom modalnom inferencom pojavljuje se u prošlom vremenu u oba vida. Prošlo vrijeme u ovoj ulozi ima relativnu upotrebu i odnosi se na neku buduću referentnu tačku. U slijedećem primjeru¹⁰⁵ nailazimo na pojavu kondicionalne modalne inferencije:

1) *Laž čuo (perf.), laž ti kazujem.*

Pojavu koncesivne modalne inferencije koja u sebi sadrži dvije semantičke osobine: hipotetičnost i permisivnost autorka otkriva u glagolskom prilogu prošlom.

2) *Bežao ne bežao (imperf.), isto je.*

Relativnom upotrebom prošlog vremena može se izraziti i sigurnost govornika u vezi sa nekom budućom radnjom. Ove rečenice su veoma usko povezane sa sudom govornika i njegovim uvjerenjem da će rezultat radnje biti onakav kakvim ga on predstavlja

3) *Propao si (perf.), ti i konj, kažem ti.*

Neepistemička modalna inferenca sa upotrebom neophodnosti sa izvorom van učesnika radnje može biti izražena i prošlim vremenom. Iskazi u prošlom vremenu u kombinaciji sa veznikom da predstavljaju indirektnu naredbu. Radni pridjev koristi se za iskazivanje optativne inferencije.

4) *Da ste odmah išli/otišli tamo (imperf./perf.)!*

5) *Živeo (imperf.)!*

6) *Dabogda izgoreo (perf.)!*

¹⁰³ Detaljnije v. Palmer (1986: 201)

¹⁰⁴ Analogijom vrijedi i za bosanski i hrvatski

¹⁰⁵ Primjeri preuzeti od Trnavac (2006)

Futurum I¹⁰⁶ se (Piper et al. 2005: 433 ff.) također identifikuje referencijalna ili nereferecijalna budućnost a sklon je i transponovanju u modalnost (Navratićes malo kod mene. Oni će vjerovatno biti na odmoru). Prema Trnavac temporalno značenje vremena sa neepistemičkom modalnom inferencom može se naći sa dvije upotrebe: neophodnost čiji je izvor u učesniku radnje i neophodnost čiji je izvor van učesnika radnje. Neophodnost čiji je izvor u učesniku radnje može se naći u kombinaciji sa futurum I i ona izražava namjeru subjekta da realizira radnju kao u slijedećim primjerima.

- 1) *Uze čašu iz koje će vodu piti (imperf.).*
- 2) *On odgovori pozdravom, kako će Petra čuti (perf.).*

Neophodnost sa izvorom van učesnika radnje:

- 3) *Ti ćeš Petronije sutra ići/otići (imperf./perf.) u Beograd.*

U primjeru (3) oblik futura, kojim se iskazuje naredba, ublažava značenje naredbe.

Neepistemičko modalno značenje vremena sa upotrebom neophodnosti čiji je izvor u učesniku radnje nalazimo u slijedećem primjeru:

- 4) *On će uvek reći pravu reč.*

Modalnost se u našim jezičnim standardima može izraziti i mnogim drugim sredstvima:

- imenicama kao npr.: *mogućnost*;
- adjektivima kao npr.: *dužan, kadar*;
- prilogima: *lijepo, malo, srećom, nažalost*¹⁰⁷
- modalnim riječima: *doista, sigurno, naravno, nesumnjivo, zbilja, jamačno, možda, valjda, vjerovatno*;

¹⁰⁶ Po mišljenju mnogih lingvista buduće vrijeme se teško može smatrati strogo temporalnim jer obavezno sadrži u sebi element predikcije ili namjere, detaljnije vidi Fleischman (1982), Bybee et al. (1994), Palmer (1986)

¹⁰⁷ Navedene priloge i modalne riječi neki autori svrstavaju u partikule up. Tekavčić (1992)

Modalna značenja se mogu izraziti i sintaktičkim konstrukcijama kao što su:

- bezlične refleksivne konstrukcije: *Pije mi se pivo.*
- neovisne da-konstrukcije: *Šta da radim?*
- umetnute rečenice ili sintagme: *On se, kako se očekivalo, drugačije odlučio. On se, hvala bogu, drugačije odlučio kao i sinulo mu je kroz glavu, kao što je poznato, kao što se zna i dr.*

Izvanjezične radnje kao što su geste i mimika – za koje smatramo da su u našim jezičnim standardima mnogo više ukorijenjene nego u njemačkom jeziku – imaju također veliku ulogu kao, uostalom, i intonacija (*Sada opet dolaziš s time!* (emotiv) **Ti da ideš kući!?** (admirativ) **Ustanite!** (apelativ))¹⁰⁸

Relativno neujednačen pristup u prikazu pojedinih indikatora modalnosti može se objasniti time da nije bilo moguće uzeti u obzir sve jezičke forme i ilustrirati ih primjerima. Razlog tome je veoma ograničen prostor u ovom radu a i nedostatak većeg broja radova na kojima bih bazirala ovakav jedan prikaz. Ipak, mišljenja sam, da i sam pokušaj prikaza modalnosti u b/h/s jezičnim standardima ima svoje opravdanje i da bi istraživanja u tom pravcu trebalo nastaviti. Ovakva istraživanja mi se čine posebno svrsishodnim u području analize konverzacije uzimajući u obzir interese, percepciju i stanje svijesti i govornika i recipijenta.

¹⁰⁸ Kattein (1985: 21)

6. MODALNE PARTIKULE *WOHL*, *EBEN* I *HALT*

S obzirom da je klasa njemačkih partikula veoma heterogena i brojna, predmet rada smo sveli na istraživanje jedne subklase partikula. Istraživanje obuhvata tri partikule *wohl*, *eben* i *halt*. Razlog za izbor ovih partikula je njihova relativno iscrpna istraženost u njemačkom jeziku¹⁰⁹ što predstavlja veoma dobru osnovu za istraživanje njihovih ekvivalenata u b/h/s jezičnim standardima, a istovremeno nam nisu poznati njemačko-b/h/s kontrastivni radovi sa ovim partikulama¹¹⁰. Daljnji razlozi su njihova tek relativna frekventnost u njemačkom jeziku u odnosu na neke druge modalne partikule (up. tab. dolje) i upotreba u različitom tipu rečenica (*wohl* se javlja u izjavnim, upitnim i uzvičnim rečenicama, a *eben* i *halt* u izjavnim i imperativnim).

Skala	Partikula	Upotreba partikula u procentima
1	ja	26,3%
2	doch	18,0%
3	mal	16,1%
4	auch	9,0%
5	<i>eben</i>	8,8%
6	denn	4,9%
7	schon	3,2%
8	eigentlich	2,8%
9	einfach	2,6%
10	wohl	2,4%
11	<i>halt</i>	1,9%
12	aber	0,6%
13	bloß, etwa, nur, nun mal, ruhig	0,2% each

Tabela 1: Rangiranje modalnih partikula prema E. Hentschel (1986)

¹⁰⁹ *Wohl*: Weydt 1969, Dohert 1979, Dahl 1988, Helbig 1988, Asbach-Schnitker 1975, Molnar 1998; *eben/halt*: Burkhardt 1994, Helbig 1988, Hentschel 1982, 1986, 2006, Dahl 1988, Ickler 1994, Weydt 1969, Weydt/Hentschel 1983, Resende 1995, Masi 1996, Autenrieth 2002; *eben*: Abraham 1991, Hartog/Ruettenauer 1982, Troemel-Plöetz 1979; *halt*: Schlieben-Lange (1979), Sundaresan (2000), Imo (2006).

¹¹⁰ S izuzetkom Dahla 1988

6.1. Odvajanje partikule *wohl* od ostalih vrsta riječi

Modalna partikula *wohl* ima slijedeće homonime:

1. Prilog (zastarjeli oblik):

Er hatte es sich *wohl* überlegt. (=gut)

Er fühlte sich *wohl*.

2. Modalna riječ:

Sie hat *wohl* in dieser Situation die Nerven verloren.

(wahrscheinlich, vermutlich)¹¹¹ (=Es ist *wohl* so, dass sie in dieser Situation die Nerven verloren hat.)

3. Partikula afirmacije u kombinaciji sa ja ili sehr kao pojačani pozitivni odgovor: *ja wohl, sehr wohl*.¹¹²

Od navedenih homonimnih oblika izdvajamo *wohl* u svojstvu modalne riječi jer mnogi autori partikulu *wohl* ubrajaju u modalne riječi¹¹³ a ne u partikule. Smatramo da je granica veoma tanka iako smo u ovom radu pokušali uzeti u obzir samo partikulu *wohl*. Naime, *wohl* se kao partikula ne može pojaviti kao odgovor na pitanje u svojstvu rečeničnog ekvivalenta, ne može se transformirati u nadređenu rečenicu u kojoj bi imala ulogu predikativnog adjektiva, ne javlja se na početku rečenice i samo djelimično se može kombinirati sa ostalim modalnim riječima. (Asbach-Schnittker 1975: 40 f.) Homonimni oblici partikule *wohl* nisu uključeni u kontrastivnu analizu pa se njima nećemo detaljnije baviti.¹¹⁴

6.2. Odvajanje partikule *eben* od ostalih vrsta riječi

Modalna partikula *eben* ima slijedeće homonime:

1. Pridjev (flach, gleichmäßig):

Der Weg verläuft *eben*. (Resende 1995: 60)

2. Temporalni prilog (*soeben*, gerade jetzt):

Eben ist er angekommen. (Helbig 1988: 124)

¹¹¹ Sva tri primjera preuzeta od Helbiga (1988:242)

¹¹² Primjer 3 preuzet od autora Weydt/Hentschel (1983: 17)

¹¹³ Up. Asbach-Schnittker (1975) koja citira slijedeće autore: Helbig/Buscha (1972), Kolde (1970), Saidow (1969), Lehmann/Spranger (1966), Hoberg (1973). Thurmair (1989: 139f) tvrdi da se *wohl* u izjavnim rečenicama nalazi na granici između modalne riječi i modalne partikule.

¹¹⁴ Detaljnije o upotrebi pojedinih homonimnih oblika v. Westheide (1985)

3. Partikula stepenovanja: MP *eben* stoji ispred ili iza odnosne riječi koja se time ističe a sinonim je za *genau* ili *gerade*.
Aber *eben* deinen Sohn habe ich dort gesehen!.
Das ist *nicht eben* das Gelbe vom Ei. (Engel 1993: 467 f.)

6.3. Odvajanje partikule *halt* od ostalih vrsta riječi

1. Imperativ glagola *halten*:
Halt mal den Schlüssel!
Halt! (Helbig 1988: 159)
2. Imenica (der) *Halt*: ('zaustavljanje', 'stabilnost', 'podrška'):
vor nichts *Halt* machen (Sundaresan 2000: 3)

Frazeološka konstrukcija sa imenicom (der) *Halt* ima značenje "Nemati respekta ni prema/pred čemu/čim". Imenica *Halt* se koristi u idiomatskom/prenesenom smislu.

Zudem scheine der Strompreisverfall zu einem *Halt* gekommen zu sein. (Sundaresan 2000: 3)

Das Regal hat so keinen oder zu wenig *Halt*. (Resende 1995: 60)

6.4. *Halt* vs. *eben*

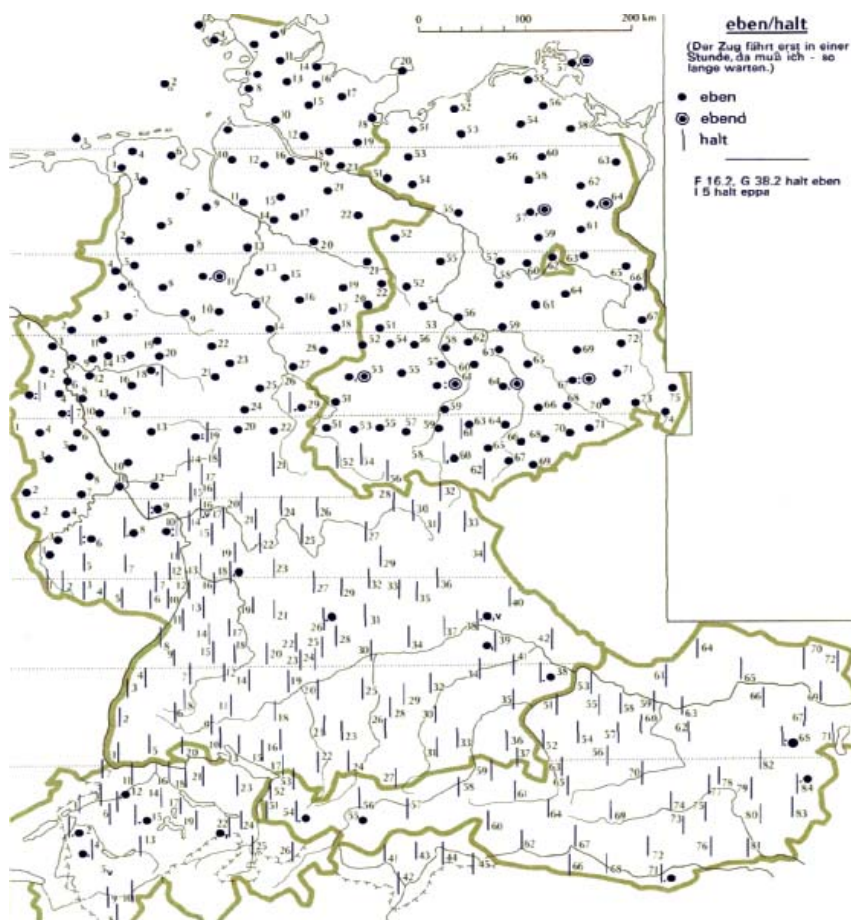
Mnogi autori smatraju partikulu *halt* južnonjemačkom varijantom partikule *eben* (Schlieben-Lange 1979, Weydt et al. 1983, Helbig 1988, Ickler 1994, Weinrich 2005) i obrađuju je kao njen sinonimni oblik (Dahl 1988). Hentschel (1983, 1986) pokušava da opovrgne ovu tezu pozivajući se na DWB koji navodi da se partikula *eben* unutar njemačkih dijalekata javlja prije svega u švapskom dijalektu, dok se prema istom izvoru partikula *halt* javlja "von Oberdeutschland bis nach Mitteldeutschland". Kao argument u prilog svojoj tezi Hentschel navodi i pojavu dijalektalnih varijanti kao što je eaba kao i činjenicu da se u južnonjemačkim dijalektima kao npr. švajcarskom njemačkom javljaju oba oblika paralelno. Autenrieth (2002:92) odbacuje većinu argumenata E. Hentschel. Analizirajući korpus sastavljen analizom govora ispitanika iz berlinskog i južnonjemačkog govornog područja Hentschel/Keller (2006) dolaze do rezultata suprotnih Eichhofferovoj (1979) mapi regionalne rasprostranjenosti partikule *eben* odnosno *halt* ali i navodima u suvremenim rječnicima u kojima je *halt*

opisana kao južnonjemačka varijanta partikule *eben* (Wahrig 2005, Duden 2001).

"It is therefore most remarkable that the Berlin corpus shows a significantly higher frequency of **halt** than the texts of the 1986 corpus and of the comparative corpus, which came largely from the southern part of Germany. In particular, the Berlin corpus contains 21 speakers who are Berliners, and 13 more from the other German cities belonging to the "**eben** area", 85% of the interviewers use 462 of the 609 **halt** that the corpus contains (75%)" (Hentschel/Keller 2006:8)

U slučaju partikule *eben* 85% ispitanika iz sjeverne Njemačke i dalje koriste 95% od ukupnog broja partikule *eben*. No isti ispitanici su u svoj vokabular uvrstili i partikulu *halt* (85% od ukupnog broja partikule *halt*) bez posljedica na *eben* koja se za nijansu više koristi. Ispitanici iz južne Njemačke također koriste obje partikule, dajući neznatnu prednost partikuli *halt*.

- (1) (...) also so, das sind *halt* das erste, das, das, das Kind *eben* in seiner, in seiner Entwicklung so weit zu fördern, also dass es *eben* schon sich jetzt mit neuen Gegenständen beschäftigt [...] [Interview B10] (Hentschel/Keller 2006: 13)

Slika 1: Preuzeto od Eichhoffa (1979: 103)

Thurmair (1989: 124) ide i korak dalje i tvrdi slijedeće:

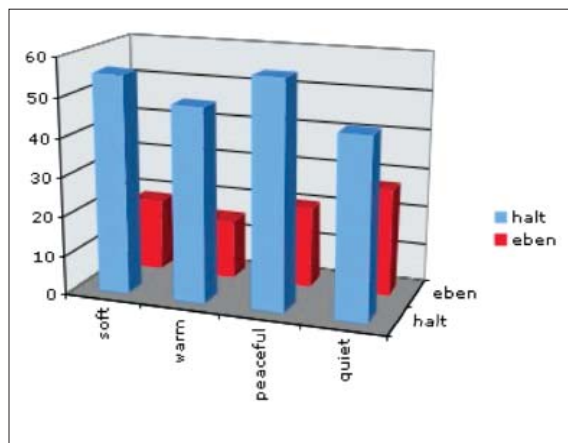
1. obje partikule se koriste i u južnoj i u sjevernoj Njemačkoj;
2. nisu (bezuovjetni) sinonimi,
3. iskazuju različit odnos u kombinacijama sa drugim partikulama,
4. mogu se kombinirati jedna s drugom (Er ist *halt eben* ein Dummkopf).¹¹⁵

Dahl (1988:77) izriče pretpostavku da je partikula *eben* češća u pisanom jeziku odnosno partikula *halt* u govornom¹¹⁶. Po pitanju njihove

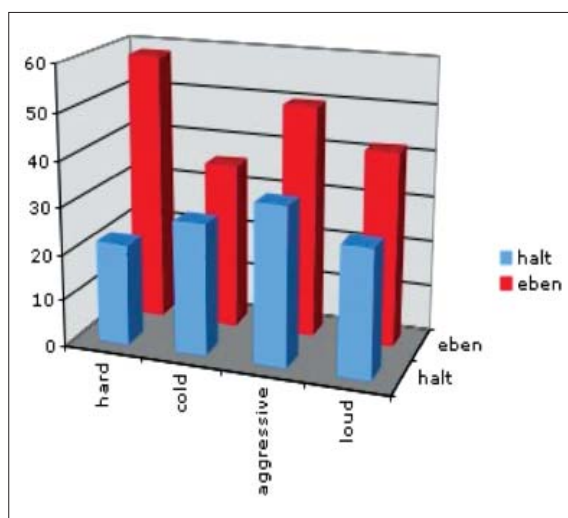
¹¹⁵ Primjer preuzet od Dahla (1988: 77)

¹¹⁶ Svi konsultirani radovi na temu partikule *halt* sadrže korpus iz govornog jezika.

sinonimnosti Thurmair (1989:124) smatra da partikula *halt* u većini slučajeva može zamijeniti partikulu *eben*, no ne i obratno, jer su funkcije nepromjenjivosti sadržaja iskaza i okončanja razgovora na određenu temu puno jače i direktnije izražene partikulom *eben*. Partikula *halt* djeluje također manje arogantno i nadobudno nego *eben* (Dahl 1988:77). Suprotno ovakvom mišljenju DWB (1984) bilježi da partikula *eben* iskazu daje prijatnu konotaciju.

Dijagram pozitivnih konotacija iskaza koji sadrže *halt* vs. *eben*
(prema E. Hentschel 1986: 182)

Dijagram negativnih konotacija iskaza koji sadrže *halt* vs. *eben*
(prema E. Hentschel 1986: 182)

Semantička blizina između partikula *eben* i *halt* je neupitna, no mi ih slijedeći neke od autora ne shvatamo kao apsolutne sinonime. Zajednički element ove dvije partikule je funkcija ireverzibilnosti i nepromjenjivosti, koja je u ovisnosti od upotrijebljene partikule izražena jačim ili slabijim intenzitetom. Partikulu *halt* Thurmair (1989: 37) vidi upravo kao prototip modalnih partikula, a sva odstupanja od osnovne šeme, kod kojih se ne uočavaju jasne semantičke promjene, treba prema ovoj autorici shvatiti kao jedinstvenost/idiosinkraziju pojedinih modalnih partikula. Zaključujemo da je ovo ujedno prva od razlika između partikula *eben* i *halt*, s obzirom da partikula *eben* ima i naglašeni oblik što je automatski isključuje iz reda prototipskih partikula. No, od osobina¹¹⁷ koje Thurmair pripisuje partikuli *halt* kao upitnu izdvojicemo njenu poziciju u središnjem dijelu rečenice. Imo (2006: 5,13) dolazi do zaključka da partikula *halt* ima puno širi oblik od generalno pretpostavljenog jer istu registrira u nenaglašenom obliku u centralnom dijelu rečenice 282 puta, ali i šest puta u početnoj poziciji i osam puta na kraju rečenice¹¹⁸.

(2)	(Z.62)	H	...ich guck solche geWALTtätigen Filme <i>halt</i> nicht
	(Z.63)	W	<i>halt</i> guckst nicht an was GUT ist. (.) (Imo 2006:6)
(3)	(Z148)	A	<i>halt</i> auch seine arbeitskollegen meinen AUCH, (.) der TUT nur so am telefon;
(4)	(Z.49)	Jörg	UND ich würd gern- (.) hhh...
	(Z.50)		.hh hhh n OBSTsalat essen;...
	(Z.55)		hh na ALL das was hier nie IS <i>halt</i> ; (Imo 2006:8)
(5)	(Autotour gekracht)		
	(Z.1025)	H	die die autos müssen Anderschrum fahrn.
	(Z.1026)	W	ah ja hats geKRACHT <i>halt</i> , is einer SO gefahrn wie du. (Imo 2006:8)

Partikula *halt* u središnjoj poziciji djeluje znatno manje naglašeno nego kada se nađe u inicijalnoj poziciji iskaza u kojoj iskazuje sličnosti sa diskursnim markerima a služi kao uputa za razumijevanje iskaza koji

¹¹⁷ v. 3.1. Obilježja modalnih partikula

¹¹⁸ Kao korpus je poslužio govorni jezik.

slijedi (Imo 2006: 7). Imo (2006: 8 f.) navodi mišljenje Auera koji pojavu partikule *halt* na kraju iskaza smatra postponiranjem, što znači da je jedan od konstituenata iskaza izdvojen iza predikata ali je prozodijski i dalje nemarkiran. Postponiranu partikulu *halt* nalazimo i u primjeru kod Auterieth (2002: 91).

(6) Ich fühl' mich so - irgendwie - ich weiß nicht - na,
komisch *halt*.

Autenrieth odbacuje mogućnost pozicioniranja partikule *halt* van središnjeg dijela rečenice i primjer (6) tumači kao eliptični oblik, koji je gramatički ispravan isključivo zahvaljujući parantezi koju sadrži.

(7) Ich fühl' mich so - irgendwie - ich weiss nicht -
na, Komisch (fühl ich mich) *halt*.

(8) *Ich fühl' mich so komisch *halt*.

S obzirom na postotak iskaza u ilustriranom korpusu (Imo 2006: 5) koje partikulu *halt* sadrže na početku ili na kraju, mogli bismo olako izvesti zaključak da se u ovim slučajevima radi o njihovoj pogrešnoj upotrebi od strane govornika tj. negramatičkim konstrukcijama. No, da bismo tu tvrdnju i dokazali, neophodna je ozbiljna analiza ispitanika i to ne samo u odnosu na njihovo porijeklo nego i u odnosu na stepen obrazovanja, jezičke kompetencije i jezički osjećaj, što još jednom jasno upućuje na težinu istraživanja partikula odnosno suptilnu izdiferenciranost njihove upotrebe i značenja. Imo (2006: 13) zaključuje konstatacijom – sa kojom ćemo se u ovom radu i složiti – da osobina pozicioniranja modalnih partikula u središnji dio rečenice može biti u najboljem slučaju tendencija a ne centralni kriterij.

Thurmair (1989: 257) navodi i primjere u kojima se *eben* i *halt* javljaju istovremeno.

(1) Lisa:...und da soll ihr mann angeblich gesagt haben: Nun lass mal, der is ganz in Ordnung, ich kenn ihn persönlich. Der ist *halt eben* Kommunist, und du bist schwarz."

(2) Ja, ja da haben Sie schon recht. Aber das war *halt eben* genau die Schwierigkeit, denen klarzumachen, dass wir das Projekt nicht unter allen Umständen wollen.

Primjere kojima Thurmair potkrepljuje ovu tvrdnju Autenrieth (2002: 96) smatra neprihvatljivim i naziva greškama u govoru, a navodi i primjer sa suprotnim redosljedom ovih partikula:

- (3) (...) n[a]ja, nich nur Anschauungen, sondern *eben halt*
Fähigkeiten, diese Gesellschaft aufrechtzuerhalten
(...).

Prihvatimo li tvrdnju da kombinacija ove dvije partikule nije puka tautologija niti greška u govoru, nameće nam se pitanje njene funkcije koju Thurmair ne specificira. U našem korpusu nemamo ovakvih primjera pa se njima u ovom radu nećemo dalje ni baviti.

7. KONTRASTIVNA ANALIZA NJEMAČKIH MODALNIH PARTIKULA *WOHL*, *EBEN* I *HALT* I NJIHOVIH PRIJEVODNIH EKVIVALENATA U B/H/S JEZIKU

U prvom dijelu naše bidirekionalne kontrastivne analize istražit ćemo problem i mogućnosti prevodivosti njemačkih modalnih partikula *wohl*, *eben* i *halt* na bosanski/hrvatski/srpski standard. Kao što smo već naveli, u našem jeziku ne postoji niti jedan ekvivalentan fenomen u vidu jedne riječi koji u potpunosti odgovara njemačkim modalnim partikulama. To znači da na našem jeziku ne postoji niti jedna riječ koja u sebi sadrži semantičko-pragmatičko-funkcionalnu kompleksnost njemačkih modalnih partikula. Ipak, polazimo od toga da ove partikule i u našem jeziku u ovisnosti od konteksta i njihove funkcije u tekstu imaju odgovarajuće pojedinačne ekvivalente. Dakle, prilikom određivanja ekvivalenata njemačkih modalnih partikula rukovodićemo se više njihovom komunikativno-pragmatičkom funkcijom u tekstu, nego njihovim semantičkim značenjem što upućuje na važnost teorije govornih činova u procesu prevođenja.

Prilikom struktuiranja i analize primjera iz našeg korpusa poslužit ćemo se strukturom i analizom korpusa C. May (2000) koji nam se za naš rad čini najprihvatljivijim. Primjeri iz našeg korpusa su analizirani na slijedeći način:

1. prema različitim vrstama rečenica
2. unutar vrsta rečenica prema njihovom tekstualno-semantičkom značenju
3. unutar njihovog tekstualno-semantičkog značenja prema predloženim prijevodima prevodioca na b/h/s jezik.

U narednom koraku ćemo ispitati sve u našem korpusu zabilježene ekvivalente njemačkih modalnih partikula *wohl*, *eben* i *halt*. U slučaju netačnih ili nepotpunih prijevoda, ponudićemo svoje prijedloge. Za tertium comparationis smo odabrali zajedničku komunikativnu funkciju njemačke rečenice i prijevoda na b/h/s. Pri tome smo uzeli u obzir da nosioci pojedinih značenja u njemačkom jeziku nisu samo modalne partikule, već i kontekst kao i ostala jezička sredstva. No, upravo nam je ta činjenica i pomogla da u našem jeziku pronađemo pojedine ekvivalente.

Za analizu funkcije modalnih partikula na nivou rečenice odnosno teksta nužno nam je neophodan dostatan kontekst. Iz tog razloga smo se odlučili da svaki primjer njemačke partikule – kao uostalom i prijevoda – analiziramo u nešto širem kontekstu od samo jedne rečenice.

8. PARTIKULA *WOHL* I NJENI PRIJEVODNI EKVIVALENTI U B/H/S JEZIKU

8.1. *Wohl* u izjavnim rečenicama

8.1.1. Funkcija pretpostavke (nenaglašeni oblik)

U izjavnim rečenicama *wohl* signalizira da govornik ne tvrdi, nego s velikom vjerovatnoćom pretpostavlja da je sadržaj njegovog iskaza istinit (Helbig 1988: 238). Ovakva upotreba modalne partikule *wohl* može se objasniti pomoću modalnih riječi *wahrscheinlich* i *vermutlich*.

- ekvivalent: *vjerovatno/vjerojatno/verovatno*

"Die Münchener Freundin meiner Tochter und ihr Gatte", sagte die alte Dame, indem sie noch einmal auf Herrn Permander zutrat, 'sind fern, und wir werden **wohl** nicht sobald Gelegenheit haben, uns für ihre Gastfreundschaft erkenntlich zu erweisen. Aber, wenn Sie, lieber Herr, uns die Freude machen würden..." (MB 1979: 281)

"Münchenska prijateljica moje kćerke i njen muž," rekla je stara gospođa pristupivši još jednom gđinu Permanderu, "daleko su, i mi **vjerojatno** nećemo tako skoro imati prilike da im se odužimo za njihovu gostoljubivost. Ali ako biste vi, dragi gospodine, htjeli da nam učinite radost..." (MBB 1980: 258)

Nenaglašeni oblik partikule *wohl* izražava hipotetički stav govornika prema iskazu koji je pojačan glagolom *werden* (Helbig 1988:238). Nenaglašeni oblik MP *wohl* u našem primjeru ima i konektivnu (anaforičku) funkciju u tekstu jer iskaz markira kao hipotezu koja proizilazi iz prethodne rečenice. Iz činjenice da münchenska prijateljica kćerke i zeta gđe. Buddenbrook žive daleko proizilazi veliki stepen vjerovatnoće da Buddenbrookovi neće skoro imati priliku da im se oduže za njihovu gostoljubivost. Partikula *wohl* obilježava iskaz kao pretpostavku sa velikim stepenom vjerovatnoće s obzirom na indikatore iz prethodnog konteksta. S druge strane modalna riječ *vjerovatno* svojim prisustvom ukazuje na to da govorno lice unosi ličnu procjenu, tj. daje veliki procenat vjerovatnoće iskazu. Prijevod sa *vjerovatno* smatramo adekvatnim jer ga u datom

kontekstu možemo parafrazirati sa "s obzirom na okolnosti" ili pak "dosta sigurno", "izvesno" (Mrazović/Vukadinović 1990: 411) što i čini ilokutivnu funkciju partikule *wohl* u originalnom primjeru.

- ekvivalent: *valjda*

Da war Gotthold Buddenbrook und seine Frau, die geborene Stüwing, mit Frederike, Henriette und Pfiffi, die sich leider alle drei **wohl** nicht mehr verheiraten würden... (MB 1979: 137)

Tu je bio Gotthold Buddenbrook, sa svojom ženom, rođenom Stüwing, i Friederikom, Henriettom und Pfiffikom, koje se na žalost **valjda** nikad neće udati... (MBB 1989: 127)

U obje rečenice partikulama je izražena opravdana pretpostavka. Kod prijevoda na b/h/s jezik radi se modalnoj riječi (Stevanović 1970), modalnoj partikuli (Đukanović et al. 1986, Mrazović 1990, Mrazović/Vukadinović 1990) odnosno modalnoj riječi (Bošnjaković 1980:24). No, ova se partikula u našem jeziku javlja i kao "Modalpartikel/Abtönungspartikel" koja iskaz varira ili precizira odnosno modificira ilokutivnu komponentu govornog čina, tj. namjeru govornika (Mrazović/Vukadinović 1990:422).

- ekvivalent: **valjda*¹¹⁹

Nie werde ich erfahren, ob diese Frau mich geliebt hat, um deren Neigung ich mich bewarb. Zuerst aus Gefallsucht, mag sein,... Später, weil ich sie kennen wollte. Da sie mir bis zur Selbstaufgabe diente, hat sie die Zurückhaltung **wohl** gebraucht. (WK 1994: 21)

Nikada neću dokučiti je li me volela ova žena, za čiju sam se naklonost nadmetala. Najpre iz težnje za dopadanjem, možebiti, ...Kasnije, zato što sam želela da je upoznam. Pošto mi je do samopredanosti verno služila, **valjda** joj uzdržljivost beše neophodna. (WKS 1987: 16)

Prijevod sa *valjda* implicira veći stepen nesigurnosti govornika u vezi sa iskazom što ne odgovara funkciji partikule *wohl* u originalnom tekstu koja iskazuje pretpostavku u koju je govornik prilično siguran bez dodatnih

¹¹⁹ Simbolom * označavam prijevodne ekvivalente koji prema našem mišljenju nisu odgovarajući.

konotacija. U navedenom prijevodu radi se više o nekoj vrsti pitanja 'da nije to?' nego li o unošenju ličnog uvjerenja u veliki stepen vjerodostojnosti rečeničnog iskaza (Bošnjaković 1980: 24). Prijevod sa sigurno smatrali bimo adekvatnim budući da i ova modalna partikula uprkos etimologiji ne izriče kategoričku sigurnost (Tekavčić 1992: 133) već pretpostavku, a može se parafrazirati sa 'po svoj prilici', 'najverovatnije' (Mrazović/Vukadinović 1990: 410).

• ekvivalent: *sigurno*

Hätte man uns ohne diese Ausbildungszeit in den Schützengraben geschickt, dann wären **wohl** die meisten von uns verrückt geworden. So aber waren wir vorbereitet für das, was uns erwartete.

(RW 1999: 27)

Da su nas poslali u rovove bez tog pripremnog perioda, mnogi od nas bi **sigurno** poludjeli. Ali ovako – ovako smo bili spremni na ono što nas je očekivalo (RZ 1987: 25)

U navedenom primjeru prijevod sa partikulom sigurno smatramo adekvatnim jer ista svojim prisustvom ukazuje na to da govornik unosi ličnu procjenu, a svom iskazu daje veliki procenat vjerovatnoće. (up. Bošnjaković 1980: 24) U rečenicama sa epistemičkim modalnim okvirom očigledno postoji manji ili veći stepen distanciranosti govornog lica od istinitosti propozitivnog sadržaja (Piper et al. 2005: 644). Čak i kada se uvjerenost govornog lica u istinitost iskaza naglašeno ističe, kao što je to slučaj sa partikulom *sigurno*, to nije lišeno elementa procjene realnosti propozitivnog sadržaja, kakvog nema u rečenicama bez epistemičkog modalnog okvira, npr. *Da su nas poslali u rovove bez tog pripremnog perioda, mnogi od nas bi poludjeli. Ali ovako – ovako smo bili spremni na ono što nas je očekivalo.*

• ekvivalent: *zacijelo/zacelo*

Kontekst: Medea se prisjeća osobe za koju je smatrala da joj je bila veoma bliska, kojoj je otvorila svoje srce, a koja ju je kasnije iznevjerila i zauvijek se od nje udaljila.

...Turon hat **wohl** recht,
sie Verräterin zu nennen,
[...] (WMS 2004: 128)

...Turon je, **zaciјelo**,
u pravu kad je naziva
izdajnicom [...]
(WMG 2001: 124)

Iako po funkciji veoma slična modalnim partikulama¹²⁰ za izražavanje onoga što se govorniku čini sumnjivim, vjerovatnim, nesumnjivim, neospornim, neminovnim itd., kao što su: *verovatno, možda, valjda, dakako, zaista, zbilja, sigurno, svakako, nipošto, nesumnjivo, jamačno, naravno, neosporno, neminovno*, itd. ova čestica je kao izrazito knjiška riječ jedino registrirana kod Tekavčića (1992: 131, 138). Prijevod smatramo adekvatnim, a možemo ga zamijeniti partikulom *sigurno* jer obje partikule svojim prisustvom ukazuju na to da govorno lice svom iskazu daje velik procenat vjerovatnoće.

• ekvivalent: *svakako*

"Ja, Ida", sagt der Konsul,
"[...] jetzt hat er noch
die Amme, und nach ihr
wird **wohl** eine Kinderfrau
nötig sein, aber haben
Sie Lust, dann zu uns zu
übersiedeln?"
(MB 1979: 341)

'Da, Ida", veli konzul
"[...] sad još ima dadilju,
a poslije nje ćemo **svakako**
trebati nekoga za djecu,
biste li vi htjeli onda
prijeći k nama?"
(MBB 1980: 313)

Očigledno se radi o vrlo izvjesnoj pretpostavci na osnovu poznatih indikatora. Prijevod svakako možemo parafrazirati sa *sigurno* odnosno *u svakom slučaju*.

¹²⁰ Radi se zapravo o modalnim riječima "Modalwörter" koje se u našim gramatikama pojavljuju pod nazivom modalne riječice (Stevanović 1970) odnosno modalne partikule I (Đukanović et al. 1986, Mrazović 1990, Mrazović/Vukadinović 1990)

- ekvivalent: *lako moguće*

Kontekst: Glavni junak razgovara za vrijeme kratkog dopusta sa bolesnom majkom.

"Vielleicht kannst du einen Posten bekommen, der nicht so gefährlich ist."
 "Ja, Mutter, vielleicht komme ich in die Küche, das kann **wohl** sein."
 (RW 1999: 128)

"Možda bi mogao dobiti neko mjesto gdje nije tako opasno?"
 "Da, mama, možda ću raditi u kuhinji, to je **lako moguće**." (RZ 1987: 125)

S obzirom da govornik tješi svoju majku i govori joj ono što ona želi čuti, smatramo da partikula *wohl* pored temeljne funkcije pretpostavke signalizira i intenciju govornika da iskaz učini realnijim nego što on to jeste. U ovom primjeru skoro je nemoguće posmatrati funkciju partikule *wohl* izdvojeno iz sintagme u kojoj se nalazi jer istu funkciju ima i kombinacija modalnog glagola i glagola *biti*. Prijevod na b/h/s jezik smatramo adekvatnim jer i prvotnim pridjevom moguće govornik ne izražava samo pretpostavku već sa puno takta i ljubaznosti sugerira majci da vjeruje u pozitivan razvoj situacije. Graduativna dopuna *lako* služi pojačanju ovog značenja.

- ekvivalent: *po svoj prilici*

Da er sie und Erika **wohl** nicht wiedersehen werde, so wünscht er ihr und dem Kinde für immer alles erdenkliche Glück...
 (MB 1979: 333)

Kako nju i Eriku **po svoj prilici** više nikada neće vidjeti, želi i njoj i djetetu "zanimljivo" svaku sreću...
 (MBB 1980: 304)

Ovakvi iskazi su čiste pretpostavke, posebno u kombinaciji sa glagolom *werden* (up. Dahl 1988: 259). Prijevod je adekvatan jer odgovara propoziciji originala. Pored kriterijuma stepena uvjerenosti govornog lica u realnost iskaza, u datom primjeru oblik izražavanja epistemičke modalnosti izdiferenciran je i prema dodatnom funkcionalnom kriterijumu. U okviru epistemičke modalnosti visokog stepena uvjerenosti govornog lica ovaj modalni izraz referiše o ocjeni realnosti propozitivnog sadržaja na osnovu perceptivnog iskustva.

• ekvivalent: *možda*

Die Stimmen hören auf, und die Geige bleibt - sie ist dünn in der Nacht, als friere sie; man muss dicht danebenstehen, es wäre in einem Raum **wohl** besser; - hier draußen wird man traurig, wenn sie so allein umherirrt. (RW 1999: 135)

Glasovi prestanu, violina produžuje: njen zvuk se penje sve više, kao da se mrzne u noći. Treba biti sasvim uz nju da bi se uživalo. **Možda** bi bilo bolje slušati je u zatvorenom prostoru, jer ovdje napolju čovjek postaje sjetan kad čuje njen usamljeni zvuk. (RZ 1987: 132)

Kao i modalna partikula *valjda* i *možda* ističe mogućnost, pretpostavku ili vjerovatnoću (Bošnjaković 1980: 24). No, u ovom konkretnom primjeru partikulu *možda* nije moguće zamijeniti partikulom *valjda*, jer je naglašeno postojanje lične procjene vjerodostojnosti onoga što je rečenicom rečeno.

• ekvivalent: *nekako*

"Kennen Sie Hoffmann?" fragte Tony.
"Den mit dem Kapellmeister und dem "Goldenen Topf"?
Ja, das ist sehr hübsch...
Aber, wissen Sie, es ist **doch wohl** mehr für Damen. Männer müssen heute etwas anderes lesen."
(MB 1979: 108)

"Je li vam poznat Hoffmann?" upita Tony.
"Onaj s kapelnikom i zlatnim lancem? Da, to je vrlo lijepo... Ali, znate, **ipak nekako** više za dame. Muškarci danas moraju čitati druge stvari."
(MBB 1980: 101)

Pored temeljne funkcije pretpostavke partikulom *wohl* govornik ublažava adverbzativno dejstvo partikule *doch* i tvrdnji suprotnoj od sugovornikove daje mnogo blaži ton. Za izricanje dojma o onome o čemu se govori ili svoje ocjene toga služi i partikula *nekako* a također ublažava adverbzativno dejstvo partikule *ipak*. Po nastanku priloga načina ova se riječ odnosi na smisao čitave rečenice (Tekavčić 1992: 133).

• ekvivalent: *izgleda*

Er redete und redete,
ausschweifend, arabesk,
mit Schlenkern, die er
wohl für witzig hielt.
(WK1994 :92)

Pričao je i pričao,
neumereno, arabeskno, u
gegovima izgleda **samo**
njemu duhovitim.
(WKK 1987:78)

Pored funkcije lične procjene govornika odnosno izricanja pretpostavke, partikula *wohl* u datom primjeru ima i anaforičku funkciju jer se odnosi na prethodno izrečeno. Partikulu *izgleda* sa značenjem 'čini se' tj. 'vjerovatno je tako' smatramo adekvatnom a također ima i anaforičku komponentu.

• ekvivalent: *činiti se*

Kontekst: Peter Döhlmann je u lječilištu.

"...Peter Döhlmann ist
natürlich dort; um diese
Zeit ist er nie in der
Stadt; sein Geschäft
geht **ja wohl** von selbst
im Hundetrab...komisch!
(MB 1979: 97)

Peter Döhlmann je tamo,
to se razumije, u ovo
vrijeme nikad ne ostaje
u gradu; njegov posao
ide, **čini se**, sam od sebe
pasjim korakom...komično
zaista...
(MBB 1980: 91)

"...Na, treten die
Herrschaften näher! Meine
Frau hat **wohl** so etwas
wie einen kleinen Imbiss
bereit [...]"
(MB 1979: 100)

"...no, neka vaša
gospodstva izvole ući.
Čini mi **se**, kao da je moja
žena spremila malu užinu
[...]" (MBB 1980: 94)

Ekvivalent partikule *wohl* je glagol *činiti se*. Upotrebom lične zamjenice u dativu naglašena je subjektivna procjena tj. pretpostavka govornika koju upućuje recipijentu.

• ekvivalent: *biti*

Und ich: Polyxena,
flüsterte ich **wohl**, dann
sank ich um. (WK 1994: 145)

A ja: Poliksena, **biće**
da sam sanula samo, i odmah
obnemogla. (WKK 1987: 125)

Ich erhob mich aus dem kurzen Schlaf, wurde mir des Geräusches bewusst, das mich **wohl** aufgeweckt hatte, ... (WMS 2004:188)

Ustala sam iza kratka sna, postala sam svjesna šuma koji me je, **bit će**, probudio, ... (WMG 2001:182)

I glagol *biti* može biti upotrijebljen kao ekvivalent partikule *wohl* sa značenjem ocjene situacije označene iskazom kao vjerovatne. Glagol *biti* se u većini naših primjera javlja u obliku bezlično upotrijebljenog budućeg vremena uz punoznačan ili pomoćni glagol u *da*-konstrukcijama. Glagol *biti* u iskazu ima i anaforičku funkciju.

• ekvivalent: *misliti*

"Ja, nehmen Sie besten Dank für Ihre Bemühungen, Herr Senator; wir sind **wohl** zu Ende", sagte er, und dann blieb er beinahe stumm, auf dem rasch zurückgelegten Wege [...] (MB 1979: 515)

"Najljepše vam hvala za vaš trud, gospodine senatore; **mislim** da smo sve vidjeli", rekao je i gotovo više nije otvorio usta, dok su se brzo vraćali [...] (MBB 1980: 460)

U navedenom primjeru partikula *wohl* pored osnovne funkcije pretpostavke izražava i intenciju govornika da okonča razgovor, što se u prijevodu da zaključiti na osnovu konteksta koji slijedi: "... i gotovo više nije otvorio usta..." i pretpostavljene intonacije cjelokupnog iskaza.

• ekvivalent: *nadati se*

"Ich gehe mit, Thomas", sagte er einfach. "Du hast **wohl** nichts dagegen." Und obgleich der Senator eigentlich eine Menge dagegen hatte, sagte er abermals ja und amen. (MB 1979: 564)

"Idem s tobom, Thomas", reče bez okolišanja. "**Nadam se** da ti nije krivo." Mada je to senatoru bilo i te kako krivo, pristao je i na to bez pogovora. (MBB 1980: 502)

Značenje partikule *wohl* u navedenom primjeru se može opisati na slijedeći način: govornik poručuje recipijentu "To što sam rekao/zahtijevao u prethodnoj rečenici, prema mojoj pretpostavci ne činiš rado odnosno najvjerojatnije ne bi niti učinio."¹²¹ No, upotrebom partikule *wohl* govornik

¹²¹ Up. Held (Hsg.) (2003: 30 f.)

u svoj iskaz ugrađuje i elemenat ljubaznosti i daje recipijentu do znanja da je svjestan njegovog mišljenja u vezi sa svojim zahtjevom i da ga uvažava, ali istovremeno tematizira svoju vlastitu poziciju odnosno htijenje i namjeru i ne ostavlja prostor recipijentu za otvoreno protivljenje. Smatramo da je opisan prijevod sa glagolom *nadati se* veoma dobar ekvivalent u funkciji pretpostavke sa elementima ljubaznosti ali i odbijanja protivne mogućnosti.

- ekvivalent: **e*

<p>Ich werde wohl zu tun bekommen", sagte der Doktor, indem er auf die Süßigkeiten wies und den Kindern drohte. (MB 1979: 13)</p>	<p>"E, tu će biti posla za mene", reče doktor pokazujući na slatkiše i šaljivo prijeteći djeci. (MBB 1980: 14)</p>
--	---

Partikula *wohl* očigledno iskazuje pretpostavku u šaljivom tonu. Prijevod ne smatramo adekvatnim jer partikula *e* ne izražava pretpostavku već ima jak ekspresivan karakter i označava bliskost između govornika i slušatelja. Adekvatnim prijevodom smatram: *Čini mi se da ću imati posla.*

- nulti ekvivalent

<p>Es ist wohl niemand mehr vornehm genug, um das ganze zu bewohnen. Gut, dass Großpapa es nicht mehr zu sehen bekommt. (MB 1979:211)</p>	<p>Više nitko nije dovoljno otmjen da može stanovati na cijelom imanju. Dobro što djed sve to ne mora vidjeti... (MBB 1980:194)</p>
--	---

U navedenom primjeru sa epistemičkim modalnim okvirom očigledno postoji manji ili veći stepen distanciranosti tj. pretpostavke govornog lica u odnosu na propozitivni sadržaj iskaza. Međutim prijevod na b/h/s jezik a priori ističe uvjerenost govornika u istinitost ikaza i u potpunosti je lišen elementa subjektivne pretpostavke. Prijevod sa 'čini se' ili 'izgleda' smatramo adekvatnim.

U našem korpusu partikula *wohl* u funkciji pretpostavke ima ukupno 14 različitih prijevoda, i to partikule: *vjerovatno, valjda, sigurno, zacijelo/zacelo, svakako, možda, nekako i izgleda*, glagole: *činiti se, biti, misliti, nadati se*, kombinaciju priloga i graduativne partikule *lako moguće* i leksemsku grupu *po svoj prilici*. Također smo registrirali jedan neprecizan kao i nekolicinu prijevoda sa nultim ekvivalentom.

8.1.2. Funkcija pretpostavke, signaliziranje ironije

Moderna empirijska istraživanja konverzacije istražuju fenomene poput humora i ironije. Ironija kao aspekt jezičnog djelovanja u ovom korpusu ne predstavlja funkciju per se već jednu od dodatnih nijansi iskaza. Prema našem istraživanju ovakve funkcije su veoma usko vezane za dati kontekst a u navedenim primjerima autori ironiju koriste kao retoričko sredstvo za verbalni napad na protivnika. Mišljenja smo da upravo partikule u kombinaciji sa intonacijom i mimikom mogu biti nositelji ironije.

- ekvivalent: *vjerovatno*

Kontekst: Schnier razgovara sa Sommerwildom raspravljajući o Marijinim razlozima za odlazak, o njenoj udaji za Heriberta i teološkim načelima općenito. Schnier je razljućen i isprovociran i Sommerwildu odgovara u svom maniru, ironično i prezrivo.

Ich bin **wohl** nicht
feinsinnig und nicht
Künstler, vor allem nicht
christlich genug, als dass
ein Prälat zu mir sagen
würde: Schnier, hätten Sie
es doch beim Konkubinat
gelassen."
(BA 1967: 129)

Ja **vjerojatno** nisam
dovoljno tankočutan ni
dovoljno umjetnik, a
prije svega nisam dovoljno
kršćanin, a da bi mi jedan
prelate govorio: Schnier,
da ste bar ostali kod
konkubinata.
(BG 1989: 127)

Partikulom *wohl* je dodatno naglašena Schnierova intencija da na ironično-prezriv način – pod plaštom samokritike - izrazi svoju kritiku društva i katoličanstva koje reprezentiraju Sommerwild, Züpfner, Heribert i svi ostali koje smatra suodgovornim za Marijin odlazak. Većinu primjera za ovu (pod)funkciju partikule *wohl* nalazimo u romanu "Ansichten eines Clowns" u izjavama lika Schniera. Tvrdeći nešto drugo, Schnier zapravo želi iskazati svoju ljutnju i neslaganje sa svojim sugovornicima. Svojim provokacijama Schnier indirektno izaziva svoje sugovornike na verbalni duel, a ironija je u njegovom slučaju pod datim uvjetima posljednja mogućnost da izrazi svoju ljutnju i suprotstavi se svojim sugovornicima. S obzirom da Schniera i poznanici i porodica smatraju personom non grata njegov odnos i komunikacija s njima je neprijateljska što dodatno pojačava dejstvo njegovih ironičnih izjava. Gestika, mimika, intonacija kao i modalne

partikule se zasigurno mogu ubrojati u indikatore ironije, no najvažnijim indikatorom smatramo kontekst od kojeg prema našim istraživanjima u najvećoj mjeri ovisi funkcija modalnih partikula. *Vjerovatno* smatramo adekvatnim prijevodom u datom kontekstu.

- ekvivalent: *valjda*

Kontekst: Schnier razgovara sa svojim ocem i predlaže da više ne govore o novcu nego o nečem drugom, želi mu saopštiti svoje najnedoličnije iskustvo iz djetinjstva.

"Was denn?" fragte er und sah mich an, als erwarte er ein Todesurteil. Er dachte **wohl**, ich würde von seiner Geliebten anfangen, der er in Godesberg eine Villa gebaut hat. (BA 1967: 167)

"Koje to?" upitao je gledajući me kao da očekuje smrtnu presudu. Mislilo je **valjda** da ću početi o njegovoj ljubavnici kojoj je u Godesbergu izgradio vilu. (BG 1989: 165)

Partikula *wohl* pored svoje temeljne funkcije odnosno govornikove pretpostavke i u ovom primjeru izražava ironiju i sarkazam, naime Schnier svjesno navodi oca na pomisao da će početi razgovor o očevoj ljubavnici i podrugljivo komentira njegovu pretpostavljenu reakciju. Za trenutak se osjeća nadmoćnijim i poigrava se sa ocem. Dokaz tome je i naredna rečenica: "Samo mirno", rekoh, "dakle, začudit ćeš se, najneobičnije iskustvo našeg djetinjstva bila je spoznaja da nam kod kuće nikad nisu dali da se pošteno najedemo." Prezrivost reflektuje i partikula *valjda*, no tome bismo morali dodati i odgovarajuću intonaciju ili mimiku.

- ekvivalent: *sigurno*

Kontekst: Schnier žučno, prijekorno i emotivno razgovara sa majkom koju takav razgovor vrijeđa. Nakon kratke pauze u razgovoru njegova majka je opet sigurna u sebe u trenutku kada Schnier još uvijek nije spreman nastaviti i na veoma direktan i grub način mu govori da zna razloge njegovog poziva, da mu opet loše ide i da ga prati poslovni peh.

"So?", sagte ich, "du fürchtest *wohl*, ich würde Euch um Geld angehen, aber das brauchst du doch nicht zu fürchten, Mama. Ihr gebt mir ja doch keins. Ich werde den Rechtsweg bestreiten [...]"
(BA 1967: 34)

"Tako", rekao sam, "i sad se *sigurno* bojiš da ću moljakati za novac, ali toga se zaista ne bi trebala bojati, mama. Vi mi ga ionako ne biste dali. Mislim da ću ipak potražiti pravni lijek [...]" (BG 1989: 33)

Nemoćan da se odbrani na bilo koji drugi način, Schnier je napada gdje je najosjetljivija. Partikulom *wohl* govornik na prezriv način izaziva sugovornika s ciljem da ga povrijedi. Smatramo da je i u ovom primjeru kontekst odlučujući za određivanje ilokutivne funkcije partikule a intonacija (ali i druge vanjezične radnje) veoma važan parametar. Isto važi i za odgovarajuću interpretaciju ekvivalenta *sigurno*.

Die Abschüsse sind deutlich zu hören... Sie beginnen eine Stunde zu früh. Bei uns fingen sie immer erst Punkt zehn Uhr an.
"Was fällt denn denen ein", ruft Müller, "ihre Uhren gehen *wohl* vor."
(RW 1999:44)

Jasno se čuju pucnjevi pri ispaljivanju. ... Počinju čitav sat ranije nego obično. Kod nas su uvijek počinjali tačno u deset.
"Koji im je đavo?!", uzvikne Miler. "Satovi im *sigurno* idu naprijed."
(RZ 1987:42)

Iako u ratu koji je pun nepredvidljivosti, Müller i njegovi suborci su očito navikli na određenu rutinu koja, iako prividna, pomaže da se nose sa stalnim rizikom od ranjavanja i smrti. Müllerova reakcija pokazuje iznenađenost, a partikula *wohl* pored temeljne funkcije pretpostavke poprima i ironičko značenje. Prijevod smatramo ekvivalentnim uz odgovarajuću intonaciju i gestikulaciju.

U našem korpusu partikula *wohl* u funkciji pretpostavke sa dodatnom funkcijom ironije ima ukupno 3 različita prijevoda, i to partikule: *vjerovatno*, *valjda* i *sigurno*. Interesantnim smatramo činjenicu da svi registrirani primjeri, u kojima smo prepoznali ovu funkciju partikule *wohl*, imaju svoj ekvivalent u b/h/s standardu, no sama funkcija kako u njemačkom tako i u b/h/s standardu je određena partikulom, širim kontekstom i intonacijom.

8.1.3. Isticanje iskaza

- ekvivalent: **po (svoj) prilici*

Achselzuckend, resigniert. So wird das nichts, Cassandra. Mit den Griechen führt man anders Krieg. Er musste es ja wissen. Er war ja **wohl** der Konsequenz der Griechen ausgewichen. Er sprach darüber nicht. Was ihn wirklich anging, hielt er tief versteckt. (WK 1994: 45)

S Grcima se drugačije ratuje. Mora da je to ite kako znao. On je, **po prilici**, izbegao konsekventnost Grka. (WKK 1987: 37)

U navedenom primjeru se ne radi o pretpostavci već naprotiv o isticanju tvrdnje govornika, partikule ja *wohl* možemo zamijeniti modalnom riječju *schließlich*. B/h/s prijevod *po prilici* izražava sumnju, pretpostavku, a moj prijedlog glasi: "Konačno/upravo je ón¹²² izbegao konsekventnost Grka". Odgovarajući ekvivalent na našem jeziku spada u tzv. graduativne partikule.

- ekvivalent: *zacijelo*

Er verbeugte sich kurz, ruckartig und mit einem Ausdruck, als wollte er sagen: So macht man es **ja wohl!** (MB 1979: 125)

Pokloni se odmjereno, na mah, zadovoljno i samosvjesno, kao da kaže: "Tako se to **zacijelo** radi." (MBB 1980: 117)

Stepen vjerovatnoće u vezi sa istinitošću hipoteze može se pojačati partikulom ja: *Der Zug ist ja wohl wieder nicht pünktlich*. (Sprecher hält es für sehr wahrscheinlich) (Helbig 1988: 238) No, u našem primjeru govornik ne pretpostavlja već tvrdi, što potvrđuje i uzvičnik u originalnom primjeru. Interesantno je da riječ *zacijelo* niti u jednom od korištenih izvora nije registrirana kao partikula.

¹²² sa uzlaznim akcentom

• ekvivalent: *jamačno*

"Diese fröhliche Gegenwart ist immerhin nicht so ganz selbstverständlich. Die jungen Leute, die sich hier jetzt mit uns Alten freuen, denken **wohl** nicht daran, dass es jemals anders gewesen sein könnte..." (MB 1979: 19)

"Ta vesela sadašnjica ipak nije sama po sebi razumljiva. Mladi ljudi, koji se ovdje s nama starima raduju, **jamačno** i ne misle da je ikad moglo biti drugačije..." (MBB 1980: 19)

Govornik je siguran da mladi ljudi ne samo da ne misle, nego ne mogu ni prepostaviti da je ikada bilo drugačije. Partikula *wohl* bi se u ovoj takoreći općevrijedećoj izjavi mogla zamijeniti na slijedeći način: "...denken *nicht einmal* daran...". *Jamačno* se u navedenom kontekstu javlja u funkciji potvrde (Stevanović 1970: 384) odnosno isticanja govornikovog iskaza a ne čestice nesigurnosti (Težak/Babić 1973: 131 f.) i stoga ga smatramo adekvatnim prijevodom.

• ekvivalent: *s pravom*

"...Seitdem sind lange Wochen verflossen, während derer Sie sich behufs Sammlung und Selbsterkenntnis von der Welt zurückgezogen haben, so dass ich nun **wohl** hoffen darf, dass die Zeit der Prüfung vorüber ist [...]" (MB 1979: 122)

"...Ondonda su prosle duge nedjelje, za vrijeme kojih ste se povukli od svijeta, da biste se sabrali i samu sebe ispitali, pa sad **s pravom** mogu očekivati da je vrijeme kušnje završeno [...]" (MBB 1980: 114)

• ekvivalent: *bar*

Ich kenne die Menschen, das darf ich **wohl** sagen, ich kenne ihre merkwürdigen ununterdrückbaren Bedürfnisse, ich kenne ihre wuchernde Phantasie und ihren Hang, die Auswüchse dieser Phantasie... (WMS 2004: 107)

Poznajem ljude, to **bar** smijem ustvrditi, poznajem njihove čudnovate nepotiskive potrebe, poznajem njihovu neobuzdanu fantaziju i njihovu sklonost da divlje plodove te fantazije... (WMG 2001: 103)

Smatram da se u oba primjera ne radi o pretpostavci i da se partikula *wohl* može zamijeniti riječima "mit gutem Recht/Grund" a služi pojačanju tvrdnje. I česticom *bar* naglašavamo iskaz ističući pri tome krajnji dopušteni minimum ispod kojeg se ne može ići. (Tekavčić 1992: 171)

• ekvivalent: *posve*

"[...] Und wenn Papa sich Gotthold gegenüber so ganz abweisend verhält, so ist das..."

"Nein, Unsinn, Jean, dein Verhältnis zur Sache ist **doch wohl** klar. Aber Gotthold glaubt, dass ich, seine Stiefmutter, nur für meine eigenen Kinder Sorge und ihm seinen Vater geflüßentlich entfremde. Das ist das Traurige..."
(MB 1979: 15)

"[...] A što se tata tako negativno odnosi prema Gottholdu, to je..."

"Ne, glupost, Jean. Tvoj je odnos prema toj stvari **posve** jasan. Nego Gotthold drži da se ja, njegova maćeha, brinem samo za svoju djecu i da mu navlaš otuđujem oca. Eto, to je žalosno..."

(MBB 1980: 16)

S obzirom na afektivnu notu cjelokupnog konteksta kombinacija partikula *doch wohl* ne može izražavati ništa drugo do pojačavanje iskaza. Prevoditelj se poslužio graduativnom partikulom *posve*¹²³ za izražavanje maksimalnog stupnja a u kombinaciji sa pridjevom ili nekom drugom graduativnom partikulom. Ova partikula pojačava sud govornika a može se parafrazirati sa 'u punom stepenu/potpuno/apsolutno'.

• ekvivalent: *bogami*

In diesem Augenblick der Wagen rasselte durch die Breite Strasse - ging der Träger Mathiesen vorüber und nahm tief seinen rauhen Zylinder ab - mit einem so bärbeißigen Pflichtgesicht, als dächte er: Ich wäre **ja wohl** ein Hundsfott...!
(MB 1979: 131)

Baš taj čas - kola su drndala kroz Široku ulicu - prođe nosač Matthesen i skide duboko svoj rutavi cilindar, s tako strogim izrazom dužnosti na licu kao da je mislio: '**Bogami**, bio bih hulja i lopov...'

(MBB 1980: 122)

¹²³ Prema Tekavčiću radi se o čestici kvantifikacije (1992: 154).

Kombinacija partikula ja *wohl* pojačava afirmaciju iskaza kao uostalom i partikula bogami koja pojačava afirmaciju uz afektivnost i izvjesnu familijarnost (Tekavčić 1992: 137). Prema Tekavčiću (ibid.) ta je "'čestica' površinski ostatak potpune rečenice u funkciji zazivanja božanstva, prisege itd.: [Tako] mi Boga [da je onako kako kažem], Bog me [kaznio ako lažem, ne izvršim itd.]." Slične partikule u funkciji intenzifikacije i pojačanja ekspresivnosti iskaza su i *bože*, *bo(g)me* (Jocić 1983: 150 f., Mrazović/Vukadinović 1990: 427).

- ekvivalent: za *pet rana božijih* (*opisni prijevod*)

"Dass auch die verflüchte Tür so eng ist!" stieß der Weinhändler Köppen verzweifelt hervor. "Wenn wir hinaus wollen, drücken wir uns **ja wol** dot... drücken wir uns **ja wol!**" (MB 1979: 158)

"Ta prokleta vrata su tako uska," dobaci očajno trgovac vinom Koeppen. "Budemo li htjeli izaći, zgnječit ćemo se, **za pet rana božijih**, zgnječit..." (MBB 1980: 147)

Roman Buddenbrookovi obiluje mjestima gdje se pojavljuju sentence na dijalektu sjeverne Njemačke. Riječ *wohl* se do 19. vijeka i pisala samo kao *wol* kao npr. u riječi Wollust, a u kolokvijalnom jeziku se javlja i danas u riječi 'jawoll!'¹²⁴ Prijevod frazom za pet rana božijih služi poput partikula bogami, bože, bome pojačanju i afektivnosti iskaza. U meni dostupnim rječnicima ovakva fraza nije registrirana, a etimološki se zasigurno odnosi na pet rana Hristovih.

- opisni prijevod

Zwar hatten Tony und ihre Mutter aus dem Verlaufe einiger Gespräche erfahren, zu welch unredlichen Mitteln Herr Grünlich gegriffen hatte, um achzigtausend Mark zu erlangen, aber der Konsul hütete sich **wohl**, die Sache der Öffentlichkeit oder gar der Justiz zu übergeben. (MB 1979:197)

Istina, Tony i njena majka saznale su iz nekih razgovora, kakvim se nedopuštenim sredstvima služio gospodin Grünlich da bi došao do 80.000 maraka, ali konzulu **nije ni na um** dolazilo da stvar iznese pred javnost ili čak pred sud. (MBB 1980: 181)

¹²⁴ Na ovom pojašnjenju zahvaljujem prof. dr. Miloju Đorđeviću.

Naveli smo primjere u kojima partikula *wohl* gubi funkciju pretpostavke tj. ista prelazi u drugu sferu značenja, a služi isticanju tj. pojačanju iskaza govornika. Registrirani ekvivalenti partikule *wohl* sa funkcijom isticanja iskaza su većinom različiti kvantifikatori tj. partikule za stepenovanje i isticanje kao što su: zacijelo, jamačno, bar, posve, bogami, leksemske grupe riječi po (svoj) prilici, s pravom, a nailazimo i na ekspresivno naglašene opisne prijevode.

8.1.4. Afektivni ton uz odbijanje druge mogućnosti

Afektivni ton uz odbijanje druge mogućnosti sa svim svojim varijantama odnosno dodatnim komunikativnim nijansama, prema našem saznanju i u nama dostupnoj literaturi o pragmatičko-komunikativnim funkcijama partikule *wohl*, do sada nije spomenut pa samim tim ni posebno analiziran. U primjerima koji slijede partikula *wohl* nema funkciju pretpostavke sadržaja iskaza nego indigniranog odbijanja bilo kakve mogućnosti suprotne iskazu govornika.

- ekvivalent: *vjerovatno/vjerojatno/verovatno*

Marie wurde blaß, als ich das sagte, gab zu, dass ihr die Vorstellung eines Christus mit Feierabend blasphemisch vorkomme, er habe gefeiert, aber **wohl** nie Feierabend gehabt.
(BA 1967: 104)

Marija je probljedila kad sam to rekao, i složila se s tim da joj je pomisao na Isusa kako slavi svoje slobodne dane uistinu bogohulna, slavio je sigurno, ali **vjerojatno** ne **ipak** svoje slobodne sate.
(BG 1989: 103)

Partikulom *wohl* Marie afektivno odbija bilo koju mogućnost osim vlastite pretpostavke. U prijevodu na b/h/s jezik prevodilac je pogrešno razumio kontekst a prijevod partikule *wohl* sa vjerovatno u kombinaciji sa adverzativnim *ipak* ima isključivo značenje naglašene pretpostavke. Moj prijedlog prijevoda je: "Marija je probljedila kad sam to rekao, i složila se s tim da joj je pomisao na Isusa koji ima slobodno vrijeme uistinu bogohulna, slavio je sigurno, ali zacijelo nikada nije imao slobodno vrijeme."

- ekvivalent: *valjda*

Kontekst: Kralj Ajeta spremno dočekuje grupu Kolhidana koji ga žele ubijediti da se u skladu sa starim kolhidanskim zakonom dobrovoljno povuče. No, on spremno najavljuje da će se jednog dana i povući a prijesto prepustiti svom sinu.

Dies werde den Sitten unseres Volkes mehr als Genüge tun; denn soweit würden wir **ja wohl** nicht gehen zu verlangen, dass nach den ältesten Ritualen entweder er, der alte König, oder sein junger Stellvertreter geopfert werden müsse.
(WMS 2004: 92)

To će više nego zadovoljiti običaje našeg naroda, reče, jer nećemo **valjda** ići tako daleko da tražimo da, u skladu sa najstarijim ritualima, mora biti žrtvovan ili on, stari kralj, ili njegov mladi zamjenik. (WMG 2001: 88)

U datom kontekstu ne smatramo da se radi o izvornoj funkciji kombinacije partikula *ja wohl* za izražavanje pojačanog stepena vjerovatnoće¹²⁵ nego o funkciji za izražavanje afektivnosti. Kombinacijom *ja i wohl* govornik vrlo emocionalno odbija zahtjev ili eventualni zahtjev trećeg. Partikula *valjda* u ovom iskazu ima istu funkciju¹²⁶. U oba primjera radi se o negacijskoj rečenici na koju govornik očekuje samo jedan odgovor a to je 'Keine Wiederrede. Selbstverständlich nicht.'

- ekvivalent: *zacijelo*

Sie schrieb: "Und wenn ich "Frikadellen" sage, so begreift sie es nicht, denn es heist hier "Pflanzerln"; und wenn sie "Karfiol" sagt, so findet sich **wohl** nicht so leicht ein Christenmensch, der darauf verfällt, dass sie Blumenkohl meint [...]"
(MB 1979: 309)

Ona je pisala: "Kad kažem friganci, ne shvaća me, jer to ovdje zovu "mlinci"; a kad ona kaže "karfiol", **zacijelo** nećeš naći poštena kršćanina, koji će se dosjetiti, da govori o cvjetači [...]"
(MBB 1980: 284)

¹²⁵ Helbig (1988:238): Govornik smatra da je iskaz najvjerovatnije tačan: *Der Zug ist ja wohl wieder nicht pünktlich.*

¹²⁶ Mrazović (1990:306): Odbijanje nečije molbe: Nisam valjda plaćena da tebe zamenjujem.

8.1.4.1. Afektivni ton uz odbijanje druge mogućnosti, signaliziranje razumljivosti same po sebi

- ekvivalent: *valjda*

Kontekst: Ranjeni vojnik se ustručava da legne na bolnički krevet i zaprlja plahtu. Medicinska sestra mu se obraća slijedećim riječima:

"Dafür, dass Sie draussen im Graben gelegen haben, werden wir **wohl** noch ein Bettlaken waschen können", fährt sie fort.
(RW 1999: 166)

"**Pa valjda** možemo oprati jednu plahtu za vas koji ste bili u rovovima", uvjerava me.
(RZ 1966: 163)

Partikula *wohl* i modalna riječ *valjda* svojoj temeljnoj funkciji vjerovatnosti dodaju "i afektivnu komponentu gotovo indignirana odbijanja protivne mogućnosti".¹²⁷ (Tekavčić 1992: 139) Iz navedenog primjera proizilazi još jedna funkcija a to je razumljivost sama po sebi što je u prijevodu na b/h/s jezik dodatno naglašeno partikulom *pa* u konektivnoj funkciji odnosno funkciji podsjećanja na opće poznatu okolnost ili događaj zbog čega je svako čuđenje sugovornika izlišno.

8.1.4.2. Afektivni ton uz odbijanje druge mogućnosti, signaliziranje agresivnosti, iziritiranosti, predbacivanja

- ekvivalent: *valjda*

"Verflucht", sage ich.
"Hast du dich gestoßen?", fragt Kopp.
"Das könntest du **doch wohl** gehört haben", knurre ich,
"mein Schädel [...]"
(RW 1999: 167)

"Do đavola!", kažem.
"Jesi li se udario?", pita Kopp.
"**Pa valjda** si čuo", progundam, - "Glava [...]"
(RZ 1966: 164)

Uvriježeno je mišljenje da partikula *doch* u kombinaciji sa *wohl* slabi stepen vjerovatnosti iskaza (Helbig 1988: 238). No, u navedenim

¹²⁷ Interesantno je spomenuti sasvim opozitnu funkciju markera/čestice/modalne riječi *valjda* kao u slijedećim primjerima: *Valjda nisi izgubio naše ključeve. Nečeš valjda veći ići.* (Uvanović 2004: 75) Naime prema Uvanoviću ovim markerom govornik želi izraziti očekivanje da je iskaz suprotan propoziciji tačan. Ovom značenju bi odgovarao njemački ekvivalent *etwa*.

primjerima partikule nisu jedino sredstvo modalnosti nego se pojavljuju u kombinaciji sa modalnim glagolom koji izražava subjektivnu modalnost odnosno pretpostavku¹²⁸ što utiče na jaču afektivnu konotaciju iskaza. I glagol *knurren* pojačava ton agresivnosti i iziritiranosti pitanjem indiciranim kombinacijom *doch wohl*. Kombinaciju *pa valjda* smatram vrlo uspješnim prijevodom.

8.1.4.3. Afektivni ton uz odbijanje druge mogućnosti, signaliziranje uvrijeđenosti, isprovociranosti

- ekvivalent: *valjda*

<p>"Weshalb hast du denn die Kirschzweige geholt?" "Ich werde doch wohl noch Kirschzweige holen dürfen", antwortete er verstockt - und nach einer Weile [...] (RW 1999: 186)</p>	<p>"Zašto si uzeo te grane s trešnje?" "Valjda smijem da donesem grane s trešnje - ", odgovorio je tvrdoglavo. Onda je dodao: [...] (RZ 1966: 181)</p>
---	---

I u ovom primjeru *doch wohl* indicira afektivnost. Govornik se osjeća isprovociranim i uvrijeđenim a pitanje smatra nepotrebnim. Prijevod smatramo adekvatnim.

Najčešći ekvivalent partikule *wohl* je partikula *valjda* koja pored svoje temeljne funkcije vjerovatnosti u određenom kontekstu može imati afektivnu komponentu gotovo indignirana odbijanja protivne mogućnosti. Iz navedenih primjera proizilazi još jedna funkcija a to je razumljivost sama po sebi što je u prijevodu na b/h/s jezik dodatno naglašeno partikulom *pa* u konektivnoj funkciji odnosno funkciji podsjećanja na opće poznatu okolnost ili događaj zbog čega je svako čuđenje sugovornika izlišno. U ovisnosti od dodatnih značenjskih nijansi ekvivalenti partikule *wohl* u ovoj funkciji su i partikule *vjerovatno* i *zacijelo*.

¹²⁸ U ovom primjeru radi se o slijedećem sintaktičkom okruženju: prezent. + inf. II/perfekta sa značenjem pretpostavke iskazane u sadašnjem vremenu o nekom prošlom događaju (Helbig/Buscha 1998: 137). Iako ovi autori eksplicitno navode da se u kombinaciji sa infinitivom perfekta u konjunktivu preterita može javiti jedino modalni glagol *dürfen*, a svi ostali obligatorno u indikativu, u našem se primjeru očito radi o izuzetku.

8.1.5. Potvrda prethodnog iskaza uz istovremenu ogradu (naglašeni oblik)

Naglašeni oblik partikule *wóhl* pojavljuje se u veoma ograničenom broju konteksta.

- ekvivalent: *itekakva*

O ja. Ich könnte **wohl** Auskunft darüber geben, wie Abhängigkeit und Angst entstehen. **Doch** fragt mich keiner mehr. (WK 1994: 53)

O, da. Mogla bih davati **ite kakva** obaveštenja o tome kako nastaju zavisnost i strah. **Ali** me niko više ne pita. (WKK 1987: 43)

U iskazima u kojima govornik upućuje na jedan dio tekućeg teksta (deiksa) ne možemo govoriti o funkciji pretpostavke. U navedenom primjeru partikula *wohl* ima drugu pragmatičku funkciju, a to je potvrda iskaza uz istovremenu ogradu prema sadržaju istog. U ovoj funkciji prema Asbach-Schnittker (1975: 44) nenaglašeni oblik MP *wohl* iskazuje sličnosti sa naglašenim oblikom, a prema Helbigu (1988: 239) on jeste naglašeni oblik partikule *wohl*. U ovom slučaju *wóhl* ima adverbzativno ili koncesivno dejstvo. (Helbig 1988: 239) kao i u primjerima: *Er hat die Prüfung wóhl bestanden* (, aber nicht sehr gut), *Er arbeitet wóhl* (, aber nicht sehr fleißig). Prijevod sa *ite* kako smatramo adekvatnim.

- ekvivalent: *doduše*

"...Zweitens haben wir, Urgroßvater, Großvater und ich, **wohl** hie und da den Landleuten Vorschüsse gezahlt, wenn anders sie durch ihre Persönlichkeit und sonstigen Verhältnisse eine gewisse Sicherheit boten..."

Wie du selbst mir **aber** vor zwei Minuten Herrn von Maibooms Persönlichkeit und Verhältnisse charakterisiert hast, kann doch von solcher Sicherheit hier kaum die Rede sein..."

(MB 1979: 385)

"...Drugo, mi smo - pradjed, djed, otac i ja - **doduše** ovda-onda davali gospodarima predujam, ako su inače svojom osobom i ostalim prilikama pružali neku garanciju..."

Medutim, prema onome što si mi netom kazala o gospodinu Maiboomu i njegovim prilikama, ne može ovdje biti ni govora o nekoj sigurnosti..."

(MBB 1980: 351)

"...Und unsere Bauten aus dem Mittelalter waren durch Anbauten verhässlicht und bröckelten nur so herunter, denn die einzelnen Leute hatten **wohl** Geld, und niemand hungerte; **aber** der Staat hatte gar nichts, und alles wurstelte so weiter [...]" (MB 1979:306)

"...Naše srednjovjekovne zgrade bile su iznakažene nadogradnjom i naprosto se raspadale, jer, pojedini ljudi imali su **doduše** novaca, i nitko nije gladovao, **ali** država nije imala ništa, i tako se prtljalo [...]" (MBB 1980: 281)

U navedenim primjerima radi se o naglašenom obliku partikule *wohl* sa adverzativnom funkcijom. Partikula *wohl* se javlja u funkciji potvrde prethodnog iskaza uz istovremeno ograničavanje njegovog dejstva. Kombinacija *wohl ... aber* se u ovom primjeru može zamijeniti sa *zwar ... aber*. U navedenim primjerima se ne dovodi se u pitanje iskaz, ali se ograničava njegova relevantnost. (Asbach-Schnittker 1975: 56) Partikula *doduše* ima jasno koncesivno značenje, a sinonim joj može biti partikula *istina*. (Tekavčić 1992: 170, Mrazović/Vukadinović 1990: 413) No, prema Tekavčiću *istina* može biti i potvrdna čestica, što *doduše* nikada nije. Partikula *doduše* u skladu sa svojom etimologijom više naglašava subjektivnu komponentu, dok *istina* ističe stvarno stanje. Značenje obje partikule može se prema Tekavčiću (ibid.) parafrazirati na slijedeći način: "Dopuštam/Istina je da je tako kako se kaže (anafora), ali ipak..." No dok Tekavčić tvrdi da je sa ove dvije partikule korelativna partikula *ipak*, mišljenja smo da je uz ove dvije partikule obligatorna ili partikula *ipak* ili veznik *ali* ili pak kombinacija ove dvije riječi. Dahlovo (1988: 262) je mišljenje da se u primjerima poput navedenih radi o partikulama za stepenovanje *wohl ... aber* koje se javljaju u paru, a na b/h/s/ jezik se prevode sa *doduše ... ali*.

• ekvivalent: *svakako*

"Nun marschieren wir geradewegs auf den Möllendorfschen Pavillon zu", sagte Tony. "Lassen Sie uns doch etwas abbiegen!"

"Gern ...aber Sie werden sich nun ja wohl den Herrschaften anschließen...Ich setze mich da hinten auf die Steine."

"Anschließen ...ja, ja, ich werde **wohl** guten Tag sagen müssen. **Aber** es ist mir recht zuwider, müssen Sie wissen. Ich bin hierhergekommen, um meinen Frieden zu haben..."
(MB 1979:109)

"Sad idemo ravno do paviljona Möllendorpfovih," reče Tony, "idimo malo postrance."

"Rado...ali vi ćete se zacijelo priključiti gospodi...Ja ću sjesti otraga tamo na kamenje."

"Priključiti...da, da, **svakako** im moram reći dobar dan. **Ali** to mi je vrlo neugodno, morate znat. Ja sam došla ovamo da nađem mir..."

(MBB 1980:102)

U prijevodu na b/h/s jasan koncesivni elemenat tj. signaliziranje ograde u odnosu na prethodni iskaz proizilazi iz značenja partikule *svakako*. Naime ova partikula uz prvotno potvrdno značenje, u slučaju proširivanja koncesivnog odnosa u smislu izražavanja raznih aspekata generalizacije, ima koncesivno značenje kao u primjeru: *Svakako, čim dobijem odgovor, obavijestit ću Vas* (Tekavčić 1992: 171).

• ekvivalent: **jasno*

Kontekst: Vojnici razgovaraju o tome da car sam ne bi mogao zaustaviti rat, ali da bi to moglo dvadeset-trideset najmoćnijih ljudi u svijetu.

"Na, wenn er allein nicht, dann vielleicht doch, wenn so zwanzig, dreißig Leute in der Welt nein gesagt hätten."

"Das **wohl**", gebe ich zu, "**aber** die haben ja gerade gewollt."
(RW 1999: 139)

"Dobro, nek je tako s njim, ali da l' bi bilo dovoljno da je jedno dvadeset-trideset ljudi u svijetu reklo 'ne'?"

"**Jasno**", priznajem ja, "**Ali** baš oni su htjeli rat."
(RZ 1966: 137)

U ovom primjeru partikulu *wohl* ne možemo zamijeniti sa *zwar* jer bi rečenica postala gramatički netačna. Ipak, partikula *wohl* zadržava koncesivni element odnosno za sugovornika predstavlja signal da će nakon iskaza koji sadrži partikulu *wohl* uslijediti novi iskaz u vidu svojevrsnog ograničenja prethodno izrečenog. Razlog tome leži u činjenici da u njemačkom jeziku svojevrsno ograničenje signalizira upravo intonacija koja prema kraju rečenice jače raste. Prijevod sa *jasno* bismo zamijeniti partikulama *doduše* ili *istina*.

Za *wohl* u koncesivnoj funkciji najčešći b/h/s ekvivalet je partikula *doduše*, a ekvivalenti su i *itekako* i *svakako*. U prilogu *jasno* sadržana je samo komponenta potvrde prethodnog iskaza ali ne i koncesivni element. Stoga ovaj prijevod ne smatramo adekvatnim.

8.1.6. Indiciranje suprotnosti (naglašeni oblik)

Prema Asbach-Schnittker (1975: 56) u rečenicama sa konektorom *zwar ... aber* partikula *wohl* može zauzeti mjesto ispred *aber* u drugoj rečenici i na taj način ga modificirati ako je prva rečenica negacijska kao u primjeru: *Wie aus Konferenzkreisen bekannt wird, wurden zwar nicht im Prinzip, wohl aber bei einzelnen Formulierungen Einwände erhoben* (ibid.: 56). U ovakvim slučajevima radi se o naglašenoj partikuli *wohl* koja zajedno sa konektorom *aber* indicira suprotnost. Na osnovu primjera iz našeg korpusa dolazimo do zaključka da je prvi dio konektora *zwar* fakultativan, a uvjet da partikula *wohl* zajedno sa konektorom *aber* indicira ovu funkciju jeste da im prethodi negacijska rečenica.

- ekvivalent: *svakako*

Es reicht diesen zahllosen Existenzen nicht zur Tragik, **wohl aber** zu einem recht ansehnlichen Missgeschick und Unstern, in dessen Hölle ihre Talente gar gekocht und fruchtbar werden.
(HS 1975:61)

Za ove bezbrojne egzistencije to ne predstavlja tragediju, **ali svakako** krupnu nezgodu i zlu kob, u čijem se paklu njihovi talenti ispeku i postanu plodni.
(HSV 1990:16)

- ekvivalent: *jedino*

Keinen der skeptischen, rotspontrinkenden und jovialen Kaufherren ihrer Umgebung, **wohl aber** einen Geistlichen konnte sie sich an der Seite des ernstesten und gottesfürchtigen Mädchens vorstellen, ...
(MB 1979:241)

Nije mogla kao životnog druga ove ozbiljne i bogobojazne djevojke sebi zamisliti nijednog od tih skeptičnih i jovijalnih veletražaca koji su voljeli piti teško crno vino, **već jedino** nekog svećenika.
(MBB 1980:222)

U prijevodu na naš jezik suprotnost u odnosu na prethodni iskaz je jasno izražena restriktivnom partikulom *jedino* i veznikom *već*.

Zaključujući ovo poglavlje može se konstatirati da se kao mogući ekvivalenti partikule *wohl* pojavljuju partikule *svakako* i *jedino*.

8.1.7. Indiciranje ispravke prethodnog iskaza

Prema Asbach-Schnittker (1975: 57) naglašeni oblik *wóhl* ima u izjavnim rečenicama anaforičku funkciju, govornik G2 se nadovezuje na izjavu govornika G1; govornik G2 ovom partikulom indicira da izjavu govornika G1 odbija kao netačnu i tvrdi upravo suprotno. Iskazi koji sadrže ovaj oblik predstavljaju, dakle, uvijek suprotan iskaz u odnosu na prethodnu izjavu kao što je to slučaj u slijedećim primjerima preuzetim od Asbach-Schnittker (1975: 57):

G1: Hans kann dich nicht leiden.

G2: Er mag mich *wóhl*.

Ovdje se radi se o naglašenom obliku partikule *wohl*. Govornik partikulom *wohl* signalizira da se ne slaže sa izjavom ili pretpostavljenim mišljenjem sugovornika koji je po pravilu negacijska rečenica. Ovaj oblik partikule *wohl* se može javiti u upravnom i neupravnom govoru ali i u nerestriktivnim relativnim rečenicama. (ibid.: 57 f.). U našem korpusu je registriran mali broj takvih primjera.

- ekvivalent: *ipak*

Ästheteten bringt man **wohl**
am besten mit wertvollen
Kunstgegenständen um,
damit sie sich noch im Tode
über einen Kunstfrevel
ärgern. (BA 1967:108)

Estete se **ipak** najbolje
ubijaju skupocjenim
umjetničkim predmetima,
kako bi se još i poslije
smrti mogli ljutiti zbog
oskrvnuća umjetnosti.
(BG 1989:106)

Partikula *ipak* u navedenim primjerima ima adverzativni i koncesivni karakter. (Tekavčić 1992: 173) Prevoditelj se odlučio za partikulu *ipak* na osnovu prethodnog konteksta i pretpostavljene intonacije.

8.2. *Wohl* u zamjениčkim pitanjima (Ergänzungsfragen/w-Fragen)

Partikula *wohl* se javlja i u zamjениčkim pitanjima¹²⁹, koja traže informaciju o pojedinim rečeničnim konstituentima a u njemačkom jeziku započinju *w*-riječima. U našem korpusu raspoložemo sa samo desetak primjera na osnovu kojih nismo mogli sprovesti opsežno a samim tim i pouzdano istraživanje svih funkcija partikule *wohl* u zamjениčkim pitanjima. No, zanimljivim se čini podatak da svi primjeri spadaju u retorička pitanja, obojena različitim stepenom afektivnosti i emocijama. Kao zajedničku funkciju partikule *wohl* u navedenim primjerima izdvojila bih retoričnost i afektivnost.

¹²⁹ Naziv "zamjениčka pitanja" smo preuzeli od Pipera et al. (2005: 672 f.)

8.2.1. Retorička funkcija

- nulti ekvivalent

"Was glaubst du **wohl**, wie mir zumute war, als Leo zu mir kam und sagte, er würde katholisch [...]"
(BA 1967: 149)

"Što misliš, kako sam se ja osjećao, kad mi je Leo saopćio da će postati katolik [...]"
(BG 1989: 147)

"...Ja, das war früher alles anders! Was meinst du **wohl**?...ich muss mir jetzt oft fünf Schillinge für Zahnpulver leihen!"
"Christian!", rief Frau Permander. "Wie unwürdig!..."
(MB 1979: 376)

"...Eh, prije je to bilo sasvim drugačije! Šta misliš?...Sada često moram uzajmiti pet šilinga, da kupim prašak za zube!"
(MBB 1980: 343)

Partikula **wohl** se pojavljuje i u retoričkoj funkciji kada govornik pita za mišljenje ili pretpostavku recipijenta iako kontekst pretpostavlja da govornik zna odgovor ili ga pak ni ne očekuje ili očekuje da recipijent pogodi odgovor (*Heute bekam ich ein riesiges Paket. Und was war da wohl drin?* (Asbach-Schnittker 1975: 50) Namjera govornika nije da dobije odgovor na svoje pitanje nego da izazove suosjećanje recipijenta i opiše mu svoje stanje u vezi sa temom razgovora. U oba primjera već postoji leksička konstrukcija *šta misliš* koja eksplicitno izražava propoziciju originala a na implicitan način obuhvata i partikulu *wohl*.

8.2.2. Retorička funkcija, signalizira iznenađenost i zbunjenost

- nulti ekvivalent

"Aber ich bitte dich, Tony!", sagte Fräulein Arnoldsen. "Wie sollte ich **wohl** dazu gekommen sein, dich zu hassen? Darf ich fragen, was du mir eigentlich Greuliches angetan hast?"
(MB 1979: 248)

"Ali molim te, Tony," odgovarala je gospodica Arnoldsen. "Zašto bih te mrzila? Smijem li te zapitati, što si mi strašno učinila?"
(MBB 1980: 228)

Iako u prvi mah djeluje da gospođica Arnoldsen moli Tony da joj pojasni svoju prethodnu izjavu, naime da ju je gospođica Arnoldsen mrzila u doba kada su zajedno bile u internatu, pitanje je više retoričke prirode a zapravo izražava iznenađenost i zbunjenost prethodnom tvrdnjom, jer je ista potpuno u suprotnosti sa znanjem ili pretpostavkama samog govornika. Tek narednim pitanjem Arnoldsen moli Tony da joj svoju tvrdnju pojasni. U prijevodu na naš jezik prevoditelj se poslužio više manje ustaljenom retoričkom konstrukcijom na koju govornik ne očekuje odgovor jer se podrazumijeva da nije tako, naime radi se više o potpunom odbacivanju prethodnog iskaza nego zahtjevom za pojašnjenje. Ipak, mišljenja sam da bi dodavanjem partikule *a* i *pobogu* iskaz poprimio notu iznenađenosti odnosno postao više emotivno obojen a time i adekvatniji prijevod njemačkog originala: *A zašto bih te (pobogu/uopće) mrzila?*

8.2.3. Afektivni ton koji signalizira ironiju

- ekvivalent: *valjda*

"Sie verkennen den theologischen Kern des Unterschieds zwischen Ihrem Fall und dem, über den wir damals stritten."
 "Welchen Unterschied?"
 fragte ich, "**wohl** den, dass Besewitz sensibler ist - und für euren Verein eine wichtige Glaubenslokomotive?"
 (BA 1967: 29)

"Ne raspoznajete teološku jezgru razlike između vašeg slučaja i onog oko kojeg smo se onda svađali."
 "Kakva razlika?" upitao sam, "**valjda** ta da je Besewitz senzibilniji - a za vaše je udruženje važna lokomotiva vjere?"
 (BG 1989: 127)

Schnierovo pitanje sa partikulom *wohl* možemo shvatiti kao retoričko jer on ne očekuje odgovor nego u nastavku sam odgovara na isto. No, u ovom primjeru nije presudna retorička funkcija, nego činjenica da govornik partikulom ironično insinuirá nešto što njegov sugovornik zasigurno nije mislio kada je govorio o razlici između Schnierovog i slučaja oko kojeg su se svađali. Time Schnier svog sugovornika samo želi isprovocirati. Već smo spomenuli da je za određivanje signala ironije neophodan kontekst i kontekst¹³⁰ kao i intonacija. U prijevodu na b/h/s jezik partikulom *valjda* se

¹³⁰ Kontekst: Skup svih parametara koji mogu biti važni za razumijevanje iskaza (tj. književnog djela). Kotekst: (direktno) tekstualno okruženje jednog jezičkog izraza ili teksta. (Basislexikon Literaturwissenschaftliche Terminologie: www.fernuni-hagen.de)

izražava propozicija suprotna očekivanju recipijenta. I prema Thurmair¹³¹ zamjenička retorička pitanja koja sadrže partikulu *wohl* mogu poprimiti ironičan ton.

- nulti ekvivalent

"...Dann sind die Möllendorpfs und Kistenmakers, glaube ich, vollzählig, und Hagenströms..."
 "Ha!-Natürlich! Wie wäre Sara Semlinger **wohl** entbehrlich..."
 (MB 1979: 97)

"...Onda tamo su Möllendorpfovi i Kistenmakerovi, mislim u punom broju, pa Hagenströmovi..."
 "Ha, naravno. Kako bi moglo bez Sare Semlinger..."
 (MBB 1980: 92)

Pored oznake retorička ova funkcija se naziva i monologizirajućom jer pitanja govornik može uputiti i samom sebi. Tony Buddenbrook postavlja pitanje na koje ne očekuje odgovor a koje se može tumačiti i kao ironična konstatacija. Prijevod na naš jezik retoričkim pitanjem sa prizvukom ironične konstatacije, koje se u sličnim kontekstima može posmatrati skoro kao okamenjeni izraz, smatramo adekvatnim kao i prijevod: *Može li išta bez Sare Semlinger...*

8.2.4. Afektivni ton koji signalizira srdžbu, nevjericu

- ekvivalent: *no

"...Diese Möllendorpf, diese geborene Hagenström, diese Semlinger, dieses Julchen, dieses Geschöpf... was meinst du **wohl**, Mama! Sie grüßt mich nicht..."
 (MB 1979: 201)

"...Ona Möllendorpfova, rođena Hagenström, ona Semlingerica, ona Julkica, ono stvorenje...**No**, šta misliš, mama? Ne pozdravlja me..."
 (MBB 1980: 185)

U ovom primjeru retoričko pitanje završava uzvičnikom što nas dodatno upućuje na propoziciju ove rečenice, naime uzvika srdžbe zbog prethodno opisanih događaja a ne pitanja. Tony ne očekuje da čuje majčino mišljenje o tome, nego daje oduška svojoj srdžbi zbog činjenice da je Julchen ne pozdravlja, što Tony neopisivo vrijeđa. Shodno tome prijevod na bosanski jezik ne smatram adekvatnim s obzirom da je retoričko pitanje

¹³¹ Citirano prema Szulc-Brzozowskoj (2002)

pretvoreno u pitanje na koje se očekuje odgovor. Prevoditelj partikulu *wohl* prevodi partikulom *no* koja čak ublažava upitni iskaz. Sukladno prethodnoj analizi slijedeći prijevod smatramo adekvatnim: "Zamisli *ti/samo*, mama! Ne pozdravlja me...". Imperativnost u našem prijevodu ne predstavlja tipičnu imperativnost verbalnih podsticanja na činjenje ili nečinjenje tj. zapovijed, već se radi o tzv. "periferiji imperativnosti" (Piper et al. 2005: 660) sa slabim intenzitetom, a osnovno značenje imperativnosti je više pomiješano sa značenjem nevjerice i srdžbe. Iako po pravilu upotreba glagola u imperativu isključuje upotrebu lične zamjenice, u ovoj ustaljenoj razgovornoj konstrukciji lična zamjenica pojačava iskaz tj. unosi afektivni ton u iskaz i signalizira srdžbu i nevjericu. Isti efekat bismo mogli postići upotrebom partikule *samo*.

- nulti ekvivalent

Thomas Buddenbrook sprach von der zentralen Lage und dem ungewöhnlichen Umfange des Grundstückes, aber Herr Gosch hielt mit zischender, gepresster und verbissener Stimme, [...] einen Vortrag über das erdrückende Risiko [...] ...Ha! Wann, an wen, für wieviel er dieses Haus **wohl** wieder würde absetzen können? (MB 1979: 504)

Thomas Buddenbrook je govorio o centralnom položaju i o neobičnoj prostranosti zemljišta, ali je gospodin Gosch [...] održao predavanje siktavim i zagrižljivim glasom o strahovitom riziku što ga preuzima na sebe [...] ...Ha! Kada, kome, pošto će on prodati tu kuću? (MBB 1980: 451)

U navedenom prijevodu je afektivna komponenta srdžbe i nevjerice slabijeg intenziteta nego što je to slučaj u originalu. Predlažemo slijedeći prijevod: "Ha! Kada, kome, za koliko bi on to (*uopće*) prodao tu kuću?" U našem prijevodu ne radi se o pokaznoj zamjenici to sa deiktičkim tj. referencijalnim značenjem upućivanja na nešto konkretno, nego o čestici za izricanje čuđenja i nevjerice u upitnim rečenicama (Tekavčić 1992: 148). U kombinaciji sa partikulom *uopće* pitanje poprima izvjesnu koncesivnu komponentu koja je sadržana i u originalu.

8.2.5. Afektivni ton uz odbijanje druge mogućnosti, signalizira nadobudnost

- ekvivalent: *pa (i)*

"Ach nein...Was soll **wohl** darin stehen?...Wissen Sie, diese "Städtischen Anzeigen" sind ein klägliches Blättchen!"
(MB 1979: 106)

"Ah, ništa...**Pa** šta bi **i** moglo stajati u njima?... Znače, taj gradski vjesnik bijedan je listić."
(MBB 1980: 100)

Partikulom *wohl* govornik odbacuje svaku drugu mogućnost osim tvrdnje da su novine o kojima priča sa svojim sugovornikom loše. To potvrđuje i kontekst tj. rečenica koja slijedi i kojom je također odbačena svaka mogućnost drugačijeg mišljenja. Prijevod smatramo adekvatnim a dodavanjem veznika *i* predmet razgovora se u potpunosti negativno konotira i odbacuje svaka druga mogućnost.

- ekvivalent: *a*

"Was soll auch **wohl** darin stehen? Ich habe es von jeher gesagt, schon als ganz junges dummes Ding: Diese "Städtische Anzeigen" sind ein klägliches Blättchen! Ich lese sie ja auch, gewiss, weil eben meistens nichts anderes zur Hand ist..." (MB 1979:525)

"**A** što da *i* bude u njemu? Oduvijek sam govorila, još kad sam bila posve mlada i luda: Taj Gradski vjesnik bijedan je listić! I ja ga doduše čitam, naprosto zato što većinom nemam ništa drugo pri ruci..."
(MBB 1980: 469)

Partikula *wohl* i njen ekvivalent *a* u bosanskom jeziku signaliziraju da govornik odbacuje i ne očekuje suprotan ili drugačiji stav već potvrdu onoga što tvrdi.

- ekvivalent: *ta*

"Sprich aufrichtig, glaubst du noch an seine Unschuld?"

Sie schluchzte ein paarmal und antwortete dann leise und verzweifelt: "Ach nein, Tom... Wie könnte ich das **wohl**? Gerade ich, die soviel Böses erleben musste? [...]"

(MB 1979: 469)

"Reci iskreno, vjeruješ li još uvijek da je on nevin?"

Ona zajeca nekoliko puta, pa odvrati tiho i očajno: "Ah, ne, Toma... **Ta** kako bih mogla vjerovati? Upravo ja, koja sam doživjela toliko zla? [...]"

(MBB 1980: 421)

U datom kontekstu i kontekstu partikula *ta* potkrepljuje stav govornika, nečega što je samo po sebi logično, odbijajući odnosno isključujući svaku drugu mogućnost.

Zaključno se može konstatirati da su ekvivalenti za *wohl* partikule *valjda*, *no*, *pa*, *a* i *ta* a potvrđena je i nekolicina primjera bez ekvivalenta.

8.3. *Wohl* u jesno-niječnim pitanjima (Entscheidungsfragen)

MP *wohl* u jesno-niječnim pitanjima obilježava pitanje kao izraz subjektivne nesigurnosti govornika, kao opreznu distancu prema recipijentu, pitanje na koje govornik nužno ne očekuje jasan odgovor (afirmacijskom ili negacijskom partikulom) nego međustupnjem odnosno modalnom riječju (*vermutlich*, *sicher*, *möglicherweise*).

8.3.1. Retorička funkcija, *wohl* signalizira subjektivnu nesigurnost

- nulti ekvivalent

Warum aber erzählte ich dir das? Um dich zu fragen: Würde ich **wohl** das Herz, das Recht, die innere Sicherheit haben, auch Herrn von Maiboom in dieser Weise zu belehren, wenn er, mit mir über den Pauschalpreis für seine Ernte verhandelnd, vergessen sollte, mir - einen Stuhl anzubieten...? (MB 1979: 390)

...Ali zašto sam ti to ispričao? Hoću da te pitam: da li bih ja imao smjelosti, prava, unutarne sigurnosti, da i gospodina von Maibooma ovako opametim, kad bi on, pregovarajući sa mnom o paušalnoj cijeni žetve, zaboravio - da mi ponudi sjesti...? (MBB 1980: 355)

I u ovom primjeru radi se o retoričkom pitanju na koje govornik ne očekuje odgovor jer je riječ o pitanju koje se odnosi na njegovu eventualnu reakciju u opisanoj situaciji koju ni sam govornik ne može predvidjeti. Prijevod smatramo adekvatnim, modalnost je već određena modusom a dodavanje bilo kakvog drugog modalnog indikatora je suvišno.

8.3.2. Retorička funkcija, očekivanje potvrde sugovornika

- ekvivalent: *moći* + upitna zamjenica *li*

Sommerferien an der See! Begriff **wohl** irgend jemand weit und breit, was für ein Glück das bedeutete? (MB 1979: 535)

Ljetne ferije na moru! **Može li** itko uopće shvatiti kakva je to sreća? (MBB 1980: 478)

- ekvivalent: *sigurno*

Wir wandern durch die Pferdeställe und kommen zu den Ersatzleuten, die gerade Gasmasken und Kaffee empfangen. Kat fragt einen der jüngsten: "Habt **wohl** lange nichts Vernünftiges zu füttern gekriegt, was?" (RW 1999: 33)

Prođemo kroz štale i dođemo do novodošavših, koji baš primaju gas-maske i kavu. Kat pita jednog od najmlađih: "**Sigurno** već odavno niste ništa posebno bacili u kljun, a?" (RZ 1987: 31)

8.3.3. Signaliziranje striktno naredbe, prijetnje

- nulti ekvivalent

"[...] Und dass du morgen nach Göttingen abkutschierst, hörst du **wohl**? [...]"
(MB 1979: 128)

"[...] I da se sutra gubiš u Göttingen, jesi li razumio? [...]"
(MBB 1980: 119)

"[...] Aber das sage ich dir, das wiederhole ich dir: Es soll mich kalt lassen, wie sehr du dich persönlich zum Narren machst; aber ich verbiete dir, hörst du mich **wohl**? Ich verbiete es dir, die Firma in einer Weise zu kompromittieren, wie du es gestern abend getan hast!"
(MB 1979: 270)

"[...] Ali to ti kažem, to ti, eto, ponavljam, da me nimalo ne uzrujava koliko osobno sam od sebe praviš budalu. Ali ja ti zabranjujem, jesi me čuo? *Zabranjujem* ti da tvrtku kompromitiraš na takv način kao što si ti sinoć učinio."
(MBB 1980: 248)

Kao što smo već i naveli MP *wohl* u jasno-niječnim pitanjima obilježava pitanje kao izraz subjektivne nesigurnosti govornika, kao opreznu distancu prema recipijentu, pitanje na koje govornik nužno ne očekuje jasan odgovor. Primjera ove vrste nismo imali puno, a kao mogući ekvivalenti se pojavljuju partikula *sigurno* i modalni glagol *moći* u kombinaciji sa partikulom *li*. U većini primjera partikula *wohl* nije prevedena.

Nadalje jasno-niječna pitanja sa MP *wohl* i finitnim glagolom na prvom mjestu predstavljaju i govorni čin zahtijevanja. MP *wohl* zajedno sa intonacijom implicira striktni zahtjev/naredbu na koji treba uslijediti trenutačna reakcija recipijenta (a ne sutra, za mjesec dana). Iz tog razloga ovakve konstrukcije često imaju prijeteci karakter. Iako je u njima uobičajena upotreba glagola *werden* i *wollen*, u našem korpusu ne bilježimo takve primjere: *Werdet ihr wohl ruhig sitzen!* (Helbig 1988:240).

8.4. Indirektna pitanja na koja govornik očekuje potvrđan odgovor (Vergewissungsfragen)

Pitanja koja sadrže MP *wohl* i finitni glagol na drugom mjestu imaju intenciju uzvika a ne pitanja (sa uzvičnikom ili upitnikom) i mi ih, za razliku od Helbiga (1988: 242) koji ih svrstava u jasno-niječna pitanja, označavamo kao indirektna pitanja 'Vergewissungsfragen'. Ovu vrstu pitanja karakteriše atipična linearizacija jasno-niječnih pitanja odnosno pozicija finitnog dijela predikata koji se nalazi na drugom mjestu. Ova vrsta pitanja je bliska uzvicima što je često izraženo uzvičnikom na kraju rečenice. Da bismo ovu vrstu pitanja uporedili sa određenim tipom upitnih pitanja u našem jeziku, a s obzirom na izraženost posebnog gramatičkog oblika u njima, odlučili smo se za vrstu tzv. indirektnih pitanja¹³² koja često imaju retorički karakter.

Primjeri sa slijedećim funkcijama nisu sadržani u mom korpusu:

- Govornik upućuje pitanje sam sebi u formi komentara i iskazuje svoje čuđenje u vezi sa nečim što će se desiti u budućnosti

(1) Wie sieht der jetzt *wohl* aus!

(2) Was wird das *wohl* wieder kosten! (Asbach-Schnittker 1975: 54)

- MP *wohl* se javlja i u iskazima u formi izjavne rečenice u kojoj se referira na receptijenta sa intonacijom uzvične rečenice:

(3) Du bist *wohl* krank/verrückt/nicht ganz normal!
(Asbach-Schnittker 1975: 53)

(4) Du spinnst *wohl*!

Prema Asbach-Schnittker (ibid.) ovakvi iskazi imaju isključivo negativnu konotaciju. Iako u našem korpusu nisu registrirani primjeri ove vrste, smatramo da primjeri poput 3) i 4) mogu imati i šaljivu konotaciju.

¹³² Treba ih razlikovati od indirektnih pitanja u zavisnosloženoj rečenici. Ilustrirćemo ih rečenicom: *Nešto ste ljuti*. Čak i kada nije izgovorena sa upitnom intonacijom, može imati funkciju upitne rečenice: *Zašto ste ljuti?* jer sagovornika neupadljivo podstiče da navede razloge svoje ljutnje, ostavljajući mu mogućnost da zbog formalnog odsustva pitanja lakše izbjegne odgovor ako to želi Piper et al (2005: 676 f.).

8.4.1. Signaliziranje ironije, sarkazma

- ekvivalent: *možda*

"So?" sagte ich "jetzt fangen Sie **wohl** von der Jungfrau Maria an."
(BA 1967: 131)

"Tako?" rekao sam, "sad ćete **možda** otpočeti i o djevici Mariji?"
(BG 1989: 129)

- ekvivalent: *valjda*

"Strengen Sie sich nicht an", lachte Mozart, furchtbar spöttisch. "Sie sind **ja wohl** selber Musikant? [...]"
(HS 1975: 223)

"Nemojte da se naprežete", smejao mi se Mocart strahovito podrugljivo. "Vi ste **valjda** i sami muzičar? [...]"
(HSV 1990: 178)

- ekvivalent: *zacijelo*

"[...] Hagenström hat die Gelegenheit benutzt, uns... ja, nich nur dir, sondern uns eins zu versetzen, denn weißt ?? du was sein "Ich meinerseits" bedeutete? "Solche Erkenntnisse verschaffen Sie sich **wohl** im Kontor Ihres Bruders, Herr Buddenbrook? Das bedeutete es, Esel!"
(MB 1979: 269)

"[...] Hagenström je iskoristio priliku da nama...jest, ne samo tebi, nego nama zada udarac, jer znaš li ti što znači njegovo: "Što se mene tiče"? Takvo iskustvo stičete **zacijelo** u kontoru svojega brata, gospodine Buddenbrook? To su značile te riječi, budalo nijedna!"
(MBB 1980: 247)

8.4.2. Funkcija nesigurnosti govornika, signalizira ljubaznost

- ekvivalent: *izgleda*

"Nein", sagte ich, "Ihr Vater ist **wohl** nicht zu sprechen?"
"Er will nicht gestört werden, aber für Sie störe ich ihn gerne."
(BA 1967: 90)

"Nisam", rekoah, "S Vašim se ocem **izgleda** ne može razgovarati?"
"Ne želi biti ometan, ali za vas ću ga rado omesti."
(BG 1989: 89)

- ekvivalent: *valjda*

Endlich machte Morten eine Bewegung, als ob er sich selbst erweckte, und fragte: "Nun werden Sie **wohl** bald abreisen, Fräulein Tony?" (MB 1979: 119)

Napokon učini Morten kretnju, kao da budi sam sebe, i upita: "No, sad ćete **valjda** doskora otputovati, gospođice Tony?" (MBB 1980: 111)

- ekvivalent: *zacijelo*

Tony setzte sich seitab mit einem anderen Buche, und Herr Grünlich fragte mit weicher Stimme: "Es entspricht **wohl** nicht ihrem Geschmack, mein Fräulein, was ich lese?" (MB 1979: 84)

Tony sjedne postrance s nekom drugom knjigom u ruci, a gospodin Grünlich upita mekim glasom: "Vašem ukusu, gospođice, **zacijelo** ne odgovora ovo što čitam?" (MBB 1980: 80)

8.4.3. Funkcija pretpostavke, očekivanje potvrde

- ekvivalent: *sigurno*

Kat kaut und fragt: "Die sind **wohl** von Muttern?"¹³³ Ich nicke. "Gut", sagt er, "das schmeckt man heraus." (RW 1999: 138)

Kac žvače i pita: "Ovo je **sigurno** pravila mamica?" Klimam glavom. "Jasno", kaže on, "to se odmah vidi." (RZ 1987: 135)

" [...] Nun fahren wir zu Schwarzkopfs. Ich habe sie wissentlich nie gesehen... Es sind **wohl** nette Leute?" (MB 1979: 99)

" [...] Sad se vozimo Schwarzkopfovima. Koliko se sjećam, ja ih nikad nisam vidjela... **Sigurno** su to zgodni ljudi?" (MBB 1980: 93)

¹³³ Napominjemo da se radi o originalnom citatu.

"[...] Wie sieht man Sie denn an? Bock und Goudstikker sind **wohl** ungeheuer zuvorkommend und vertrauensvoll? Wie benimmt sich denn die Kreditbank?"
(MB 1979: 174)

"[...] Kako gledaju na vas? Bock und Goudstikker **sigurno** su veoma susretljivi i puni povjerenja, ha? A kako se vlada Kreditna banka?"
(MBB 1980: 161)

• ekvivalent: *izgleda*

Er lachte. "Schnier, Schnier", sagte er, "ich mache mir ernsthaft Sorgen um Sie. Sie sind **wohl** nach Bonn gekommen, um uns allen telefonisch Feindschaft anzusagen?"
(BA 1967: 127)

Nasmijao se. "Schier, Schier", rekao je, "ozbiljno se brinem za vas. Došli ste **izgleda** u Bonn da biste nam svima preko telefona najavili neprijateljstvo?"
(BG 1989: 125)

• ekvivalent: *bit će + da*-konstrukcija

"Ach, Tom", antwortete sie. "Was soll ich treiben? Mein Leben liegt hinter mir..."
"Unsinn, Tony! Du mit deinem Leben...Aber wir langweilen uns **wohl** ziemlich stark?"
(MB 1979: 254)

"Ah Tomo," odgovorila je ona. "Šta imam da radim? Moj život već je iza mene..."
"Gluposti, Tony! Ti sa svojim životom, no, **bit će da** se grдно dosađujemo, je li?"
(MBB 1980: 234)

Glagol biti se javlja u obliku bezlično upotrebljenog budućeg vremena uz punoznačan ili pomoćni glagol u *da*-konstrukcijama sa značenjem ocjene situacije kao vjerovatne u datom iskazu. Njegov ekvivalent na njemačkom jeziku je partikula *wohl* sa identičnom funkcijom koju ima i glagol biti u originalu.

- nulti ekvivalent

...und packe aus, was ich mitgebracht habe:...

"Das könnt ihr sicher gebrauchen..."

Sie nicken. "Hier ist es **wohl** schlecht damit?", erkundige ich mich.

(RW 1999: 114)

...pa izvadim ono što sam donio:...

"Ovo vam sigurno treba..."

One potvrđuju.

"Ovdje je gadno s time?", pitam.

(RZ 1966: 110)

- ekvivalent: *zar*

"Ich werde es tun!"

Es war ja **wohl** das, was man einen Coup nennt?

(MB 1979: 402)

"Učinit ću to!"

Zar to nije ono što nazivaju smjelom špekulacijom?

(1980: 365)

Uz pomoć partikule *zar*, koja se razvila iz upitne riječi, govornik svojom pretpostavkom sugestivno utječe na recipijenta i očekuje potvrdu a ne negativan odgovor.

8.4.4. Sugeriranje potvrde iskaza, signaliziranje nadobudnosti

- ekvivalent: *možda*

Kontekst: Nakon još jednog razvoda Tony razgovara sa svojim rođakama, "usidjelicama", koje pokazuju veće interesovanje za Tonikin razvod nego što su to činile u vrijeme kada se udavala. Djevojke je "sažalijevaju", no Tony dobro zna da se iza toga krije njihovo vlastito nezadovoljstvo što jos nisu udate.

"Das muss ich sagen, bestätigte Friederike. "Dann ist es ja unvergleichlich viel besser, *niemals* zu heiraten."

"O nein, liebe Friederike!" sagte Tony, indem sie den Kopf zurücklegte und sich eine recht schlagkräftige und formgewandte Erwiderung ausdachte.

"To moram i ja priznati", potvrdila je Friederika.

"Ako ćemo *tako*, onda je kudikamo bolje *nikako* se ne udavati."

"O ne, draga Friederika," rekla je Tony zabacivši glavu. Spremala se da smisli snažan, uvjerljiv i spretan odgovor.

"Da dürftest du **denn doch wohl** in einem Irrtum befangen sein, nicht wahr?! Man hat doch immerhin das Leben kennengelernt, weisst du! Man ist doch keine Gans mehr! Und dann habe ich ja immer noch mehr Aussicht, mich wieder zu verheiraten, als so manche andere... (MB 1979: 202)

"**Možda** se u tome varaš, draga moja. Znaš ovako sam ipak upoznala život. Eto, nisam više guska, a osim toga imam još uvijek više šansa da se po drugi put udam nego mnoge druge po prvi put."
(MBB 1980: 186)

Retoričko pitanje u funkciji tvrdnje na koje govornik ne očekuje odgovor nego potvrdu. Kombinacija modalnog glagola sa subjektivnom modalnošću i tri partikule pojačava afektivnu konotaciju iskaza kojim Tony u potpunosti odbacuje iznesenu tvrdnju. Za današnjeg govornika ovaj iskaz zvuči kitnjast, prenapučen modalnim indikatorima, no imajući u vidu epohu u kojoj je korišten kao i samog govornika - lika sklonom teatralnosti u govoru - jasna nam je autorova intencija. Partikule u ovom primjeru imaju i dodatne funkcije, naime *denn* ima konektivno-tekstualnu funkciju kojom Tony izkazuje svoju iznenađenost Frederikinom konstatacijom koju smatra uvrijedljivom. Njen iskaz zvuči ljubazno ali formalno, ne ostavljajući prostora za daljnju diskusiju. Partikule *doch wohl* iziskuju potvrdu govornikove tvrdnje a odbacivanje recipijentove pretpostavke. Funkcija interogativne fraze *nicht wahr?!* također doprinosi ljubaznosti iskaza ali i sugeriranju potvrde istog. Prijevod na b/h/s jezik djeluje prejednostavno, no ipak sadrži neke od elemenata originalnog iskaza. Partikula *možda* u ovisnosti od intonacije može sa puno takta i ljubaznosti sugerirati da je iskaz koji joj je prethodio neutemeljen. Transformacijom retoričkog pitanja u izjavnu rečenicu na našem jeziku uz dodatak vokativa 'draga moja' naglašena je intencija prevoditelja da iskaz zvuči sveznalački tj. nadobudan u smislu 'Draga moja, ja kao starija i iskusnija znam bolje!'

Prijedlog prijevoda glasi: "Ma ti to *zacijelo* ne misliš ozbiljno, zar ne?" Upotrebom partikule ma iskazano je čuđenje, iznenađenost zbog prethodne tvrdnje, a u kombinaciji sa izrazito knjiškom riječju *zacijelo* iskaz poprima formalniji ali i znatno afektivniji ton. Uz odgovarajuću intonaciju ova partikula također posreduje ton nadobudnosti. Negacija glagola i čestica za retorička pitanja zar ne? najavljuju odgovor već sadržan u pitanju odnosno njegovu potvrdu.

• ekvivalent: *eto*

"So!" sagte Tony. "Nun gedenken Sie wieder mit den Adligen anzufangen. Morten, ich sehe es Ihrem Gesicht an. Es ist nicht schön von Ihnen...Haben Sie jemals einen gekannt?"
"Nein!" rief Morten beinahe entrüstet. "Gott sei Dank!"
"Ja! Ja, sehen Sie **wohl**? Ich aber. Ein Mädchen allerdings [...]"
(MB 1979: 114)

"Tako," reče Tony. "A sad ćete opet početi s plemićima, Morten; čitam vam na licu. Nije lijepo od vas...jeste li ikad poznavali nekog plemića?"
"Ne", povika Morten gotovo ljutito. "Hvala Bogu."
"Da, da. **Eto** vidite? A ja jesam. Istina, jednu djevojku [...]"
(MBB 1980: 107)

Ekvivalenti partikule *wohl* u našim primjerima su partikule: *možda*, *valjda* *zacijelo*, *izgleda*, *sigurno*, *zar* i *eto* kao i glagol *bit će* uz obaveznu da-konstrukciju, a preovladavaju funkcije pretpostavke i subjektivne nesigurnosti uz primjese ljubaznosti, ironije, nadobudnosti itd.

9. PARTIKULA *EBEN* I NJENI PRIJEVODNI EKVIVALENTI U B/H/S JEZIKU

9.1. *Eben* u izjavnim rečenicama

9.1.1. Signalizira nespektakularnost, uobičajenost, trivijalnost

Autenrieth (2002: 98 f.) izdvaja jedno od komunikativnih značenja modalne partikule *eben* koje do sada nije razmatrano u lingvistici. Prema ovoj autorici partikula *eben* u određenim iskazima ukazuje na to da sadržaj iskaza ne predstavlja ništa spektakularno, problematično ili neuobičajeno:

S zeigt Fotos: Und auf DIESem Foto ist Beates Kuchen dann *halt/eben* fertig und steht auf dem Tisch/Und Sonntags gehen wir dann *halt/eben* oft auf den Grillplatz, und die Kinder freuen sich dann *halt/eben*, wenn sie im Wald rumspringen können (ibid.)

U našem korpusu evidentirali smo primjere u kojima partikula *eben* također signalizira navedeno i to u monološkoj upotrebi tj. kada se govornik partikulom *eben* odnosi na vlastiti prethodni iskaz. Na taj način partikula *eben* prema našem mišljenju gubi osobinu nepromjenjivosti faktičkog stanja koja se u dijaloškoj upotrebi temelji na zajedničkoj komunikacijskoj osnovi odnosno općem znanju govornika i recipijenta ili pak u monološkoj upotrebi na općem znanju. Npr. Das Leben ist *eben* anstrengend (Autenrieth 2002:99) ili Männer sind *eben* so (Dahl 1984: 78). U prilog našoj analizi ide i Dahlov zaključak (1984: 80) da partikula *eben* u monološkoj upotrebi iskaz čini opće poznatim pa čak i trivijalnim jer se isti odnosi isključivo na prethodni iskaz samog govornika. Upotreba partikule *eben* u našim primjerima također isključuje i osobinu negativnog ocjenjivanja odnosno relativiziranja od strane govornika onog što je sugovornik prethodno izrekao, što se također može javiti u dijaloškoj upotrebi.

A: Unser Nachbar hat heute wieder Krach gemacht.

B: Er ist *eben* ein Choleriker. (Dahl 1984: 80) ili

Wilfried kommt aus dem Garten ins Haus und fragt, warum ihm *wohl* so kalt sei, wo doch draußen die Sonne scheint. Helga sagt darauf: Es ist *eben* noch April.

(Engel 1993: 464)

Suprotno Dahlovim navodima (1984: 219) da partikula *eben* u monološkoj upotrebi u prijevodu na naš jezik u većini slučajeva nema ekvivalenta osim partikule *eto* – što Dahl također objašnjava oslabljenom modalnom funkcijom partikule *eben* u ovoj upotrebi – u našem korpusu su potvrđeni ekvivalenti *samo* i *eto*.

• ekvivalent: *samo*

Wenn Kat vor den Baracken steht und sagt: "Es gibt Kattun-", so ist das **eben** seine Meinung, fertig:- wenn er es aber hier sagt, so hat der Satz eine Schärfe wie ein Bajonett nachts im Mond, er scheidet glatt durch die Gedanken, er ist näher und spricht zu diesem Unbewusstsein, das in uns aufgewacht ist, mit einer dunklen Bedeutung, "Es gibt Kattun".
(RW 1999: 45)

"Kad Kac stoji pred barakama i kaže: "Bit će gusto!" to je **samo** njegovo mišljenje i ništa drugo, ali kad je to izgovoreno ovdje, onda riječi dobijaju oštrinu bajoneta na mjesecini, one oštro sijeku kroz naše misli, bliže su nam i u onom nesvjesnom što se budi u nama evociraju mračno značenje: "Bit će gusto!"
(RZ 1987: 43)

Partikulu *eben* u ovom primjeru možemo zamijeniti partikulom *einfach*. U slučaju partikule *samo* došlo je do potpunog gubljenja njenog osnovnog priloškog leksičkog značenja. Ova partikula se javlja i kao graduativna odnosno restriktivna (Tekavčić 1992: 159) i kao modalna (Tekavčić 1992: 145 f., Jocić 1983: 153, Mrazović/Vukadinović 1990: 436 f., Uvanović 2004: 73 f.). Iako ova partikula ima niz različitih značenjskih nijansi u kontekstima koje susrećemo kod različitih autora, u navedenom primjeru radi se o ublažavanju ilokucije iskaza što ga istovremeno čini ne toliko važnim i spektakularnim. To je također istaknuto kontekstom u nastavku:

"...wenn er es aber hier sagt, so hat der Satz eine Schärfe wie ein Bajonett nachts im Mond..."

• ekvivalent: *eto/samo*

...einer von den jungen
Köchen erkannte mich
nicht und pfiff hinter mir
her, unerhört, unerhört
und wunderbar, ach wie
wunderbar, aber das war
eben ihre schwarze Magie,
sie ließ mich etwas fühlen,
was es nicht gab, ...
(WMS 2004: 129)

...jedan od mladih kuhara
me je prepoznao i zazviždao
za mnom, to je nečuveno,
nečuveno i divno, ah tako
divno, ali to je, **eto**, bila
samo crna magija, navela
me je da nešto osjetim
čega nije bilo...
(WMG 2001: 125)

U navedenom primjeru prevoditelj je itekako prepoznao funkciju partikule *eben* u smislu signaliziranja nečeg trivijalnog, nečeg što nije spektakularno ili neuobičajeno uprkos prvobitnom vjerovanju. Naime Medea shvata da joj se samo učinilo da neko zviždi za njom i da je zapravo nekim drugim silama navedena da tako nešto vidi i osjeti. U prijevodu na bosanski jezik to je osim prijevodnom partikulom *eto* dodatno istaknuto i graduativnom partikulom *samo* sa značenjem 'jedino' i 'isključivo'.

[...]die Macht der Liebe,
die kennst du doch auch,
und er verzieht dazu seine
Mundwinkel auf unleidliche
Weise, und so sei es **eben**
dazu gekommen, dass sie
überhastet an Bord gegangen
sei, Iphinoe, entführt im
Morgengrauen, [...]
(WMS 2004: 144)

[...]jer to je moć
ljubavi, zar ne, i ti je
znaš, cereći se pri tome
na nepodnošljiv način, i,
eto, tako se desilo da se
ona pre nagljeno ukrcala
na brod, Ifinoja, oteta u
zoru, [...]
(WMG 2001: 139)

• nulti ekvivalent

Kontekst: U narednom primjeru riječ je o tome kome trebaju pripasti Kemmerichove vojničke čizme nakon njegove smrti.

Warum soll deshalb Müller
nicht dahinter her sein,
er hat doch mehr Anrecht
darauf als ein Sanitäter!
Wenn Kemmerich erst tot
ist, ist es zu spät.
Deshalb passt Müller **eben**
jetzt schon auf.
(RW 1999: 24)

Zašto, onda, da ih se Miler
ne dokopa? Na to sigurno
ima više prava od kakvog
bolničara. Ali kad Kemerih
umre, bit će kasno. Zato
Miler sad dobro otvara
oči. (RZ 1987: 23)

Partikula *eben* i u ovom primjeru ima notu trivijalnosti i jednostavnosti koja prozilazi iz navedenog mišljenja da će biti teško doći do Milerovih čizama kada on umre, jer će ih u tom slučaju vjerovatno uzeti neko od bolničkog osoblja ko mu u tom trenutku bude najbliže. Stoga govornik zaključuje da Kemmerich, ukoliko želi doći do čizama, iste ne smije ispuštati iz vida ni dok je Miler živ. Partikulu *eben* možemo u ovom slučaju adekvatno zamijeniti sa *zurecht, mit Recht*.

9.1.2. Funkcija evidentnosti, signalizira razumljivost samu po sebi

- ekvivalent: *već*

Alles, was sie wissen müssen, wird sich vor ihren Augen abspielen, und sie werden nichts sehen. So ist es **eben**.
(WK 1994: 15)

Sve što moraju da znaju, zbiće se na njihove oči, a oni neće videti ništa. Tako to biva, **već**.
(WKK 1987: 11)

Zanimljiv je prijevod partikulom *već* tzv. česticom vremenske kvantifikacije (Tekavčić 1991:160) koja se razvila iz priloga (Uvanović 2004:75), no koja ne situira radnju ili činjenicu nego posjeduje niz pragmatičkih značenja. U našim primjerima ova partikula služi za izražavanje nečeg generalnog i evidentnog. I kao modalna i kao partikula stepenovanja ova partikula se ne odvaja zarezima i u rečenici zauzima središnju poziciju, kao u primjerima:

Biće već toplije, ne brini./Ta idi već jedno, šta čekaš!
(Mrazović/Vukadinović 1990: 442)

Ta prestani već jednom!/Platit će oni to već jednog dana!
(Tekavčić 1992: 160)

Sintaktička izdvojenost partikule *već* zarezom u našem primjeru služi isticanju funkcije generaliziranja.

"Dabei habe ich soviel Geld für deine Erziehung ausgegeben ", sagte er.

"A pritom sam potrošio toliko novaca za tvoj odgoj ", rekao je.

Das sollte ironisch klingen, so wie **eben** ein fast siebzigjähriger Vater mit seinem voll erwachsenen Sohn spricht, aber die Ironie gelang ihm nicht, sie fror an dem Wort Geld fest. (BA 1967: 144)

Trebalo je to zvučati ironično - onako kako **već** jedan skoro sedamdesetogodišnji otac razgovara sa svojim potpuno odraslim sinom, međutim, ironija mu nije uspjela, zamrznula se kod riječi novac. (BG 1989: 143)

Rečenica uvedena s kako po značenju je modalna a partikula *već* izražava da tvrdnja u ovoj rečenici proizilazi iz već opće poznatih činjenica tj. govornik tvrdi da je takav način razgovora sa sinom nešto uobičajeno i ustaljeno.

• ekvivalent: *jednostavno*

Was ein Clown braucht, ist Ruhe, die Vortäuschung von dem, was andere Leute Feierabend nennen. Aber diese anderen Leute begreifen **eben** nicht, dass die Vortäuschung von Feierabend für einen Clown darin besteht, seine Arbeit zu vergessen. (BA 1967: 99)

Klaunu je potreban mir, imitacija nečeg što drugi ljudi nazivaju slobodni sati. Samo, što ti drugi ljudi **jednostavno** ne shvaćaju da se hinjenje slobodnih sati za jednog klauna sastoji u tome da on zaboravi na svoj posao. (BG 1989: 98)

U navedenom primjeru partikula *eben* iskazuje funkcionalne sličnosti sa partikulom *einfach*¹³⁴. Naime, govornik ne problematizira mišljenje ljudi o kojima govori već ga shvata i prihvata kao evidentno i bez očekivanja da se isto ikada promijeni. Funkcionalnu sličnost ove dvije partikule u datom kontekstu je prepoznao i prevoditelj. Partikula *jednostavno* sa značenjem evidentnosti i općevažićeg proizilazi iz koncentracije na ono što je jednostavno, kratko i jasno.

• ekvivalent: *eto*

"Komisch", sagte ich, "dass das Schießen so viel Spaß machen kann! Dabei war ich früher Kriegsgegner!"

"Čudno", reko, "da pucanje može da pričinjava toliko zadovoljstvo! A ranije sam još bio protivnik rata!"

¹³⁴ Vgl. Helbig (1988: 132)

Gustav lächelte. "Ja, es sind **eben** gar zu viele Menschen auf der Welt. Früher merkte man es nicht so. Aber jetzt, wo jeder nicht bloß Luft atmen, sondern auch ein Auto haben will, jetzt merkt man es **eben** [...]." (HS 1975: 204)

Gustav se smeškao. "Da, ali, **eto**, ima odviše ljudi na svetu. Ranije se to nije toliko zapažalo. Ali sada, kada pojedincima nije dovoljno da se nadišu vazduha, nego svaki hoće da ima i svoj automobil, sada se, dabome, primećuje [...]" (HSV 1990: 161)

U dijaloškoj upotrebi govornik izražava svoj subjektivni stav po pitanju posljedica koje proizilaze iz prethodnog iskaza i to na osnovu općeg ili pak zajedničkog znanja i govornika i recipijenta. Brauße (1980: 221) navodi da je u ovakvim i sličnim primjerima teško objasniti upotrebu modalnih partikula kao signala argumentacije, naime nejasno ostaje da li je sadržaj iskaza sa određenom partikulom uzrok ili posljedica nekog drugog iskaza. U većini slučajeva partikula *eben* upućuje na reduktivan zaključak na osnovu prethodnih premisa odnosno određenih razloga ili uzroka kao u primjeru:

F → S	Wenn es Frühling gibt, blühen die Schneeglöckchen.
S	Die Schneeglöckchen blühen ja!
F	Es wird eben Frühling! (Brauße 1980: 220)

Jedna od uvriježenih osobina partikule *eben* jeste da iskazi sa ovom partikulom predstavljaju zaključak na temelju prethodno rečenog, za razliku od npr. argumentativnih iskaza sa partikulom *ja*¹³⁵ koji predstavljaju simptome odnosno uzroke. U navedenom primjeru partikula *eben* pored funkcije faktičnosti ima i osobine signala argumentacije. Smatramo da u našem primjeru iskaz koji sadrži *eben* predstavlja uzrok odnosno razlog sadržaja iskaza koji joj prethode. Po mišljenju recipijenta razlog zašto je govornik, koji je bio protivnik rata, zavolio pucanje odnosno zašto ga pucanje sada čak i zabavlja je taj da u svijetu živi i previše ljudi iz čega proizilazi logička premisa da je "neprirodna selekcija uzrokovana ratom i ubijanjem" opravdana. No, činjenica da je argument validan ne znači da je bilo koji od iskaza u njemu i istinit.

¹³⁵ O sličnosti partikula *eben/halt* i *ja* u dijalogu up. Burkhardt (1986: 263), Resende (1995: 61) i Masi (1996: 150)

[...]Bei diesen Menschen lebte **eben** der Mensch und der Fuchs, der Mensch und der Fisch nebeneinanderher, und keiner tat dem anderen weh, [...] (HS 1975: 47)

[...]Kod tih ljudi, **eto**, čovek i lisica ili čovek i riba životarili su jedno pored drugog ne nanoseći jedno drugom bol[...] (HSV 1990: 4)

Partikula *eben* upućuje na to da je situacija u navedenoj rečenici koju govornik smatra dokazanom svojevrsan zaključak koji proizilazi iz prethodnih premisa. Tročlana serija čestica *evo, eto, eno* (Tekavčić 1992: 140) ima deiktičku odnosno upućivačku funkciju i to u podudarnosti s trima licima. Partikulom *eto* se u navedenom primjeru konstatira evidentnost neke individualne situacije a istovremeno ova partikula predstavlja anaforu kojom se upućuje na nešto prethodno rečeno.

- nulti ekvivalent

"Na, wie steht es draußen. Furchtbar, furchtbar, nicht wahr? Ja, es ist schrecklich, aber wir müssen **eben** durchhalten. Und schließlich draußen habt ihr doch wenigstens gute Verpflegung[...]" (RW 1999: 117)

"Pa, kako je tamo? Strašno, strašno, je li? Da, da, užasno je, ali mi moramo izdržati. A čuo sam da tamo imate dobru hranu [...]" (RZ 1987: 114)

Modalni glagoli u bosanskom jeziku su, kao što sam to već i pokazala, često sredstvo za izražavanje modalnosti (v. poglavlje 5.). Iz tog razloga prevoditelj ne koristi dodatno sredstvo modalnosti za izražavanje značenja partikule *eben*. Njemački modalni glagol *müssen* izražava u datom kontekstu podređivanje datim okolnostima, drugim riječima nepromjenjivost faktičkog stanja koje proizilazi iz činjenice da vojnici i pored ratnih okolnosti i teških uvjeta u ratu moraju izdržati.

Ihr Lieblingssatz war: "Wir sehen die Dinge **eben** verschieden" - der zweitliebste Satz [...] (BA 1967: 52)

Najdraža joj je rečenica bila: "Mi imamo različite poglede na stvari", druga najmilija joj je bila [...] (BG 1989: 51)

U navedenom primjeru anaforička, a samim time i konektivna funkcija partikule *eben* sadržana je u samom kontekstu prijevoda. Kada Maria konstatuje da ona i Schnier imaju različite poglede na stvari, onda ona govori iz iskustva. Radi se o kategoričkoj tvrdnji bez očekivanja da će se to promijeniti.

Najčešći ekvivalenti partikule *eben* u navedenom značenju u b/h/s standardu su partikule *već, jednostavno* i *eto*, a veliki broj primjera nema prijevodni ekvivalent.

9.1.3. Funkcija evidentnosti, signalizira razumljivost samu po sebi, ublažava ilokuciju iskaza, signalizira pravdanje

- ekvivalent: *samo od sebe*

Tjaden hat eine Hauptwut auf Himmelstoß, weil der ihn im Barakenlager auf seine Weise erzogen hat. Tjaden ist Bettnässer, nachts beim Schlafen passiert es ihm **eben**. (RW 1999: 39)

Tjaden je strahovito ljut na Himlštosa, zato što ga je ovaj u kasarni odgajao na svoj način. Tjaden mokri u krevetu dok spava, ali to mu dolazi **samo od sebe**. (RZ 1987: 38)

U ovom primjeru *eben* pored funkcije nepromjenjivosti ima i funkciju pravdanja odnosno ublažavanja ilokucije iskaza u smislu: 'To mu se istina dešava, ali nije to ni tako strašno a ni iznenađujuće s obzirom na okolnosti...'. Adekvatnim prijevodom smatramo: "Tjaden mokri u krevetu dok spava. Desi mu se." Glagol imperfektivnog vida izražava modalnost koju nije neophodno dopunjavati ostalim modalnim sredstvima jer izražava i faktičnost u smislu 'nešto se zbiva' ali i dodatno značenje u smislu 'ništa strašno...'

- ekvivalent: *eto*

"[...]Ich weiß ja, dass es Sitte ist, einen Kaufmann zu heiraten, aber Morten gehört **eben** zu dem anderen Teile von angesehenen Herren, den Gelehrten [...]" (MB 1979: 122)

"[...]Ja znam dobro da je običaj udati se za trgovca, ali **eto** Morten spada u onaj drugi red, ugledne gospode, među učene ljude [...]" (MBB 1980: 114)

Partikula *eto* pored evidentnosti sadrži i funkciju pravdanja. U ovoj funkciji često se javlja sa veznikom *ali* koji joj prethodi kao u primjeru "Zar baš moraš da kasniš? Ne moram, *ali eto*, desi se" (Mrazović/Vukadinović 1990: 429).

• ekvivalent: *ipak*

Überhaupt muss man ja an mancherlei sich erst gewöhnen, könnt Ihr euch denken, man befindet sich **eben** in einem fremden Lande. (MB 1979: 260)

Uopće, možete pomisliti da se čovjek mora tek priviknuti na razne stvari, jer se **ipak** nalazi u stranoj zemlji. (MBB 1980: 239)

Nakon udaje i preseljenja u Bavarsku Tony se susreće sa nizom stvari i običaja koje su joj nepoznate i drugačije. Partikulom *eben* Tony opravdava činjenicu što je to tako i da se na mnoge stvari mora tek navići. Suprotno generalnoj funkciji partikule *ipak* koja može biti adverzativna ili koncesivna (signalizira suprotnost ili dopuštanje), u ovom primjeru je smatramo pogodnim modalnim sredstvom za ublažavanje ilokucije iskaza tj. izražavanje ilokutivnog čina pravdanja.

"Ja, lieber Gott, du hast natürlich recht, Gerda. Dass man sich bei derartigen Sachen amüsiert, ist meistens bloß Einbildung...Aber man macht sie **eben** mit, weil man vor den anderen und sich selbst nicht gern als Sonderling erscheinen möchte. Diese Eitelkeit hegt jeder, du nicht?... " (MB 1979: 291)

"Da, bože dragi, imaš, naravno, pravo, Gerda! Većinom je to samo obmana da se čovjek kod takvih zgoda zabavlja...Ali **ipak** to čini, jer ne želi da ispadne kao čudak i drugim ljudima i samom sebi. Tu taštinu ima svako. A ti ne?... " (MBB 1980: 267)

Ja, kurz und gut, wir müssen uns regen! Nichts gegen Överdieck, aber er ist **eben** bei Jahren, und wenn ich Bürgermeister wäre, so ginge alles ein wenig schneller, meine ich[...] (MB 1979: 305)

Da, ukratko, moramo se ganuti! Ne kažem ništa protiv Överdicka, ali on je **ipak** već u godinama, a kad bih ja bio načelnik, onda bi sve to išlo mnogo brže, to mislim[...] (MBB 1980: 280)

- nulti ekvivalent

"Ach nein...Was soll *wohl* darin stehen?...Wissen Sie, diese "Städtischen Anzeigen" sind ein klägliches Blättchen!"
 "Oh?...Aber Papa und Mama haben sie immer gehalten?"
 "Ja, nun!", sagte er und wurde rot... "Ich lese sie ja auch, wie Sie sehen, weil **eben** nichts anderes zur Hand ist[...]"
 (MB 1979: 106)

"Was soll auch *wohl* darin stehen? Ich habe es von jeher gesagt, schon als ganz junges dummes Ding: Diese "Staedtischen Anzeigen" sind ein klaegliches Blattchen! Ich lese sie ja auch, gewiss, weil **eben** meistens nichts anderes zur Hand ist..."
 (MB 1979: 525)

Ah, ništa...Pa šta bi i moglo stajati u njima?... Znate, taj gradski vjesnik bijedan je listić."
 "O?...Ali tata i mama uvijek su ga držali..."
 "No da", reče i porumeni...
 "i ja ga čitam, kako vidite, jer nemamo ništa drugo pri ruci[...]"
 (MBB 1980: 100)

"A što da i bude u njemu? Oduvijek sam govorila, još kad sam bila posve mlada i luda: Taj Gradski vjesnik bijedan je listić! I ja ga doduše čitam, naprosto zato što većinom nemam ništa drugo pri ruci..."
 (MBB 1980: 469)

Pored nultog ekvivalenta partikula *wohl* u funkciji signaliziranja razumljivosti same po sebi uz dodatno ublažavanje ilokucije iskaza u b/h/s standardu ima nekolicinu prijevoda, i to partikule *eto* i *ipak* i leksemsku grupu riječi *samo po sebi*.

9.1.4. Funkcija evidentnosti, signalizira razumljivost samu po sebi, signalizira naglašeno predbacivanje

- ekvivalent: *jednostavno*

[...] um "katholische Luft" zu atmen. Der Ausdruck gefiel mir nicht, ich sagte, es gäbe auch in Osnabrück genug Katholiken, aber sie sagte, ich verstünde sie **eben** nicht und ich wollte sie nicht verstehen.
(BA 1967: 120)

[...] da udahne katolički zrak. Taj mi se izraz nije dopao, rekao sam da i u Osnabrücku ima dovoljno katolika, ali je ona uzvratila kako je ja **jednostavno** ne razumijem i kako je ni ne želim razumjeti. (BG 1989: 118)

Marijina tvrdnja ne predstavlja samo konstataciju faktičkog, nego se može shvatiti i kao predbacivanje Schnieru. Naime ona tvrdi da je Schnier ne razumije odnosno daje negativnu procjenu o onome o čemu govori, a najbolji dokaz da *eben* izražava i predbacivanje je kontekst koji izražava govorni čin predbacivanja, jer ne samo da je ne razumije, on je i ne želi razumjeti. MP *eben* u datom je primjeru i u funkciji okončanja razgovora, naime govornik ovom partikulom recipijentu daje do znanja da se ne želi upuštati u dalje diskusije odnosno da želi okončati razgovor jer razgovor i ponovne diskusije na tu temu za govornika nemaju puno smisla.

[...]und da verlor ich die Geduld, und ich sagte, wir sollten doch noch etwas warten, jetzt käme es ja wohl auf ein Jahr nicht mehr an, und sie weinte und sagte, ich verstünde **eben** nicht, was es für sie bedeute, in diesem Zustand zu leben[...] (BA 1967: 73)

[...]a tada sam izgubio strpljenje i rekao da bi smo mogli još malo pričekati, sad ionako nije važna jedna godina više, ali ona je plakala i rekla da ja **jednostavno** ne razumijem šta to znači živjeti u takvom stanju[...] (BG 1989: 73)

"Ich bin sehr unglücklich über diese Geschichte", sagte sie schließlich, "aber mehr kann ich nicht sagen. Sie haben uns alle **eben** schrecklich enttäuscht."

"Jako sam nesretna zbog cijele priče", rekla je napokon, "ali više vam ne mogu reći. Sve ste nas **jednostavno** strašno razočarali."

"Als Clown?", fragte ich.
"Auch", sagte sie, "aber
nicht nur." (BA 1967: 82)

"Kao klaun?"
"I to", rekla je, "ali ne
samo to." (BG 1989: 82)

- ekvivalent: *da*

Auch das Vorhandensein der Totenzimmer nutzt nichts mehr, es sind zu wenig, die Leute sterben nachts auf unserer Stube. Es geht **eben** schneller als die Überlegung der Schwestern. (SRW 1999: 176)

Ni mrtvačke sobe više ne pomažu, nema ih dovoljno, pa ljudi umiru noću i u našoj sobi. **Da**, to ide brže nego što sestre donose odluke. (RW 1987: 172)

Iako u ovom primjeru ne postoji direktno obraćanje govornika recipijentu, iz šireg konteksta proizilazi ne samo funkcija evidentnosti, a to je da uslijed ratnih dejstava i uvjeta u kojima rade ratne bolnice, sve više ljudi umire, nego i predbacivanje pacijenata medicinskim sestrama da zbog njihovih odluka da se nekom pacijentu pomogne u pravom trenutku odnosno nedostatka istih pacijenti umiru u velikom broju. Prijevod afirmacijskom partikulom *da* smatram adekvatnim jer ista služi isticanju prigovora.

Pored nultog ekvivalenta najčešći prijevod partikule *wohl* u navedenoj funkciji je partikula *jednostavno*. Obje su partikule u navedenoj funkciji dodatno potpomognute (pretpostavljenom) intonacijom i kontekstom.

9.1.5. Funkcija evidentnosti, signalizira rezigniranost

- ekvivalent: *eto*

Der Tag war vergangen,
wie **eben** die Tage so
vergehen; [...]
(HS 1975: 29)

Prošao je dan kao što, **eto**,
dani prolaze; [...]
(HSV 1990: 25)

- nulti ekvivalent

"[...]ich hatte zwei
Stunden lang Schmerzen
gehabt, wie ältere Leute
sie **eben** haben, [...]
(HS 1975: 29)

[...]dva časa sam imao
bolove, kao što ih imaju
stariji ljudi, [...]
(HSV 1990: 25)

Partikula *eben* se odnosi na nešto očito, na opće poznate odnose tj. zajednička iskustva govornika i recipijenta (odnosno čitatelja). MP *eben* daje navedenim primjerima rezignirajući ton jer izražava žaljenje što dani prolaze tako brzo, nezaustavljivo. U prvom primjeru partikula *eto* također izražava anaforu kojom se upućuje na nešto iskustveno, opće poznato, a istovremeno izražava žaljenje zbog nepromjenjivosti navedenog činjeničnog stanja. Iskazu daje i notu pomirenja sa onim na što se ne može utjecati. U drugom su primjeru obje funkcije izražene samom leksikom.

9.1.6. Konkluzivna funkcija

- nulti ekvivalent

<p>"Kopp zögert plötzlich. "Wenn nun ein Major drinnen bei ihnen ist?" "Dann kneifen wir eben aus", grinst Leer, "er kann unsere Regimentsnummer ja hier lesen", und klatscht sich auf den Hintern. (RW 1999: 105)</p>	<p>Kop se odjednom malo snebiva: "A ako je, nešto, kod njih neki major?" "Onda ćemo strugnuti", ceri se Ler, "a broj našeg puka može da pročita ovdje", i pljesne se po turu. (RZ 1987: 102)</p>
---	--

Partikula *eben* iskazuje u navedenom primjeru konkluzivnu funkciju koja počiva na tzv. modus ponensu a koji predstavlja jednostavan, validan oblik argumenta (Braufse 1980: 220). Argument ima dvije premise koje mu prethode i od kojih jedna ne spada u verbalni već logički kontekst:

P → Q	Wenn nun ein Major drinnen bei ihnen ist, dann kneifen wir aus.
P	Ein Major ist drinnen bei ihnen!
Q	Dann kneifen wir eben aus.

U ovom slučaju druga premisa nije uopće ni izgovorena, ali je pretpostavljeni odgovor odnosno uzrok situacije u iskazu koji sadrži partikulu *eben* i predstavlja logički zaključak odnosno rješenje koje proizilazi iz navedene dvije premise. Adekvatnim prijevodom smatramo: "*Pa* onda ćemo strugnuti". U skladu sa svojom afirmativnom supstancom b/h/s partikula *pa* daje ovom iskazu karakter završnice. Govornik partikulom *pa* iskazuje očekivanje da će se recipijent s njim složiti na osnovu zajedničkog predznanja o mogućim posljedicama i riziku. Upotrebom partikule *eben*

odnosno pa govornik signalizira da je za njega problem riješen i da o istom ne treba dalje diskutirati. Interesantnim smatramo i zaključke lingvista koji su se bavili istraživanjima partikule *eben* u njemačkom odnosno pa u našem jeziku da je upravo partikula pa najčešći ekvivalent partikule *eben*. U našem korpusu nije evidentiran niti jedan prijevod partikulom *pa* (Ličen 1989: 180 f., Dahl 1984: 218).

• ekvivalent: *e*

<p>Oh, ich dachte, du würdest mich nicht allein lassen." "Dann hättest eben du mich einladen müssen [...]." (HS 1975: 109)</p>	<p>Oh, mislio sam da me nećeš ostaviti samog." "E onda je trebalo da me pozoveš[...]" (HSV 1990: 75)</p>
---	---

Mišljenja sam da bi prijevod sa *e pa* adekvatnije izrazio funkciju zaključka odnosno argumentiranja.

• ekvivalent: *već*

<p>Ich komme mir wie ein Schwein vor. Da soll ich mich hineinlegen? - "Es wird ja -" Ich zögere. "Ein bisschen schmutzig?", fragt sie ermunternd. "Das schadet nichts, dann waschen wir es eben nachher wieder." (RW 1997: 166)</p>	<p>Sam sebi izgledam kao svinja. Zar takav da legnem tu! "Ali, to bi..." ustežem se. "Malo uprljalo?, ohrabruje me ona. "Ništa zato, oprat ćemo mi to već." (RZ 1987: 163)</p>
--	--

U dijalozima nakon iznošenja nekog problema partikula *već* signalizira evidentnost radnje u zaključku odnosno radnja se podrazumijeva sama po sebi. Djeluje umirujuće na sugovornika a javlja se uvijek sa futurom I.

• ekvivalent: *prosto*

<p>"Du kannst gut reden", sage ich. "Du hast deinen Jungen und deine Frau." "Stimmt", nickt er, "ich muss dafür sorgen, dass sie was zu essen haben."</p>	<p>"Tebi je lako da pričaš", kažem. "Ti imaš sina i ženu." "Pa jeste", potvrđuje on. "Moram se pobrinuti da imaju šta da jedu."</p>
--	---

Wir lachen. "Dann wird's
nicht fehlen, Kat, sonst
requierierst du **eben**."
(RW 1999: 60)

Nasmijemo se.
"To im neće nedostajati,
Kac. Inače, **prosto** pristupi
rekviziciji."
(RZ 1987: 58)

Partikula *eben* modificira ilokuciju zahtjeva tako da se preporučena radnja procjenjuje kao recipijentovo rješenje, izlaz iz prethodno opisane situacije. Partikulu *prosto* nalazimo registriranu kod Mrazović (1990) i u Mrazović/Vukadinović (1990) sa značenjem pojačanja iskaza, a koja se odnosi – posebno u uzvicima – na trenutnu situaciju sa značenjem 'baš', 'doista', 'sasvim je tako' kao u primjeru *Prosto da čovek poludi od ove galame*. Ovu riječ nalazimo i kao prilog za način sa značenjem 'obično, jednostavno' (Mrazović/Vukadinović 1990: 414) kao u primjeru *Kako je bila obučena? – Ah, sasvim prosto, bez ikakvih preterivanja*. Funkciju partikule *prosto* u našem primjeru izvodimo upravo iz priloškog značenja a definiramo je kao 'jednostavno, jedino moguće, evidentno'. Modalnu partikulu *prosto* u ovom slučaju možemo zamijeniti partikulom *jednostavno*.

9.1.7. Funkcija poticaja na vršenje neke radnje kao jedinog mogućeg rješenja

- nulti ekvivalent

"[...] Also riskiere,
Harry, und im schlimmsten
Fall lass dich **eben**
auslachen - sonst ist es
mit einem Glauben an deinen
Gehorsam vorbei."
(HS 1975: 134)

"[...] Dakle riskiraj,
Hari, a u najgorem slučaju
dopusti da te ismeju, inače
je svršeno s mojom verom u
tvoju poslušnost."
(HSV 1990: 97)

Prema Helbigu (1988: 121) partikula *eben* u imperativnim rečenicama na rezigniran, pomirljiv način izražava radnju (čije se izvršenje zahtijeva) kao jedino moguću posljedicu koja može proizaći iz prethodnog iskaza. U našem primjeru *eben* ne signalizira naredbu nego prijateljsku sugestiju.

9.1.8. Signalizira potvrdu, intenziviranje i restrikciju koji se koriste u svojstvu replike na prethodni iskaz (naglašeni oblik)

- ekvivalent: *upravo*

"Unsinn Schnier", sagte er, "schlagen Sie sich doch diese Entführungstheorien aus dem Kopf. Wir leben im zwanzigsten Jahrhundert." "**Eben**", sagte ich, "im dreizehnten wäre ich ein netter Hofnarr gewesen, und nicht einmal die Kardinäle hätten sich darum gekümmert, ob ich mit ihr verheiratet gewesen wäre oder nicht." (BA 1967: 95)

"Gluposti, Schnier", rekao je, "izbijte si iz glave te ideje o otmici. Pa živimo u dvadesetom stoljeću." "**Upravo**", rekao, "u trinaestom bih bio zgodna dvorska budala, i čak se ni kardinali ne bi brinuli za to da li sam njome oženjen ili ne." (BG 1989: 94)

I partikulom *eben* i graduativnom odnosno partikulom stepenovanja *upravo* prethodni se iskaz potvrđuje, precizira, naglašava, no istovremeno govornik partikulom *eben* implicira i jedan sasvim drugačiji zaključak odnosno konsekvencu koja proizilazi iz prethodnog iskaza. Naime Schnier potvrđuje prethodni iskaz da živimo u dvadesetom stoljeću, no za njega ta činjenica ima sasvim drugu posljedicu i asocijaciju, a to je da bi u trinaestom stoljeću njegovo bračno stanje bilo njegova privatna stvar a ne pitanje katoličke dogmatike. Radi se naime o zaključku za kojeg Schnierov sugovornik nije mogao ni naslutiti da će proizaći iz njegovog iskaza. Preciznijim prijevodom na naš jezik smatramo "*Upravo zato*".

Eliptični oblik "*Eben*." možemo prema našem mišljenju zamijeniti rečenicom "Das ist es *eben*." bez promjene ilokucije iskaza.

Naglašeni oblik partikule *eben* se kao što smo već i ranije pisali o tome ubraja u rečenične ekvivalente. U 3.1. smo pokazali da obilježja modalnih partikula ni u kom slučaju nisu ista za svaku modalnu partikulu. U tom kontekstu Ickler (1994: 376) primjećuje da je upitno i samo postojanje jedinstvenih i univerzalnih osobina koje vrijede za sve modalne partikule: "Einige der anerkannten 'Modalpartikeln' sind flektierbar, einige sind betonbar, einige sind obligatorisch, einige sind vorfeldfähig oder haben sonst abweichende Stellungseigenschaften." U našem radu slijedeća dva

kriterija partikule *eben* ne smatramo općevažecim za sve modalne partikule: središnju poziciju u rečenicima¹³⁶ i nenaglašenost. Kratka analiza različitih stanovišta lingvista po pitanju funkcije naglašenog oblika partikule *eben* koju svi oni ne smatraju modalnom partikulom baciće malo više svjetla na ovaj problem. Naglašenim oblikom partikule *eben* prethodni se iskaz p, koji je po pravilu uvijek tvrdnja, potvrđuje, odnosno njegov propozicionalni sadržaj se prihvata i naglašava relevantnost iskaza, istovremeno govornik implicira dodatni zaključak koji može biti sasvim drugačiji od prethodnog iskaza (Helbig 1988: 123, Dalmas 1990: 286, Weydt/Hentschel 1983: 9, Engel 1993: 469).

A: Warum schmeißt ihr mich so früh aus dem Bett?
Ich habe ja schließlich Ferien!

B: *Eben!* (Deswegen gehen wir ja an den Strand!) (Dalmas 1990: 286)

Odgovorom *Eben!* govornik B signalizira da želi okončati razgovor, tj. da ne želi ili ne može nastaviti razgovor sa A. Partikula *eben* se ne javlja u funkciji odgovora već signala potvrde, intenziviranja i restrikcije koji se koriste u svojstvu replike na prethodne iskaze (Helbig 1988: 50). No svi ovi autori smatraju da rečenični ekvivalent *eben* u prvom redu predstavlja kategoričku potvrdu i propozicije i ilokucije prethodnog iskaza sugovornika i da je njegov najadekvatniji ekvivalent *genau*. Autenrieth (2002: 59 f.) pak ukazuje na funkcionalnu razliku između ove dvije partikule, naime partikulom *eben* za razliku od *genau* govornik potvrđuje iskaz koji za njega ne predstavlja novu informaciju.

A: Es ist schon nach 8 Uhr.

B: *Eben.* (Ich hab es doch gesagt.)

vs.

A: Am besten machen wir es so, dass ich dich morgen nochmal anrufe.

B: a. Genau. Das ist eine gute Idee.

b. **Eben.* Das ist eine gute Idee.

Ono što naglašeni oblik partikule *eben* definitivno razlikuje od rečeničnog ekvivalenta *genau* je prema našem mišljenju anaforička funkcija. Asbach-Schnittker (1975: 309) i Dahl (1988: 83) su mišljenja da rečenični ekvivalent *eben* pored potvrde prethodnog iskaza izražava

¹³⁶ v. gl. 6.3.3. na primjeru *halt*

i subjektivno stajalište govornika prema sadržaju prethodnog iskaza u smislu njegove nepromjenjivosti, što ga prema našem mišljenju čini veoma bliskim modalnoj partikuli.

A: Nun sind wir doch wieder zu spät gekommen.

B: *Eben.*

U ovom primjeru funkcija partikule *eben* nije potvrda prethodnog iskaza uz uvođenje nove misli odnosno dodatnog zaključka, nego potvrda prethodnog iskaza u smislu njegove nepromjenjivosti. Partikula *eben* se može shvatiti kao elipsa slijedećih rečenica: "So ist es eben/Man kann *eben* nichts machen..." Kao mogući ekvivalent na b/h/s jeziku Dahl navodi partikulu pa zajedno sa upitnom zamjenicom *šta* i futurorom pomoćnog glagola. (Dahl 1984: 220)

A: Sad smo eto opet zakasnili.

B: *Pa, šta ćeš.*

U našem korpusu nismo pronašli primjere sa funkcijom nepromjenjivosti i navedenim ekvivalentom.

Na ovaj način još smo jednom prikazali kompleksnost statusa i funkcije modalnih partikula na primjeru naglašenog oblika partikule *eben*. Čak i u slučaju kada većina lingvista ovaj oblik na osnovu dva parametra – naglašenosti i pozicije u rečenici – svrstavaju u rečenične ekvivalente, ne postoji usuglašenost po pitanju negove funkcije niti jedinstvenog ekvivalenta tj. parafraze. Iako autori¹³⁷ ovaj oblik ubrajaju u afirmacijske partikule (ako uopće u partikule), mi ćemo ga u našem radu tretirati kao naglašeni, invarijantni oblik MP *eben* ohrabreni slijedećim konstatacijama:

- Weydt/Hentschel (1983: 9) ubrajaju rečenični ekvivalent *eben* u modalne partikule,
- Prema Helbigu (1988: 50) partikula *eben* se u ovoj funkciji ne samo dodiruje sa modalnim partikulama, nego se može shvatiti i kao eliptična konstrukcija rečenice sa modalnom partikulom,
- Dahl (1984: 82) tvrdi da je rečenični ekvivalent po svojim funkcijama veoma sličan modalnim partikulama, a jedini kriterij prema kojem ga isti autor ipak isključuje iz klase modalnih partikula jeste taj što se ne nalazi u središnjem dijelu rečenice,

¹³⁷ Up. Molnar (1998: 56)

- Prema Asbach-Schnittker (1975: 309) naglašeni oblik partikule *eben* iskazuje funkciju potvrde nepromjenjivosti prethodnog iskaza,
- Helbig (1988: 123), Dalmas (1990: 286), Weydt/Hentschel (1983: 9) i Engel (1993: 469) naglašenom obliku partikule *eben* pripisuju anaforičku funkciju.

"[...]Für ihre Jahre wirklich erstaunlich...was ich Ihnen sage..."
 "Ja, **eben**, in ihren Jahren...", sagte der Senator unruhig und drehte an der langen Spitze seines Schnurrbartes.
 (MB 1979: 472)

"[...] Zaista, pravo čudo u njenim godinama...kako rekoh..."
 "Da, **upravo to**, u njenim godinama..." reče senator nemirno i stade sukati drugi kraj brka.
 (MBB 1980: 424)

Navedeni primjer smatramo dokazom da se kod naglašenog oblika *eben* zaista radi o eliptičnoj konstrukciji koja se može javiti i u nešto proširenijem obliku kao u navedenom primjeru. Osim potvrde prethodnog iskaza, govornik partikulom *eben* iskazuje i njegovu evidentnost, faktičnost, nepromjenjivost, a u instrumente modalnosti odnosno u instrumente za iskazivanje govornog akta čuđenja spadaju definitivno i opisana gestikulacija i pretpostavljena mimika.

- ekvivalent: *baš*

"Bewahre, Tony! Oh, keineswegs! Ich habe niemals aufgehört, damit zu rechnen. Aber vor allem scheint es mir nötig, dass du mal ein bisschen hinauskommst, dich ein wenig aufmunterst, Abwechslung hast..."
 "Das ist es **eben!**" sagte sie eifrig. "Nun muss ich dir eine Geschichte erzählen." (MB 1979: 255)

Sačuvaj Bože, Tony! Nipošto! Nikad nisam prestao računati s tim. No držim da je prije svega potrebno da malo izadeš odavle, da živneš, da nađeš malo promjene..."
 "**Baš** to je ono," upade mu u riječ, "sad ti moram nešto ispričati."
 (MBB 1980: 235)

I u ovom slučaju naglašeni oblik partikule *eben* se javlja u rečenici što je prema našem mišljenju još jedan dokaz i za moguću eliptičnu upotrebu

naglašenog oblika modalne partikule *eben* sa istom funkcijom. No, s obzirom da partikula *eben* vrijedi i za partikulu koja ne može biti postponirana odnosno pozicionirana van središnjeg dijela rečenice, bilo da se radi o početku ili kraju rečenice, i ovaj primjer možemo shvatiti kao eliptični oblik koji je gramatički ispravan zahvaljujući logičkoj parantezi koju sadrži: "Das ist es *eben* (was ich auch gemeint/gesagt habe!)" Graduativnu partikulu *baš* smatramo adekvatnim prijevodom jer ističe značenje riječi ispred koje stoji a istovremeno ističe tj. potvrđuje prethodni iskaz. Rečenicu "Baš to je to!" možemo zamijeniti graduativnom partikulom upravo. Za razliku od njemačkog primjera niti jedan od prijevoda na b/h/s jezik ne iskazuje funkciju uvođenja nove misli.

- nulti ekvivalent

"Aber ich will dir sagen, Ida, es ist nicht gut, [...] dass ihm alles so nahe geht [...] Man sollte einmal ernstlich mit Grabow sprechen...Aber das ist es **eben**", fuhr sie fort, indem sie die Arme verschränkte [...], "Grabow wird alt, und, abgesehen davon, [...]" (MB 1979: 394)

"Ali reći ću ti, Ida, nije dobro, [...], što ga sve tako dira [...] Trebalo bi jednom ozbiljno da se porazgovorimo s Grabowom...Ali to ti je", nastavi prekrstivši ruke [...], "Grabow stari, a i bez obzira na to [...]" (MBB 1980: 359)

Rečenicom "Aber das ist es *eben*" jasno je izražena potvrda prethodnog iskaza uz istovremeni nagovještaj nove misli, suprotne od prethodnog iskaza. Na to nas navodi i adverzativni veznik *aber*.

Kao najčeći ekvivalenti koji u naglašenom obliku signaliziraju potvrdu prethodnog iskaza, intenziviranje i restrikciju koji se koriste u svojstvu replike na prethodni iskaz su partikule *baš* i *upravo*.

9.1.9. Funkcija ublažavanja ilokucije iskaza

- nulti ekvivalent

Man kommt morgens frisch ins Kontor, man sieht die Zeitung durch, raucht, denkt an dies und jenes und wie gut man es hat, nimmt seinen Kognak und arbeitet **mal eben** ein bißchen.

(MB 1979: 228)

Dođeš ujutro svjež u kontor, pregledaš novine, zapušiš, razmisliš o ovom i onom, sjetiš se kako ti je dobro, popiješ čašicu konjaka, a pomalo i radiš.

(MBB 1980: 210)

Jedno od tri značenja modalne partikule *eben* prema Engelu (1993: 464 ff.)¹³⁸ jeste značenje koje ova partikula poprimi u kombinaciji sa partikulom *mal*. Prema Engelu radi se o najčešće nenaglašenom obliku (naglašenost nije isključena) koji se često javlja u kombinaciji *mal eben* a u nekim kontekstima se može zamijeniti prilogom *schnell*. U ovom značenju partikula *eben* bagatelizira ilokuciju iskaza, a ono što jedan sugovornik zahtijeva od drugog čini jednostavnijim nego što zapravo jeste. Partikula *eben* u ovom značenju nema konektivnu tj. anafornu funkciju. No, najinteresantnije od svega jeste da se prema Engelu ovo značenje partikule *eben* javlja isključivo u imperativnim rečenicama kao u slijedećim primjerima:

Können Sie *mal eben* das Fenster ausmachen?

Hilf mir *mal eben*!

Jetzt lach *halt/eben* wieder!

Suprotno Engulovom zaključku a na osnovu primjera iz našeg korpusa tvrdimo da se *eben* u kombinaciji sa partikulom *mal* može pojaviti i u izjavnim rečenicama. Partikula *eben* ipak i dalje zadržava funkciju ublažavanja ilokucije iskaza odnosno bagateliziranja njegove propozicije (sadržaja).

¹³⁸ Engel pravi strogu distinkciju između modalne partikule *eben* i graduativne partikule odnosno afirmacione partikule *eben*.

• ekvivalent: *valjati*

[...]Irgendeinen Song vor sich hin summend, kam er ins Kontor, sagte "Morgen, meine Herren!", wiewohl es ein heller Frühlingsnachmittag war, und schritt auf seinen Platz zu, um "**mal eben** ein bisschen zu arbeiten". Aber der Konsul erhob sich und im Vorübergehen sagte er, ohne ihn anzublicken: "Ach...auf zwei Worte, mein Lieber."

(MB 1979: 268)

Tiho pjevuckajući nekakav song ušao je u ured, rekao "Dobro jutro, gospodo", premda je bilo vedro proljetno poslijepodne i pokročio prema svome mjestu "jer **valja** nešto i raditi". Ali konzul ustane i reče, prošavši kraj njega, a da ga nije ni pogledao: "Ah...samo dvije riječi...dragoviću."

(MBB 1980: 246)

Iz konteksta znamo da je rečenica koja sadrži *mal eben* zapravo jedna od Christianovih uobičajenih floskula kojima opisuje svoj radni dan. Prijevodom pomoću modalnog glagola *valjati* je na veoma uspješan način izražena distanca između govornika kao potencijalnog subjekta te radnje i izvora modalnosti koji se nalazi izvan datog konteksta (vidi 5. poglavlje: deontička modalnost). Naime, glagolom *valjati* je izražena obaveza nametnuta izvana, koju subjekat radnje nerijetko vrlo nevoljko izvršava.

10. PARTIKULA *HALT* I NJENI PRIJEVODNI EKVIVALENTI U B/H/S JEZIKU

10.1. *Halt* u izjavnim rečenicama

10.1.1. Signalizira nastavak razgovora

- ekvivalent: *dakle*

"Nett", sagte die Konsulin verständnislos und lehnte sich, die Hände im Schoß, mit erheuchelter Befriedigung zurück. Aber Herr Permaneder merkte das; er beugte sich vor, beschrieb, Gott weiss warum, mit der Hand Kreise in der Luft und sagte mit großer Kraftanstrengung: "Da tun sich die gnädige Frau **halt**...wundern!" (MB 1979: 276)

"Lijepo!" reče konzulica koja nije ništa razumjela, nasloni se s hinjenim zadovoljstvom i stavi ruke u krilo. Ali gđin Permaneder primijeti to, nagnu se naprijed, opiše u zraku, bog bi ga znao zašto, nekoliko krugova, i reče velikim naponom snage: "**Daklem**"¹³⁹, milostiva se čudi!" (MBB 1980: 254)

Zanimljivo je da smo u našem korpusu partikulu *halt* registrirali isključivo u djelu Thomasa Manna odnosno njegovom romanu Buddenbrookovi, koju autor svjesno i namjenski koristi kako bi čitaocu na naj slikovitiji način približio lik bavarca, gđina Permanedera. "Sve je to izgovorio prilično glasno i prilično grubim naglaskom, u svom oporom bavarskom narječju, punom naglih kontrakcija, ali s povjerljivim treptanjem svojih očnih proreza..." (MB 1980: 252). Gđin Permander je primjetio da ga konzulica nije razumjela i da se samo pretvara da jeste. Njegova gestikulacija, povišen glas i partikula *halt* služe gđinu Permanederu da na jasan i razumljiv način još jednom pokuša uspostaviti konverzaciju koja se iz razloga nerazumljivosti njegovog dijalekta u momentu činila zaustavljenom. U konkretnom slučaju partikula *halt* služi uspostavljanju kontakta sa sugovornikom i omogućava nastavak konverzacije. Partikula *halt*, znači, nema niti jednu od nama poznatih i u ranijim poglavljima navedenih funkcija, već po svojoj funkciji podsjeća na diskursne markere.

¹³⁹ U Pravopisu bosanskog jezika (Halilović 1996: 198) registrirana je isključivo riječ *dakle*.

Interesantno je spomenuti da partikulu *halt* i u nekim ranijim radovima (Imo 2006: 7) porede sa diskursnim markerima, posebno kada se nađe u inicijalnoj poziciji iskaza a služi kao uputa za razumijevanje iskaza koji slijedi.

Partikula *dakle* u prijevodu na b/h/s jezik signalizira početak pripovijedanja kojim se obraćamo govorniku pozivajući ga "dakle" da sluša (Tekavčić 1992: 166). Partikula *dakle* nema anaforičko značenje, možemo je parafrazirati sa 'prema tome' ili 'onda' a ujedno je veoma dobar prijevod partikule *halt* u datom kontekstu.

- ekvivalent: *hja*

"Ja, ja, mein lieber Herr
Permaneder, das ist wahr!"
erwirderte die Konsulin
freudig, und nachdem dies
erledigt war, trat eine
Pause ein.
Um aber diese Pause
auszufüllen, sagte Herr
Permander mit einem
ächzenden Seufzer: "Es ist
halt a Kreuz!"
(MB 1979: 276)

"Da, da, dragi gdine
Permander, to je
istina!", odgovori
radosno konzulica,
i pošto je to bilo
riješeno, nastala stanka...
Da ispuni stanku, reče
gdn Permander uzdahnuvši
kao da jeca: "**Hja**, to je
križ božji!"
(MBB 1980: 254)

Govornik se partikulom *halt* uvijek nadovezuje na prethodni kontekst, dakle, nikada ne inicira razgovor.¹⁴⁰ No, u našem primjeru fraza koja sadrži partikulu *halt* nema anaforičku funkciju, ne nadovezuje se na prethodni kontekst, već predstavlja svojevrsnu digresiju u razgovoru, poštapalicu gdina Permandera koju koristi da prekine neugodnu tišinu odnosno da popuni prazninu u razgovoru. No, posmatramo li značenje partikule *halt* u mikrokontekstu tj. isključivo u omiljenoj rečenici gdina Permandera, ustanovit ćemo da ista izražava nepromjenjivost koju možemo parafrazirati sa "Das Leben ist *eben* schwer./So ist es." Riječ 'Kreuz' je tokom vremena poprimilo i značenje muka, nevolja (Mühsal, Not) i to pod utjecajem latinskog i hrišćanskog učenja o "Lieden Christi" (Hristove muke, patnje)¹⁴¹. Prijevod uzvikom *hja* ukazuje na to da je i sam prevoditelj još jednom prepoznao funkciju partikule *halt* kao signala artikulacije teksta. Pravilno razumijevanje njime izražene emocije omogućeno je poznavanjem

¹⁴⁰ Citirana G. Diewald prema T. Autenrieth 2002

¹⁴¹ Na ovim navodima zahvaljujem prof.dr. Miloju Đorđeviću

situativnog konteksta. Upotrebom *hja* govornik prema našem mišljenju privlači pažnju slušatelja, i vraća se nakon eventualne digresije na temu razgovora a samim tim pojačava ekspresivnost govora. Smatramo da se uzvik *hja* u našem primjeru može parafrazirati sa 'tako je to/šta ćeš'.

10.1.2. Funkcija plauzibilnosti

- nulti ekvivalent

Er schrieb, dass er das Vorgefallene herzlich bedauere, dass er aber Antoniens Wünsche respektiere, denn er sehe ein: sie und er passten "**doch halt** nimmer so recht zieinand". (MB 1979: 333)

Pisao je da od srca žali sve što se dogodilo, ali da respektira Antonijine želje, jer i sam vidi da ona i on nisu "nikako spadali zajedno"; [...] (MBB 1980: 304)

Prema Thurmair (1989: 128) partikulom *halt* govornik navodi prihvatljiva odnosno uvjerljiva objašnjenja za sadržaj iskaza (a ne evidentna kao u slučaju eben), koja ili on sam prihvata ili ih treba prihvatiti recipijent.¹⁴² Mišljenja sam da partikula *halt* u navedenim primjerima izražava plauzibilnost. Partikula *doch* dodatno ublažava ilokuciju iskaza odnosno uvjeravanja recipijenta u ispravnost njegovog zaključka.

- opisni prijevod

"Werd' i a Freid' ha'm..." wiederholte er abwesend, indem er die Tapeten, das große Sevres-Tintenfass auf dem Sekretär und die Möbel betrachtete.

"Al' ću se veseliti...", ponovi kao da je mislima odsutan, promatrajući tapete, veliku tintarnicu od sevrskog porculana na secrétairu i čitav namještaj.

¹⁴² Autenrieth (2002: 97) se ne slaže sa ovom konstatacijom, a kao argument navodi primjer Thurmairove (1989: 124) : Er zieht seinen Mantel an. Sie zu ihm: Bleib *halt* heute mal zu Hause!

"Inwiefern kann der Inhalt des Imperativsatzes "plausible" sein? Kann Plausibilität überhaupt in irgendeinen Zusammenhang mit dem Zuhausebleiben des Adressaten gebracht werden, solange kein Erklärungs- oder Begründungskontext vorliegt?"

Dann sagte er mehrere Male: "Is do es a Kreiz!... Es is **halt** a Kreiz!..." wobei er sich die Knie rieb und ohne ersichtlichen Grund schwer seufzte. Dies füllte ungefähr die Zeit bis zu Frau Grünliches Erscheinen aus.
(MB 1979: 277)

Nakon toga usklikne nekoliko puta: "To je muka...**To je prava pravcata muka!**..." pri čemu je trljao svoja koljena i bez vidljiva razloga teško uzdisao. To je nekako ispunilo vrijeme, dok se nije pojavila gđa Grünlich.
(MBB 1980: 255)

"O mei, Herr Nachbohr!", antwortete Herr Permaneder und wandte sich mit der Unbeholfenheit eines Mannes, der einen dicken und steifen Hals hat [...] "Do is nix'n z'red'n, dös is **halt** a Plog! Schaun S', München" - er sprach den namen seiner Vaterstadt stets in einer Weise aus, dass man nur erraten konnte, was gemeint war - München is koane G'schäftsstadt..."
(MB 1979: 280)

"O, moj gdine susjedu!" odgovorio je gđin Permander i okrenuo se prema konzulu nespretnošću čovjeka kome se ukočio i udebljao vrat [...] "Tu nema što da se govori, **to je živa muka!** Evo, pogledajte München" - ime svoga rodnoga grada izgovarao je uvijek tako, da je čovjek mogao samo nagađati što je on pri tome mislio - München nije nikakav poslovni grad..."
(MBB 1980: 257)

U prethodna dva primjera prevoditelj partikulu *halt* prevodi opisno koristeći adjektive *prava pravcata* i *živa*. Partikula *halt* izražava uvjerljivo, prihvatljivo objašnjenje, a cjelokupna fraza služi da popuni prazninu u razgovoru.

Er war aufrichtig erschüttert gewesen, dicke Tränen waren angesichts seines leblosen Kindes aus den verquollenen Äuglein über die zu aufgetriebenen Wangen in den ausgefranst Schnauzbart geflossen, und er hatte mehrere Male mit schwerem Seufzen hervorgebracht: "Es is **halt** a Kreiz! A Kreiz! O mei!" (MB 1979: 313)

Bio je iskreno potresen, i krupne suze potekle su iz njegovih stisnutih očica preko nabubrenog obraza u resasti tupavi brk, kad je gledao svoje mrtvo dijete, a nekoliko je puta uzdahnuo i ponovio: "**Bog moj ljubljeni!**" (MBB 1980: 287)

Fraza *Es is halt a Kreiz!* izražava afektivnost, nevjericu i utjehu samog sebe uvjetovanu situativnim kontekstom odnosno činjenicom da je gđin Permaneder izgubio sina. U prijevodu na b/h/s jezik prevoditelj je slobodnim prijevodom iskoristio veoma emotivnu frazu biblijske etimologije koja izražava veliku ekspresivnost i emocionalnost. No, i u ovom primjeru smatramo da se u slučaju partikule *halt* radi o funkciji plauzibilnosti.

Ova kratka analiza partikule *halt* nam se čini veoma interesantnom. Naime, na samo nekoliko primjera uspjeli smo ustanoviti da se upotreba partikule *halt* uistinu razlikuje od eben registrirane u ovom radu i to u nekoliko tačaka:

1. Naime partikula *eben* je u našem korpusu registrirana tačno 105 puta a partikula *halt* 8 puta. Time je potvrđena premissa da je partikula *eben* knjiška a *halt* razgovorna riječ.
2. Partikula *eben* u našem radu ima devet različitih funkcija a njena najčešća upotreba jeste funkcija evidentnosti i nepromjenjivosti faktičkog stanja. Partikula *halt* se u našim primjerima pojavljuje isključivo u funkciji plauzibilnosti i u funkciji partikule koja služi za strukturiranje i artikulaciju teksta ('Gliderungspartikeln').
3. Za razliku od partikule *eben*, partikula *halt* se upotrebljava isključivo s ciljem što vjernijeg prikazivanja jednog od likova, naime Bavarca gđina Permanedera. No, najvažniji zaključak koji proizilazi iz analize ove dvije partikule na korpusu književnih djela jeste da se validna analiza ove dvije partikule mora zasnivati na korpusu baziranom na razgovornom jeziku i sjeverne i južne Njemačke.

11. KONTRASTIVNA ANALIZA EKVIVALENTATA MODALNIH PARTIKULA *WOHL, EBEN I HALT* U PRIJEVODIMA NJEMAČKIH DJELA NA B/H/S JEZIK

Cilj ovog rada je ne samo analiza upotrebe njemačkih modalnih partikula *wohl, eben i halt* u književnim tekstovima i njihovo prevođenje na bosanski/hrvatski/srpski standard, već i istraživanje jezičkih i komunikativnih indikatora u b/h/s standardu koji prevoditelje na njemački jezik motiviraju na upotrebu, nerijetko i na dodavanje modalnih partikula *wohl, eben i halt*. Držimo da u ovom slučaju ne možemo govoriti o dodavanju nečega čega nema u originalnom tekstu, već o svjesnosti i osjećaju za jezik prevoditelja za jezik na koji prevodi. Naime, prevoditelj je dužan da prijevod "obogati" sa tolikim brojem partikula koliko je dovoljno da prevedeni tekst zvuči "normalno" a u skladu sa vrstom teksta i govornom situacijom (up. O'Sullivan/Rössler 1989: 205 f.). Nije nam poznato da su do sada vršene kontrastivne analize ove vrste i u ovom pravcu. Cilj nam je da saznamo da li u našem jeziku postoje izvjesni indikatori koji prevoditelja upućuju na upotrebu modalnih partikula *wohl, eben i halt*, da li se pri tome radi o istim ekvivalentima koje smo već kao takve identificirali u prethodnoj kontrastivnoj analizi ili se, pak, dodavanje ovih partikula u njemačke prijevode vrši samovoljno od strane prevoditelja. Strukturiranje i analiza primjera iz našeg korpusa odvijat će se na isti način kao što je to već opisano i prikazano u prethodnim poglavljima.

12. PARTIKULA *WOHL* U NJEMAČKIM PRIJEVODIMA DJELA IZVORNO NAPISANIH NA B/H/S JEZIKU

12.1. Izjavne rečenice

12.1.1. Funkcija pretpostavke (nenaglašeni oblik)

- *wohl* kao ekvivalent za *valjda*

-A sam kažeš da se bojiš.
-Bojim, kako se ne bih bojao, ali ću se **valjda** nekako umiriti i otići.
Može se to. (KID 1991: 71)

Aber du sagst doch selbst, dass du dich fürchtest.
-Ich fürchte mich, wie sollte ich nicht, aber irgendwie werde ich mich **doch wohl** beruhigen und losgehen. Man kann das. (KÖD 1994: 59)

Partikula *valjda* baš kao i *wohl* izražavaju vjerovatnoću i subjektivnu procjenu govornika. Pored funkcije pretpostavke iz konteksta *valjda* nekako proizilazi i adverzativna komponenta koju je prevoditelj prepoznao i dodatno izrazio partikulom *doch*.

Zato se **valjda** uspomene toliko vole, ma kako to bilo neukusno. (KID 1991: 83)

Wohl deshalb liebt man die Andenken so, wie geschmacklos das auch immer sein mag. (KÖD 1994: 76)

Valjda sam se zato istinski obradovao kad su mi Židovi iz njegovog susjedstva došli reći da se već danima ne pojavljuju i da mu se od kuće osjeti neugodan zadah. (KID 1991: 109)

Wohl deshalb empfand ich aufrichtige Freude, als Juden aus seiner Nachbarschaft mir mitteilen kamen, dass er schon Tage nicht gesehen worden sei und aus seinem Haus ein unangenehmer Gestank dringe. (KÖD 1994: 113)

Valjda sam zato pobjesnio na momke i jednog izudarao što gnjavi, iako sam i tada znao da su oni najmanje krivi zbog Majstorovog raspadanja i smrada [...] (KID 1991:114)

Wohl deshalb geriet ich in Wut über die Burschen und verprügelte einen von ihnen, als er nörgelte, obwohl ich auch da wusste, dass am wenigstens sie Schuld an des Meisters Zerfall und Gestank trugen [...] (KÖD 1994: 121)

Čak je i ono što je normalno kod svih ljudi na svijetu - to što je tjeme namazao uljem, Mukaffi sada [...] smetalo na sirotome Rustemu. **Valjda** zato što je svoje kvrgavo tjeme namazao mošusovim uljem čiji je miris zauvijek ispunjen čežnjom i Begzadom. (KID 1991: 34)

Selbst was bei allen Menschen der Welt normal ist - dass er den Scheitel mit Öl einfettete - störte Mukaffa an dem armen Rustem [...] **Wohl**, weil dieser seinen von Beulen übersäten Scheitel mit Moschusöl eingeschmiert hatte, dessen Duft auf immer die Sehnsucht nach Begzada in sich barg. (KÖD 1994: 11)

Prema Asbach-Schnittker (1975: 48) kauzalne rečenice mogu sadržati MP *wohl* isključivo kada iste služe kao uzrok ili objašnjenje radnje iz prethodne (glavne) rečenice: *Er hat ein schlechtes Gewissen, weil er wohl gelogen hat*. Dahl (1988:261) razlikuje dvije upotrebe partikule *wohl* u kauzalnim rečenicama, naime kada se partikula nalazi ispred konjunkcije *Er konnte nicht kommen, wohl weil es geschneit hat/Nije mogao da dođe, verovatno zbog snega* i kada je partikula unutar zavisne rečenice *Er konnte nicht kommen, weil es wohl geschneit hat/Nije mogao da dođe, jer je po svoj prilici padao sneg*. U prvom slučaju partikula *wohl* ograničava stepen vjerovatnoće kauzalnog odnosa (ibid.: 261), drugim riječima govorniku je poznato da je padao snijeg ali nije siguran u razlog nedolaska subjekta rečenice. U drugom slučaju partikula *wohl* iskazuje pretpostavku da je padao snijeg. Analogno Dahlovim navodima mišljenja sam da partikula *wohl* na isti način modificira i kauzalni odnos prethodnog konteksta i kauzalne rečenice sa veznikom *weil* odnosno glavne rečenice sa kauzalnim prilogom u službi veznika. Naime, u posljednjem primjeru partikula *wohl* izražava pretpostavku da je Mukaffi smetalo to što je Rustem svoje tjeme namazao

mošusovim uljem čiji ga je miris podsjećao na Begzadu a ne pretpostavku o tome da li je on svoje tjele namazao mošusovim uljem. Na osnovu navedenih primjera zaključujemo da se partikula *wohl* ne nalazi samostalno na prvom mjestu u rečenici, nego zajedno sa kauzalnim veznikom (*wei*) ili vezničkim prilogom (*deshalb*) uvodi zavisnu rečenicu (up. Hentschel 1983: 50). U tom slučaju ista služi ograničavanju stepena vjerovatnoće kauzalnog odnosa prethodnog konteksta i kauzalne rečenice koja sadrži partikulu *wohl*.

- *wohl* kao ekvivalent za *bit će e+ da*-konstrukcija

[...], ali ipak te večeri nisam pitao mamu hoće li umrijeti prije mene ili će kao Allendeova mama na televiziji gledati snimke iz palače Monada. Naravno, ako je Allendeova mama živa, a **bit će** da jest kad baka već toliko strepi. Sve od čega je ona strepila, to se i ostvarilo.
(JML 1999: 35)

Aber an diesem Abend habe ich Mama lieber doch nicht gefragt, ob sie vor mir sterben oder ob sie sich wie Allendes Mama im Fernsehen die Aufnahmen vom Tod ihres Sohnes ansehen wird. Natürlich, falls Allendes Mama am Leben war, aber das war sie **wohl**, wenn Baka sich so sehr um sie ängstigte. Alles wovor sie sich ängstigte, trat auch ein. (JMLDt 1998: 36)

Kao što sam već pokazala u poglavlju 6.1.1.1., glagol *biti* se javlja u obliku bezlično upotrebljenog budućeg vremena uz punoznačan ili pomoćni glagol u *da*-konstrukcijama sa značenjem ocjene situacije kao vjerovatne u datom iskazu. Njegov ekvivalent na njemačkom jeziku je partikula *wohl* sa identičnom funkcijom koju ima i glagol *biti* u originalu.

- *wohl* kao ekvivalent za *izgleda*

Tamo dole, **izgleda**, pevaju.
(AMD 1981: 387)

Dort unten singen sie **wohl**. (ABD 1992: 441)

Partikula *izgleda* se odnosi na datu govornu situaciju a njen odgovarajući ekvivalent je partikula *wohl* (up. Dahl 1988: 258).

• *wohl* kao ekvivalent za *možda*

Čini mi se da te sada volim onako kako tebe treba voljeti, onako kako si **možda** uvijek želio da te volim. (KID 1991: 42)

Es scheint mir, ich liebe dich jetzt so, wie man dich lieben muss, so, wie Du es **wohl** immer wünschtest, von mir geliebt zu werden. (KÖD 1994: 23)

Begzada piše svom voljenom da ga sada voli onako kako je on, može biti/vjerovatno/najvjerovatnije oduvijek želio da ga ona voli. Ovom partikulom se ističe mogućnost, pretpostavka ili vjerovatnoća kao uostalom i njenim ekvivalentom *wohl*.

• *wohl* kao ekvivalent za *šta li*

Dva fratra iz Kreševa koji su išli u Stambol na neku tužbu, **šta li**. (AP 84/85: 124)

Zwei katholische Mönche aus Kreševo, die nach Stambul unterwegs waren - **wohl** wegen einer Beschwerde. (AGVP 1987: 124)

Iz prvotno upitne čestice *šta* u rečenici u indikativu odnosno *šta li* u rečenici u potencijalu razvila se, analogno partikulama za retorička pitanja (*je li, jel' te, zar ne* ili samo *ne*) i partikula *šta li* u afirmativnom obliku izražavajući govornikovu subjektivnu pretpostavku u vezi sa cjelokupnim iskazom.

• *wohl* kao ekvivalent za *zar*

-Sinko, ne dajem te što će ti biti dobro i lako, nego što je tako, **zar**, suđeno. Ona je kuća teška i opaka... (AP 84/85: 283)

"Mein liebes Kind, ich gebe dich nicht fort, weil du es gut und leicht haben wirst, sondern weil es dir **wohl** so beschieden ist. Jenes Haus ist schwer und finster..." (AGVP 1987: 48)

Treba reći da partikula *zar* u ovom obliku nije registrirana u nama dostupnoj literaturi, već se isključivo pojavljuje kao upitna partikula za izražavanje: iznenađenja (*Zar je to pravda?*), čuđenja s prekorom (*Zar se tako razgovara s majkom?*), prekora sa primjesama savjeta (*Zar baš moraš toliko da pušiš?*), čuđenja sa upozorenjem (*Zar hoćeš posao da izgubiš?*), molbe (*Zar ne bih mogla još ostati?*) (Mrazović/Vukadinović 1990: 440 f.), čuđenja

i sumnje (*Zar ti već znaš voziti auto?*) ili pak sugestivne komponente u afirmativnim i negiranim pitanjima (*Zar se mi već nismo negde sreli? Zar mu je itko mogao pomoći?*) (up. Uvanović 2004: 76) U našem primjeru partikula *zar* izražava subjektivnu pretpostavku govornika da je tako kao što tvrdi u svom iskazu, svojevrsnu ogradu od onoga što tvdi jer, na koncu, samo dragi Bog zna šta nam je zaista suđeno.

- *wohl* kao ekvivalent za *ne bi li*

Onda vrati ploču na njezino mjesto i razgrnu zastore na prozorima **ne bi li** otkrio koja su doba noći. (KID 1991: 78)

Dann legte er die Tafel an ihren Platz und zog die Vorhänge vorm Fenster zurück, um zu ergrünen, welche Nachtzeit **wohl** sei. (KÖD 1994: 69)

Partikula *li* se javlja u upitnim iskazima bez upitnih riječi ili zajedno sa *da*. (Mrazović/Vukadinović 1990: 432). U našem korpusu partikulu *li* nalazimo unutar skupa riječi u službi veznika namjernih rečenica *ne bi li*. (Barić et al. 1997: 500) "Kad se namjerna rečenica uvrštava u glavnu s pomoću veznika *li*, u zavisnoj su rečenici obavezne dvije preoblike: promjena indikativa prezenta u kondicional sadašnji i nijekanje. Zbog neutralizacije niječnog značenja takva namjerna rečenica ipak nije niječna nego potvrdna. Ne kazuje namjeru da se radnja zanijekane rečenice ne vrši, nego, upravo obratno, namjeru da se ona vrši. Jedino se njome izriče i nesigurnost glede postizanja onoga što se namjerava" (Barić et al. 1997: 500). Posljednju tvrdnju možemo shvatiti kao pripisivanje modalnog značenja vezniku čiji je nositelj zapravo partikula *li*. Grupa riječi *ne bi li* indicira subjektivnu pretpostavku govornika uz komponente nesigurnosti i nedoumice. S druge strane u prijevodu na njemački jezik prevoditelj se poslužio partikulom *wohl* koristeći se analogijom da partikula *wohl* u pitanjima, koja su nerijetko retorička, implicira nesigurnost, nedoumicu, radoznalost. Interesantnim smatramo i sintaktički aspekt namjernih rečenica. Naime, na našem jeziku postoji pet različitih načina u indikativu ili potencijalu za izražavanje namjerne rečenice koji u prijevodu na njemački jezik imaju isti oblik i pri tome je glagol uvijek u indikativu (Zilić 2002:193) kao u primjerima:

nj.j. Ich klopfte an die Tür, **damit** sie erwachten.

b/h/s Pokucao sam na vrata **da** se probude/ **neka** se probude/ **da bi** se probudili/ **kako bi** se probudili/ **ne bi li** se potrudili.

Mišljenja smo da posljednji oblik u prijevodu na njemački jezik pored semantičkog i sintaktičkog ekvivalenta zahtijeva i modalni ekvivalent odnosno odgovarajući indikator modalnosti za izražavanje funkcije nedoumice i nesigurnosti izraženih grupom riječi *ne bi li* a koji ostali veznici namjernih rečenica ne indiciraju.

-Vjeruješ li da se može znati ono što se nije čulo niti vidjelo? - upita stražara **ne bi li** mu izmamio još nešto što bi potvrdilo...
(KID 1991: 157)

-Du glaubst wohl, dass man wissen kann, was man weder gehört noch gesehen hat? - fragte er den Wachmann, um ihm so **vielleicht doch** noch etwas zu entlocken...
(KÖD 1994: 178)

U navedenom primjeru grupa riječi *ne bi li* je prevedena kombinacijom modalnom riječi *vielleicht* i modalne partikule *doch* koja u datom kontekstu također izražava nedoumicu govornika u vezi sa postizanjem onoga što je namjeravao postavljanjem prethodnog pitanja.

Kvadrati se sigurno nisu javljali, i ovo sa zlatnim tačkicama je valjda sad izmislio **ne bi li** se ubijedio [...]
(KID 1991: 140)

Die Quadrate erschienen mit Sicherheit nicht, und diese Sache mit den goldenen Pünktchen hatte er *wohl* jetzt in dem Versuch erdacht, sich selbst davon zu überzeugen [...]
(KÖD 1994: 153)

U posljednjem primjeru grupa riječi *ne bi li* je na njemački jezik prevedena infinitivnom konstrukcijom u funkciji namjenske rečenice bez upotrebe bilo kakvog indikatora modalnosti. No, razlog tome vidimo u izbjegavanju ponavljanja s obzirom da su nedoumica i nesigurnost govornika izraženi već prethodnom rečenicom modalnom riječju *valjda* u originalu odnosno partikulom *wohl* u prijevodu.

- *wohl* kao ekvivalent za *već*

Otac se bavio ribolovom samo za slobodnih dana. Inače je bio rudar.

Sein Vater beschäftigte sich nur an seinen freien Tagen mit dem Angeln. Ansonsten war er Bergmann.

Samo malo dalje od jezera bio je površinski kop ugljena, blatnjav i prljav kakvi su **već** rudnici na svijetu.
(JSM 1999: 50)

Nur wenig entfernt vom See war ein Kohletagebau, schlammig und schmutzig wie **wohl** alle Bergwerke auf der Welt.
(JSMDt 1996: 53)

Partikula *već* u našem primjeru izražava nešto otprije poznato kao podlogu nekog zaključka. Rečenica uvedena s *kakvi* po značenju je načinska na temelju već poznate činjenice da su rudnici prljavi i blatnjavi. Prevoditelj je, međutim, funkciju partikule *već* shvatio kao subjektivnu pretpostavku govornika da su svi rudnici prljavi i blatnjavi. Adekvatan prijevod partikule *već* u navedenom primjeru bi glasio: "Nur wenig entfernt vom See war ein Kohletagebau, schlammig und schmutzig wie **eben** alle Bergwerke auf der Welt sind."

12.1.2. Isticanje iskaza

- *wohl* kao ekvivalent za *i*

"Ja te moram kazniti i kad ne bih htio, a zamisli kako ću te tek kazniti ovako - kad to i hoću."
"Čini sa mnom što ti je volja, ja sam to **i** zaslužio",, reče Zubeid.
(KID 1991: 95)

"Ich muss dich strafen, selbst wenn ich es nicht wollte, denk nur, wie ich dich erst strafen werde, wenn ich es auch will."
"Mach mit mir, wonach dir der Sinn steht, ich habe das **wohl** verdient", sprach Zubeid. (KÖD 1994: 93)

Pored toga što veznik *i* može biti kopolativan i konkluzivan, može se javiti i kao čestica za izražavanje dodavanja nečemu što nije izrečeno nego samo pomišljeno, nadoknativo iz konteksta i/ili situacije. Smatramo da je prijevod adekvatan, i da partikula *wohl* također služi isticanju.

- *wohl* kao ekvivalent za *vala*

Ako nisam dužan a ipak je odem vidjeti, morao bih vidjeti nešto osobito da to ne bude neuspjeh, a Basra mi **vala** nije nešto osobito. (KID 1991: 411)

Wenn ich nicht verpflichtet bin und dennoch aufbreche, um sie zu sehen, müsste ich etwas Besonderes zu sehen bekommen, damit es kein Mißerfolg würde, und Basra scheint mir **wohl** nichts Besonderes zu sein. (KÖD 1994: 526)

Partikula *vala* služi isticanju i potvrđivanju iskaza i ima sličnu upotrebu kao *baš* i *bogme* (Mrzović/Vukadinović 1990: 440). Subjektivnost iskaza odnosno subjektivna procjena iskaza je na njemački jezik prenesena glagolom *scheinen* a naglašenost istog partikulom *wohl* što je moguće i na našem jeziku: *E biće vala od ovog deteta dobar čovek.* (ibid.).

12.1.3. Afektivni ton uz odbijanje druge mogućnosti, razumljivost sama po sebi, signaliziranje uvrijeđenosti

- *wohl* kao ekvivalent za (*pa*) *valjda*

Neki poslije pričali kako je protiv države i samoupravljanja, a on bi njima: „Znao sam se ja postaviti i za i-bea, **pa valjda** znam i za lova na medvjede.“ Ovi ništa, pokunjili glave [...] (JSM 1999: 58)

Einige erzählten später, er sei gegen den Staat und die Selbstverwaltung, doch er gab ihnen zurück: „Ich habe auch zum Informbüro Stellung zu beziehen gewusst, da werde ich **wohl** auch was von Bärenjagd verstehen. Die wurden ganz still, zogen die Köpfe ein [...]“ (JSMDt 1996: 62)

Već smo ranije istakli da se čestica *valjda* razlikuje od drugih čestica za izražavanje vjerovatnoće ili pretpostavke po tome što ima još jednu pragmatičku funkciju. Naime, radi se o afektivnoj komponenti nedvojbenog odbijanja protivne mogućnosti. Partikulom *pa* govornik sugovornika podsjeća na događaje zbog čega je svako čuđenje sugovornika izlišno. Dodatne značenjske nijanse u našem primjeru su razumljivost sama po sebi i uvrijeđenost. Kao što smo već pokušali dokazati i u poglavlju 6.1.1.4. i partikula *wohl* može imati istu funkciju koja prema našim saznanjima do sada nije bila predmetom istraživanja ove partikule.

12.1.4. Potvrda prethodnog iskaza uz istovremenu ogradu

- *wohl* (naglašeni oblik) kao ekvivalent za *doduše*

Salijeću ga, **doduše**, napasti kao što je želja da plače, **ali** se dosta brzo i ta želja izgubi... (KID 1991: 82)

Wohl bedrängen ihn auch Versuchungen, so der Wunsch zu weinen, **aber** schnell genug weiss auch dieser Wunsch wieder zu verschwinden... (KÖD 1994: 75)

Doduše, nije to bilo ni nalik na ručak, **ali** mi je bilo utoliko gore što me je prekinuo i utoliko teže mi je bilo da s njim razgovaram. (KID 1991: 181)

Wohl ähnelte dieses einem Mittagsmal nicht im geringsten, **doch** in der Weise, in dem Maße fiel es mir schwer, mit ihm zu reden. (KÖD 1994: 203)

Doduše, ja sam sposoban, o tome dovoljno svjedoči to što ovako dugo sjedim na dva mjesta i radim posao dvojice sposobnih ljudi, **ali** treba znati da dupli posao duplo umara i da umor često uspava čovjeka. (KID 1991: 185)

Wohl bin ich fähig, davon zeugt zur Genüge, dass ich so lange auf zwei Stühlen sitze und die Arbeit zweier fähiger Männer verrichte, **aber** man muss wissen, dass doppelte Arbeit doppelt ermüden lässt und Müdigkeit den Menschen einschläfert. (KÖD 1994: 208)

I u b/h/s korpusu su potvrđeni primjeri dvojica *doduše* – *ali* odnosno partikule sa koncesivnom funkcijom i adverbativnog veznika *ali*. U prijevodu na njemački jezik međutim partikula *wohl* se u većini slučajeva nalazi na prvom mjestu što je u suprotnosti sa mišljenjem većine lingvista o obligatornoj središnjoj poziciji modalnih partikula u rečenici. Već smo vidjeli da riječi kao što su *wohl*, *ja*, *doch* i sl. možemo naći i u početnoj poziciji kada u duhu svoje poliznačnosti pripadaju nekoj drugoj funkcionalnoj klasi (npr. modalnim riječima ili adverbima) ili kada se iste pojavljuju zajedno sa određenim upitnim zamjenicama ili veznicima. čak i ako prihvatimo Dahlovo (1988: 262) mišljenje da se u primjerima poput navedenih radi o partikulama za stepenovanje koje se javljaju u paru, a ne modalnim partikulama, njihova početna pozicija ne može biti opravdana

jer se ni partikule za stepenovanje same ne mogu naći na prvom mjestu u rečenici (DUDEN 2005: 595). Mišljenja smo da partikula *wohl* u navedenim primjerima može zauzeti prvo mjesto, a razlog tome je isključivo njena naglašenost koja je također indikator i same restriktivne funkcije partikule *wohl*. Time je još jednom potvrđeno novije stajalište lingvista kojemu se i sama priključujem¹⁴³ da se do sada važeći kriteriji partikula poput obligatorne nenaglašenosti i središnje pozicije uz striktno isključenje njene početne pozicije u rečenici moraju definitivno revidirati ili barem relativizirati.

Mogu mu, **doduše**, i nacrtati nekoliko trokutova, **ali** se bojim da bih za te igrarije dobio lijepu nagradu.
(KID 1991: 238)

Ich kann ihm **wohl** einige Dreiecke zeichnen, **doch** ich fürchte, dass ich für solche Spielereien eine schöne Belohnung bekäme.
(KÖD 1994: 286)

Zaklinjao se da ju je hranio svojom rukom, ne **doduše** onako kako je ona odredila, **ali** zato mnogo bolje - ... (KID 1991: 386)

Er schwor, diese eigenhändig gefüttert zu haben, allerdings **wohl** nicht so, wie sie es befohlen hatte, deshalb **aber doch** noch um vieles besser... (KÖD 1994: 491)

12.1.5. Indiciranje suprotnosti

- *wohl* kao ekvivalent za *biti*

Ništa prema usnuloj nije osjetio, **ali jest** prema svojoj predodžbi; rastužila ga je slika...
(JML 1999: 314)

Gegenüber der Schlummernden empfand er nichts, **wohl aber** gegenüber seiner Vorstellung von ihr; ihn machte das Bild betrübt...
(JMLDt 1998: 291)

¹⁴³ O tome je već bilo riječi u poglavlju 3.1. Obilježja modalnih partikula

Istina je da nam prijatelj
brat nije prijatelj, **a**
neprijatelj daleki rođak
jeste nam neprijatelj, ali
mi se čini (ili se barem
nadam), da je tako zbog
jedne ograničenosti našeg
znanja i zbog slabosti
našeg razuma koje bismo se
mogli osloboditi.

(KID 1991: 58)

Es stimmt, des Freundes
Bruder ist nicht unser
Freund, **wohl aber** ist
des Feindes entfernter
Verwandter unser Feind,
doch scheint mir (oder ich
habe es zumindest), dies sei
so wegen der erbärmlichen
Beschränktheit unseres
Wissens und der Schwächen
unseres Verstandes, von
denen wir uns durchaus
befreien könnten.

(KÖD 1994: 46)

Kao indikatori u b/h/s originalu za upotrebu naglašenog oblika partikule *wohl* u prijevodu na njemački jezik, koja zajedno sa konektorom *aber* indicira suprotnost, služe prethodna negacijska rečenica, adverbativni veznici *a* i *ali*, kao i naglašeni oblik punoznačnog glagola *biti* kojim se naglašeno ističe iskaz suprotan propoziciji prethodne negacijske rečenice.

12.2. *Wohl* u zamjeničkim (Ergänzungsfragen/w-fragen) pitanjima

12.2.1. Funkcija subjektivne nesigurnosti govornika, *wohl* signalizira retoričnost

- *wohl* kao ekvivalent za *li*

Što **li ovo** radi Grlica,
mislim ja. Odavna je nisam
vidio. (HGK 1999: 65)

Was macht **wohl** Grlica,
denke ich. Ich habe sie
lange nicht gesehen.

(HTS 1987: 53)

Večer. Šta **li** radi **ovo**
Ivanka? mislim ja i pušim
lulu. (HGK 1999: 75)

Abend. Was macht **wohl**
Ivanka? denke ich und
ziehe an der Pfeife.

(HTS 1987: 63)

U navedenim primjerima radi se o vrsti zamjeničkih pitanja koja su dodavanjem čestice *li* iz prvotnih pravih tj. informativnih pitanja preinačena u pitanja koja nisu usmjerena prema sugovorniku radi informacije nego

samom govorniku kao izraz nedoumice, radoznalosti, razmišljanja. Partikula *li* u kombinaciji sa drugim elementima kao što je riječ *ovo* čije je značenje prešlo iz deiktičkog i determinativnog u pragmatičko dobija nijanse nesigurnosti.

- *wohl* kao ekvivalent za *to*

Šta je **to** što vide oči koje tako gledaju?
(AP 84/85: 390)

Was sehen **wohl** Augen, die so schauen?
(AGVP 1987: 198)

Želimo li izreći čuđenje ili nedoumicu a ujedno s deiktičkon anaforam upozoriti na nešto, upotrijebit ćemo pokaznu zamjenicu *to*, koja time postaje partikula za ta značenja (Tekavčić 1992: 148). I u našem primjeru referencijalno značenje ove pokazne zamjenice nije tako jasno, riječ *to* je partikula za iskazivanje govornikove nesigurnosti i nedoumice. Prevoditelj je ovu funkciju tačno prepoznao i za prijevod precizno odabrao partikulu *wohl* u funkciji subjektivne nesigurnosti govornika.

- dodavanje partikule *wohl*

..., ali je Lotar umjesto za majčinim sandukom pošao za njom. Bio je to strašan skandal. Babe u crnini počele su se krstiti, svećenik je izgovarao neke dodatne molitve, katolička povorka bila je zgrožena, a jevrejska uplašena. Ljudi nisu znali što će Lotar učiniti Giti.
(JML 1999:335)

...aber statt weiter dem Sarg seiner Mutter zu folgen, folgte er Gita. Es war ein großer Skandal. Die alten Weiber in Schwarz bekreuzigten sich, der Pfarrer sprach zusätzliche Gebete, der katholische Trauerzug war entsetzt, der jüdische erschrocken. Die Leute fragten sich, was Lothar Gita **wohl** antun würde. (JMLDt 1998: 311)

Na subjektivnu nesigurnost govornika upućuje i prethodni kontekst tj. da ljudi nisu znali šta da očekuju, nisu bili sigurni šta će Lothar učiniti Giti, te je dodavanje partikule *wohl* u prevodu na njemački opravdano jer izražava ilokuciju iskaza.

12.2.2. *wohl* signalizira pojačanu radoznanost

- *wohl* kao ekvivalent za *samo*

[...] a repove je ostavljao sa strane, da zna koliko je srdela pojeo. Baka ga je prijekorno gledala; mislio sam šta bi se **samo** dogodilo kada bi ja, evo, sad pojeo cijelu srdelu, ne čisteći je od kostiju i kada bih rekao da je to zbog kalcija...
(JML 1999: 93)

Ein Stück vom Schwanz legte er zur Seite, damit man wusste, wie viele Sardellen er gegessen hatte. Baka sah ihn missbilligend an; ich dachte *was würde wohl passieren, wenn ich jetzt eine ganze Sardelle so aufessen würde, ohne sie zuerst von den Gräten zu saubern, und wenn ich sagen würde, das ist wegen des Kalziums?*
(JMLDt 1998: 90)

Prema Tekavčiću (1992: 145) partikula *samo* ima važnu pragmatičku funkciju u našem jeziku. Iz prvotnoga restriktivnog značenja ona je razvila niz pragmatičkih značenja, između ostalog izraz pojačane radoznanosti i naročitog interesa.

- *wohl* kao ekvivalent za *li*

[...], da, bila je napeta kao žica na citri, a Vukota je pod kišom ruske pljuvačke odgonetao iz koje **li je, Bože**, zemlje i sve mu se činilo da takve zemlje nema u istočnoj Evropi. (JML 1999: 289)

Ja, sie war gespannt wie die Saite einer Zither, und Vukota versuchte unter dem Regen der russischen Spucke herauszufinden, aus welchem Land sie **wohl** kam, und er gelangte zu der Überzeugung, dass es dieses Land in Osteuropa nicht gab.
(JMLDt 1998: 269)

U pragmatičko i kontekstualno pogodnim kontekstima poput navedenog ovu vrstu pitanja možemo izraziti i bez partikule *li* jer je komponenta radoznanosti osigurana drugim sredstvom tj. vokativom imenice *Bog* koja služi pojačanju znatiželje. U prijevodu na b/h/s jezik partikula *wohl* izražava funkciju subjektivne nesigurnosti govornika dok je komponenta pojačane radoznanosti potpuno zanemarana.

12.2.3. Afektivni ton uz odbijanje druge mogućnosti, *wohl* signalizira ironiju i retoričnost

- dodavanje partikule *wohl*

A turska djeca znaju da to nije bio Kraljević Marko nit' je mogao biti (jer otkud vlahu i kopilanu takva sila i takav konj!), nego Đerzelez Alija, na svojoj krilatoj bedeviji [...] (AMD 1981: 15)

Und die türkischen Kinder wissen, dass es nicht der Kraljewitsch Marko war und auch gar nicht sein konnte (denn woher sollte **wohl** ein Ungläubiger und Hundesohn solche Kräfte und ein solches Pferd haben), nein, das war Alija Dscherseles auf seiner geflügelten Araberstute [...] (ABD 1992: 12)

Emotivnu obojenost i afektivnost ovog retoričkog pitanja nose negativno konotirane imenice *vlah* i *kopilan* odnosno stilsko sredstvo kontrastiranja ove dvije imenice sa ostatkom pitanja "**takva sila i takav konj**". Iz ovakvog pitanja proizilazi i ironija kako uopće neko može i pomisliti da vlah i kopilan može imati takvu silu i takvog konja.

12.2.4. Afektivni ton uz odbijanje druge mogućnosti, *wohl* signalizira čuđenje

- *wohl* kao ekvivalent za *a*

...Augusto Pinochet, kaže Memija, svinja fašistička, kaže baka, tko je to, pitam, on je ubio Allendea, kaže baka, a zašto ga nismo branili?...**A** kako bi ga mi iz Sarajeva branili?... Tako, pozvao nas je?... (JML 1999: 34)

... Augusto Pinochet, sagte Memija, das Faschistenschwein, sagte Baka, wer ist das? fragte ich, er hat Allende umgebracht, sagte Baka. Und warum haben wir ihn nicht verteidigt?...Wie hätten wir ihn **wohl** von Sarajevo aus verteidigen sollen?...Hat er uns denn nicht gerufen?... (JMLDt 1998: 35)

Partikulom *a* govornik ne očekuje da sugovornik zna odgovor što je na našem jeziku izraženo i potencijalom i partikulom *a*. Istovremeno partikula *a* signalizira iznenađenost i čuđenje prethodnim pitanjem s obzirom da isto smatra potpuno izlišnim.

- *wohl* kao ekvivalent za *pa*

I ne trebaš mi više govoriti gluposti o djeci i unucima. Znam ja šta je s našom djecom i unucima. Nema ih, kao što ih nikada nije ni bilo. **Pa** ko bi djecu pravio u ovakva vremena, ko bi strahovao hoće li ti sina ubiti nečiji sin... (JML 1999: 268)

Und du brauchst mir keine Dummheiten mehr von Kindern und Enkelkindern zu erzählen. Ich weiss, was mit unseren Kindern und Enkelkindern ist. Es gibt sie nicht, so wie es sie nie gegeben hat. Wer hätte **wohl** Kinder in die Welt gesetzt in solchen Zeiten? Wer hätte die Angst ausgestanden, ob sein Sohn von irgendwessen Sohn umgebracht wird... (JMLDt 1998: 250)

Već smo navodili da je partikula *pa* jedna od naših najčešće zastupljenih partikula koja pored anaforičke funkcije izražava i pojačano odbijanje protivne mogućnosti. U našem primjeru izražava i čuđenje govornika da nekome uopće može pasti na pamet da rađa djecu u ratnim uvjetima.

12.3. *Wohl* u jesno-niječnim pitanjima (Entscheidungsfragen)

12.3.1. Retorička funkcija, *wohl* signalizira subjektivnu nesigurnost

- dodavanje partikule *wohl*

On zna da je most još odavno miniran, i stalno pomišlja na to i pita se da li ovakva jedna granata može da upali eksploziv, u slučaju da prodre do njega. (AMD 1981: 374)

Er wusste, dass die Brücke schon seit langem miniert war, und ständig grübelte er und fragte sich, ob **wohl** eine solche Granate den Sprengstoff entzünden könne, wenn sie bis zu ihm durchschlüge.

(ABD 1981: 427)

Tamo je dugo nastojao odgonetnuti je li kuhinja tako mračna zato što gori samo jedna luč koja ne može osvijetliti čađave zidove, ili se njemu samo čini da je mračna pošto svi spavaju. (KID 1991: 62)

Lange war er damit beschäftigt zu erraten, ob die Küche **wohl** so dunkel sei, weil nur ein Span brannte, welcher die russigen Wände nicht zu erhellen vermochte, oder ob sie ihm nur so dunkel erscheine, weil alles schläft. (KÖD 1994: 52)

Funkciju subjektivne nesigurnosti u primjerima na b/h/s jeziku indiciraju glagoli *pitati se* i *odgonetnuti*.

12.3.2. Ublažavanje direktnog pitanja

- dodavanje partikule *wohl*

Vjeruješ li da te sve ovdje još uvijek voli?
(KID 1991: 42)

Glaubst du **wohl**, dass hier noch immer alles voller Liebe ist zu dir?

(KÖD 1994: 22)

Vidiš *li* kako je svaka kuglica lijepa i cijela, a ipak mekana?
(KID 1991: 69)

Siehst du **wohl**, wie jede dieser kleinen Kugeln schön und ganz und trotzdem völlig weich ist?
(KÖD 1994: 55)

"Objasni ti nama je *li* važnija glava ili tijelo i mora *li* za glavu čovjek biti pametniji nego za tijelo?"
(KID 1991: 335)

"Erkläre du uns, ist der Kopf wichtiger oder der Körper, und muss der Mensch wohl für den Kopf klüger sein als für den Körper?"
(KÖD 1994: 22)

Dodavanje partikule *wohl* u prijevod tipično informativnim pitanjima na koja se očekuje jasan odgovor i u kojima je partikula *li* obligatorna, može se jedino objasniti prevoditeljevom intencijom da iz kontekstualnih razloga ublaži direktna pitanja.

Mora da su loše vijesti, gospodaru? Baš mi je žao što ti ih ja donesoh, oprosti mi. Kakav vjesnik takve vijesti, ali ja svejedno mislim da bi one došle i bez mene.
(KID 1991: 33)

Wohl schlechte Nachrichten, Herr? Es tut mir über alles leid, das ich sie brachte, verzeiht. Wie der Bote - so die Botschaft, sagt man, aber nichts destotrotz glaube ich, sie wären auch ohne mein Zutun zu dir gelangt.
(KÖD 1994: 9)

Mišljenja sam da se u ovom prijevodu radi o elipsi slijedećeg pitanja: Sie müssen *wohl* schlechte Nachrichten bekommen haben, Herr? Time najprije objašnjavamo poziciju partikule *wohl* na prvom mjestu.

12.3.3. *wohl* signalizira ljubaznost

- *wohl* kao ekvivalent za *a + li*

-Dođi sutra u starac, Ivanka! Braćemo trešnje.
-Doći ću.

"Komm doch morgen nach Starac, Ivanka! Wir werden Kirschen pflücken."
"Ja, ich komme."

-**A** jesi **li** sustala, Ivanka?
-Polako; da niste vi?
I mi prolazimo pokraj
Ivanke.
(HGK 1999: 35)

"Bist **wohl** müde, Ivanka?"
"Etwas; ihr nicht?" Und wir
gehen an Ivanka vorbei.
(HTS 1987: 19)

• *wohl* kao ekvivalent za *li*

Na ulici Ivanka. Oslonila
na stijenu uprčeno burilo
pa počiva.
-Je **si li** sustala,
Ivanka?...
(HGK 1999: 54)

Auf der Straße ist Ivanka.
Sie stützt eine aufgehockte
Kiepe auf einen Stein und
verschnauft.
"Bist **wohl** müde,
Ivanka?"...
(HTS 1987: 40)

12.4. Indirektna pitanja na koja govornik očekuje potvrdu (Vergewisserungsfragen)

12.4.1. Signaliziranje ironije, sarkazma

• *wohl* kao ekvivalent za *kao*

U subotu je Ribarska noć,
kažem...Nemamo šta slaviti,
nismo ribari, ako ti je do
ribe, evo jest ćeš je za
pola sata...Ali u subotu
će besplatno dijeliti
srdele s gradela...A ove
ćeš, **kao**, platiti?...
(JML 1999: 93)

Am Samstag ist
Fischernacht, sagte ich...
Wir haben nichts zu feiern,
wir sind keine Fischer,
wenn du Appetit auf Fisch
hast, hier kriegst du
in einer halben Stunde
welchen zu essen...Aber
am Samstag gibt es umsonst
Sardellen vom Rost...Ach,
diese hier willst du **wohl**
bezahlen?...
(JMLDt 1998: 90)

Partikula *kao* je razvila niz pragmatičkih funkcija, a neke od njih su: isticanje nepotpunosti, približnosti (*On se malo namrgodi i kao zamisli*), ublažavanje direktnog pitanja (*Zar ti to vjeruješ? A kao zašto ne bih?*), opovrgavanja, odricanja nečeg (*Kao da je to neki zanat*), stvaranja privida, tobož (*I tako sedimo i pričamo i kao putujemo morem*). Ovim funkcijama

dodala bih i signaliziranje ironije, šaljivog podbadanja govornika kao u navedenom primjeru. Partikula *wohl* daje iskazu također notu ironije. U ovom primjeru iako se radi o indirektnom pitanju, govornik ne očekuje potvrdu već upravo suprotan odgovor.

- dodavanje partikule *wohl*

Plevljak zadrhta, i trgnu se. Upravo, prenuo ga je gromki i ljutiti Abidagin glas.

-Šta je? Tebi se spava, jaramaze? - vikao je Abidaga... (AMD 1981: 49)

Plewljak erschauerte und fand wieder in die Wirklichkeit zurück. Eigentlich hatte ihn Abidagas laute, donnernde Stimme aufgerüttelt: „Was ist? Dich schläfert **wohl**, du Faulpelz?“ brüllte Abidaga... (ABD 1992: 52)

I u ovom primjeru prevoditelj se odlučio da ono što je izraženo samom leksikom i modusom iskaza na našem jeziku dodatno pojača još jednim indikatorom modalnosti - partikulom *wohl* koja u sebi ima notu predbacivanja i sarkazma.

12.4.2. Funkcija pretpostavke, očekivanje potvrde

- dodavanje partikule *wohl*

...imaš li možda pljugu? ... Imam li možda šta?... Pljugu, cigaretu imaš li?...Nemam...Nisi iz Zagreba?... (JML 1999: 311)

...hast du vielleicht mal 'ne Kippe? ... Ob ich was habe? ... 'ne Kippe, ob du eine Zigarette hast...Nein ... Du bist **wohl** nicht aus Zagreb? ... (JMLDt 1998: 289)

12.4.3. Afektivni ton uz odbijanje druge mogućnosti

- dodavanje partikule *wohl*

-Nećeš mi reći da ga je naljutilo to što nisam napisao "robovi"!' (KID 1991: 148)

-Du willst mir **doch wohl** nicht sagen, ihn hätte es geärgert, weil ich nicht „Sklaven“ geschrieben habe?! (KÖD 1994: 165)

U navedenom primjeru se radi o negativno polarizirajućem kontekstu u obliku indirektnog pitanja na koji se očekuje potvrđan odnosno pozitivan odgovor. Pitanje "Nećeš mi reći...?" možemo zamijeniti i pitanjem "Nećeš mi *valjda* reći..." što bi još jače naglasilo očekivanje negativnog odgovora i odbijanje propozicije pitanja.

• *wohl* kao ekvivalent za *valjda*

-Pa kakve si to stare spise otkrio?

-Nikakve, ne misliš **valjda** da u ovim godinama otkrivam istinski važne stare spise?! (KID 1991: 274)

-Ja, was für alte Schriften hast du denn da entdeckt?

-Gar keine, du denkst **doch wohl** nicht, ich würde diesem Alter noch wahrhaft bedeutsame alte Schriften entdecken. (KÖD 1994: 339)

Mi smo znači kao broj, s više ili manje jedinica u sebi, ali su sve jedinice iste i to je ono što je važno. Nećeš mi **valjda** reći da se jedan Njegov dio razlikuje od drugog ako je On jedan i jedno?! (KID 1991: 382)

Er ist uns näher als unsere Halsschlagader, was bedeutet, dass Er in uns ist und dass wir etwas von Ihm bekommen haben. Wir sind also wie eine Zahl mit mehr oder weniger Einsen in uns...Du wirst mir doch **wohl** nicht sagen wollen, dass ein Teil von Ihm sich vom anderen unterscheidet, wenn Er eins und einzig ist?! (KÖD 1994: 486)

Kao indikatori u upitnim rečenicama na b/h/s jeziku za upotrebu partikule *wohl* u prijevodu na njemački jezik služe slijedeće partikule:

- u zamjeničkim pitanjima: *pa, a, li, samo, to,*
- u jesno-niječnim pitanjima: *li, a+li,*
- u indirektnim pitanjima na koja govornik očekuje potvrdu: *valjda* i *kao*.

U većini primjera prevoditelji su dodavali partikulu *wohl*, a njenu upotrebu je indicirao kontekst i pretpostavljena intonacija b/h/s originala.

13. PARTIKULA *EBEN* U NJEMAČKIM PRIJEVODIMA DJELA IZVORNO NAPISANIH NA B/H/S JEZIKU

13.1. Izjavne rečenice

13.1.1. Funkcija evidentnosti, *eben* signalizira razumljivost samu po sebi

- dodavanje partikule *eben*

Tetka Lola nije mogla puno razgovarati. Čim je priča postajala zanimljiva, ona se počinjala svađati. Imala je takvu narav i bila je ters. (JML 1999: 203)

Mit Tante Lola konnte man sich nicht lange unterhalten. Sobald die Geschichte anfing, interessant zu werden, fing sie an sich zu zanken. Sie hatte **eben** eine zänkische Natur. (JMLDt 1998: 190)

Na našem jeziku anafora i evidentnost se izražavaju kroz referencijalnost zamjениčkog pridjeva *takav*. Imala je narav kao što je to prethodno opisano i to je nepromjenjiva činjenica. Na njemačkom jeziku prevoditelj se poslužio indikatorom evidentnosti i nepromjenjivosti faktičkog stanja – partikulom *eben*. Kako bi njemački prijevod zvučao što više u duhu jezika, prevoditelj je ovaj dio teksta uspješno adaptirao.

- dodavanje partikule *eben* u načinskim rečenicama

Ili je dočekivao veče sa našim gazdama i begovima kod akšamluka, na nekoj zelenoj uzvisini, sa strukom bosioka pred sobom i, pri sporom razgovoru bez težine i naročitog smisla, ispijao polagano i mezetio retko, kao što umeju samo ljudi iz kasabe. (AMD 1981: 212)

Oder er verbrachte den Abend mit unserem Hausherrn und Beg beim Akšamluk, der Abendunterhaltung, mit einem Strauß Basilikum vor sich und bei langsamer Unterhaltung ohne schweren und besonderen Sinn trank langsam und aß mässig dazu, wie es **eben** nur die Wischegrader verstehen. (ABD 1992: 240)

Dobra Ciganka je i sama plakala, onako kratko i s malo suza, kao što i najmanjim povodom plaču žene koje su se istrošile mnogim radom i čestim rađanjem. (AP 84/85: 271)

Die gutmütige Zigeunerin weinte auch selbst, kurz und mit wenig Tränen, wie **eben** Frauen, die von schwerer Arbeit und häufigen Geburten hart mitgenommen sind, bei jedem beliebigen Anlass weinen. (AGVP 1987: 33)

Zatim je vidala neudate kćeri, snahe i sinove, kako je koga slučaj nanosio. (AP 84/85: 280)

Dan sah Mara allmählich die unverheirateten Töchter, die Schwiegertöchter und Söhne, wie sie der Zufall **eben** ins Haus führte. (AGVP 1987: 45)

Stale su da se izmjenjuju ceremonije i učtivosti, sve brzo i usiljeno, kao kad se u bogatašku kuću dovodi sirota dunderska kćerka. (AP 84/85: 284)

Die Zeremonien und was sonst die Sitte und Höflichkeit verlangt, wurden mit unnatürlicher Hast erledigt, wie es **eben** ist, wenn eine arme Zimmermannstochter in ein reiches Haus heiratet. (AGVP 1987: 49)

Prilogom *kao što/kako* načinske rečenice iskazuje određenu referencijalnost kao tipičnu deiktičku (upućivačku) kategoriju prema kojoj se izvjesna jezička informacija, sadržana u rečenici ili u nekom njenom dijelu, poredi s mentalnim iskustvom učesnika u komunikaciji i kvalifikuje se kao nešto što je već lokalizovano u njihovom mentalnom iskustvu – određenost (Piper et al. 2005: 918). Drugim riječima određenost je neka vrsta iskustvenog ili općeg znanja koje govornik (ili recipijent) saopštava iskazom. Pragmatičko-komunikativna funkcija evidentnosti modalne partikule *eben* obuhvata upravo sferu (opće)poznatog između govornika i recipijenta (recipijenata) za što je mjerodavan govornik. Partikula *eben* se veoma često (o čemu svjedoči naš korpus) dodaje u prijevodu na njemački jezik kad na bosankom jeziku imamo načinsku, to jest realnu komparativnu rečenicu. Ova pojava je karakteristična za načinske rečenice

u kojima se neki sadržaj upoređuje sa nekim drugim opće ili iskustveno poznatim sadržajem.

...Zar zna riba šta je dozvola? I stari su naši lovili bez dozvole, pa je ribe uvijek bilo. Ko kad je bog daje.
(HGK 1999: 82)

"Wissen denn die Fische, was eine Erlaubnis ist? Auch unsere Alten haben ohne Erlaubnis gefangen, und es hat immer genug Fische gegeben. Wie es Gott *eben* gibt."- Soll er nur warten, bis er mich holt. Hehee! [...]
(HTS 1987: 72)

• dodavanje partikule *eben* u atributskim rečenicama

-Šta ne valja u tim riječima?
-Ne valjaju one. Ti si, Sulejmane, pametan čovjekk, ti mnogo misliš pa imaš sve mane ljudi koji mnogo misle.
(KID 1991: 357)

-Was in diesen Worten stimmt nicht?
-Sie selbst stimmen nicht. Du, Sulejman, bist ein kluger Mensch, du denkst viel und hast somit alle Makel von denjenigen, die **eben** viel denken.
(KÖD 1994: 454)

Ne-restruktivne relativne rečenice u funkciji atributa također indiciraju upotrebu partikule *eben* na njemačkom jeziku.

• dodavanje partikule *eben*

Mali je naprosto predugo bio sa Halladžom da bi mogao podnijeti mjeru u bilo čemu. Ili je sam od sebe bio takav, možda je rođen nesposoban da podnese mjeru.
(KID 1991: 227)

Der Kleine war einfach zu lange mit Hallag zusammengewesen, um noch irgendein Maß zu ertragen. Oder er war **eben** so, vielleicht wurde er bereits unfähig, Maßvolles zu ertragen, geboren.
(KÖD 1994: 270)

U navedenom primjeru partikulu *eben* smatramo neadekvatnim prijevodom. Naime iskaz "Ili je *sam od sebe* bio takav..." u odnosu na

prethodni kontekst tj. tvrdnju da je razlog njegovog ponašanja činjenica da je bio suviše dugo sa Haladžom ima jasno restriktivni i ublažavajući karakter a ne izražava evidentnosti, nepromjenjivosti, opće poznatog. Ova funkcija postaje još izrazitija ako konstrukciju *sam od sebe* zamijenimo sa *sam po sebi, u biti* ili riječju *zapravo*. Adekvatnim prijevodom smatramo: "Oder er war an sich/eigentlich so, ...

• *eben* kao ekvivalent za *već*

Mujesira ga je trpjela onako kako se **već** trpe muškarci koji su na svoju ruku, ne tražeći objašnjenja ni tamo gdje bi ih svaka žena na ovome svijetu tražila. (JSM 1999: 40)

Mujesira nahm ihn so hin, wie man Männer **eben** hinnimmt, die ihr eigenes Leben leben, ohne die geringste Erklärung dort zu fordern, wo jede Frau auf dieser Welt eine gefordert hätte. (JSMDt 1996: 41)

I u ovom primjeru radi se o načinskoj rečenici koja pored referencijalnog veznika sadrži i partikulu *već* koja indicira **nešto** generalno i evidentno.

• *eben* kao ekvivalent za *eto*

...nitko sretniji od mene kada pobjegnem granati, pa onda još svojim mrtvima, na najljepšem mjestu sa najljepšim pogledom kopam ove jame i znam da su i oni kao i ja slavili život i da im je smrt došla kao kada ti pobjegne kuglica u fliperu nakon što si osvojio sto puta po stotinu bodova, mogao si i još, ali, **eto**, nisi. (JSM 1999: 65)

..., niemand ist glücklicher als ich, wenn ich einer Granate entgehe; und dann noch meine Toten, an der schönsten Stelle mit dem schönsten Blick schaufle ich ihre Gräber, und ich weiß dass sie genauso wie ich das Leben gefeiert haben und dass der Tod zu ihnen gekommen ist, wie wenn dir die Kugel im Flipper entwischt, nachdem du hundert Mal hundert Punkte gemacht hast, und du hättest noch mehr machen können, aber du hast **eben** nicht. (JSMDt 1996: 69)

Zna da je to glupost, priznaje da je budala, ali se, **eto**, dogodilo i sada je kasno. (KID 1991: 292)

Er weiß, dass dies Unsinn ist, er gibt zu, ein Narr zu sein, aber es war **eben** geschehen, und nun ist es zu spät.
(KÖD 1994: 365)

Partikula *eto* izražava govornikovo naglašeno prihvatanje činjeničnog stanja i njegove nepromjenjivosti. Prijevod smatramo odgovarajućim jer partikula *eben* također izražava nepromjenjivost.

• *eben* kao ekvivalent za *uvek*

Pa ipak, svet je govorio o svemu tome, mnogo, opširno i bezobzirno, kao što svet **uvek** govori.
(AMD 1981: 127)

Dennoch sprachen die Leute über alles dies, viel, umständlich und rücksichtslos, wie die Leute **eben** reden.
(ABD 1992: 140)

U navedenoj načinskoj rečenici indikator nepromjenjivosti i općepoznatosti je temporalna priloška odredba *uvek*.

• *eben* kao ekvivalent za *pa*

-Pada.
-Proći će brzo - kaže ona.
-A otkud ti to znaš, Grlice?
-**Pa** znam. U Dragušici nije bilo jeke, a kiša nije naletjela hukom, nego istiha." (HGK 1999: 48)

"Es regnet."
"Das wird bald vorüber sein", sagt sie.
"Woher weisst du das, Grlica?"
"Ich weiß es **eben**. In Dragušica hat es nicht gedonnert, und der Regen ist nicht plötzlich gekommen, sondern sachte"
(HTS 1987: 34)

U našem primjeru partikulom *pa* Grlica potvrđuje prethodno rečeno na osnovu svog predznanja a svoj iskaz čini evidentnim što potvrđuje i objašnjenjem koje slijedi.

• *eben* kao ekvivalent za *ko*

<p>Ne gleda gdje sjeda. Bilo grožđe ili balega, svejedno. Sve je bog stvorio. -Na berbi, ko na berbi - kaže nemarno Andre. (HGK 1999: 92)</p>	<p>Er passt nicht auf, wohin er sich setzt, ob Wein oder Kot, ganz egal. Alles hat Gott geschaffen. "Weinlese ist eben Weinlese", sagt Andre gleichgültig. (HTS 1987: 83)</p>
--	--

Iako partikula *kao* služi poređenju, na našem jeziku se u ovoj ustaljenoj konstrukciji koristi za izražavanje nečeg općepoznatog u smislu "berba je berba", zna se na osnovu općeg predzannja kako je na berbi. Analogno ovom primjeru na b/h/s jeziku možemo reći: "Muškarci ko muškarci, žene ko žene, djeca ko djeca..." Prijevod smatramo adekvatnim.

• *eben* kao ekvivalent za **i*

<p>Da bi njemu bilo istinski lijepo kad bi sad ustao i sjeo naslonjen uza zid kao što pristojni ljudi i sjede. (KID 1991: 152)</p>	<p>...wirklich gut ginge es ihm, wenn er jetzt aufstünde und sich an die Wand gelehnt setzte, so wie ehrbare Menschen eben sitzen. (KÖD 1994: 171)</p>
---	---

Iako se partikula *i* uglavnom smatra graduativnom partikulom (Mrazović/Vukadinović 1990: 431, Mrazović 1990: 305, Tekavčić 1992: 157) koja služi isticanju riječi ispred koje stoji (*Pa i ja tu nešto mogu učiniti*) ili dodavanju nečemu što nije izrečeno nego samo pomišljeno (*I to je gotovo!*), u našem primjeru ona ima izrazito pragmatičku funkciju tj. aktivira zajedničko (pred)znanje i objašnjenje. Slično kao i u prethodnim načinskim rečenicama sa prilogom *kao što* prevoditelj funkciju partikule *i* prevodi partikulom *eben* tj. funkcije zajedničkog znanja i objašnjenja funkcijom evidentosti. Drugim riječima opće je poznato i neupitno kako pristojni ljudi kao takvi sjede ili treba da sjede. Smatramo da bi u ovom slučaju prijevod sa (*ja*) *auch* bio precizan i adekvatan prijevod.

13.1.2. Funkcija evidentnosti, *eben* signalizira razumljivost samu po sebi, ublažava ilokuciju iskaza, signalizira pravdanje

- dodavanje partikule *eben*

Deda joj se sviđao; moglo bi se reći da je onako potihom bila zaljubljena u njega; ali bilo je to kao - i bi Alma i ne bi Alma; Mirna joj je pokušavala objasniti kako se s muškarcima ne može tako i kako moraš znati šta zapravo hoćeš, pa bi je ona slatko pogledala *ali Mirnice ja ne znam* i nastavljala je obigravati oko Dede...

(JML 1999: 223)

Deda gefiel ihr; man konnte sagen, dass sie im Stillen sogar ihn verliebt war, aber das war bei Alma wie - ein bisschen ja, ein bisschen nein. Mirna versuchte ihr zu erklären, dass man mit Männern so nicht umgehen könne, etwa *du musst wissen, was du willst*, worauf sie sie süß ansah, *aber Mirnchen, ich weiß es eben nicht*, und fortfuhr mit Deda herumzutänzeln...

(JMLDt 1998: 208)

Indikator modalnosti u navedenom primjera na b/h/ jeziku je prema našem mišljenju umanjena sa stilskim obilježjem odmilica¹⁴⁴. Barić et al. (1997: 303, 329 f.) navode da se odmilicom izriče ljubav, pažnja i nježnost prema onom što je imenovano osnovnom riječju. Mišljenja smo da govornik upotrebom hipokoristika na što blaži način sugovorniku želi saopštiti nešto za što pretpostavlja da se sugovorniku neće svidjeti ili da ne odgovara njegovom očekivanju. U konkretnom slučaju Mirna savjetuje Almi da se uozbilji i napokon odluči šta želi, na što Alma još nije spremna, pa Mirni na blag način korištenjem vokativa u obliku odmilice kao i odgovarajuće intonacije i boje glasa saopštava da ona ipak ne zna šta hoće i da će se nastaviti ponašati prema Dedi kao i dosada. I glagol *ne znati* uz odgovarajuću intonaciju i mimiku izražava "ali ja ne znam, pa ne znam, i to je činjenica!".

¹⁴⁴ Termin preuzet od Barić et al. 1997

• *eben* kao ekvivalent za **zar*

Najedanput se okrenuo lice u lice kaluđeru, kao da ga pita za nešto što je on lično skrivio.

-A reci ti meni zašto se vaše žene ne kriju?

-Eto tako - u nas **zar** tako adet, šta li. Ko ti zna; ženska ćorava posla. To mi kaluđeri ne znamo; nemamo žena pa i ne znamo.

(AP 84/85: 131)

Mit einmal wandte er sich um, trat Auge in Auge vor den Mönch, als forderte er etwas, was jener "Sag mir doch mal, warum sich eure Frauen nicht verhüllen?"

"Das ist so - es ist **eben** so Brauch bei uns. Wer mag das wissen; das sind so dunkle Weiberangelegenheiten..." (AGVP 1987: 132)

Kao što smo već naveli do sada nije obrađivana partikula *zar* u afirmativnom obliku. Da bismo odredili komunikativno-pragmatičku funkciju partikule *zar* u afirmativnom obliku, neophodan je njen širi kontekst. Kaluđer se sugovornik obraća ljutito, stoga pretpostavljamo da kaluđerov odgovor nije neutralan, već konotiran. S obzirom da je kaluđer siguran u svoj iskaz tj. da konstatira da kod katolika nije običaj da se žene pokrivaju, pretpostavljena funkcija partikule *zar* jeste da ublaži, na neki način, opravda ilokuciju iskaza kao odgovor na grubo i neprijateljski način vođenja razgovora sugovornika. Da se radi o pravdanju govori i nastavak iskaza u kojem kaluđer svom sugovorniku daje dodatna objašnjenja s tim u vezi, opravdavajući se na kraju time što oni, kaluđeri, i nemaju žena pa ne znaju.

-Otišla, bogami, efendija, ima dva dana...i sad daj znaj, dušo, gdje je. Zapazili, **zar**, gdje se vrzete oko kuće, a mnogo vas je, pa vele da sakrijemo djevojku. To je, dušo, ništa drugo. A sad, daj je nađi.

(AP 84/85: 142)

"Fort, bei Gott, Efendi, schon vor zwei Tagen... mein Bester, wie soll man jetzt rauskriegen, wo sie ist! Sie haben **eben** beobachtet, dass ihr ums Haus herumstreicht und dass ihr viele seid und haben sich gesagt: Wir müssen das Mädchen verstecken. Das ist's mein Bester, nichts anderes. Versuch jetzt mal, sie zu finden." (AGVP 1987: 147)

I u ovom primjeru partikula *zar* se koristi u objašnjenju, opravdavanju činjenice da su roditelji sklonili djevojku oko koje se vrmalo suviše prosaca.

Napominjemo da smo se u oba slučaja rukovodili prevoditeljevim istančanim osjećajem za jezik, s obzirom da se radi o Werneru Creutzigeru, vrsnom prevodiocu Andrićevih i Selimovićevih djela. odnosno tačnošću njegovog prijevoda na b/h/s jezik partikulom *eben*. Prema našem mišljenju partikula *zar* u oba slučaja može imati i funkciju subjektivne pretpostavke govornika, a njen ekvivalent u njemačkom bi mogla biti upravo partikula *wohl* ili pak neka druga modalna riječ za izražavanje vjerovatnoće. Ovo je još jedan primjer suptilne izdiferenciranosti funkcija modalnih partikula u datom kontekstu i samim tim poteškoća na koje nailazimo prilikom pokušaja njihove analize.

13.1.3. Funkcija nepromjenjivosti faktičkog stanja, *eben* signalizira rezigniranost

- *eben* kao ekvivalent za *ko*

-Ti na kupanje? - trže me
čičin glas.
-Ti na kupanje, a eto ja
sam se posljednji put
okupao kad sam odslužio
vojsku. Sada, o Ilindanu
biće nešto preko trideset
godina. A vi, mladež, **ko**
mladež - i čiča odmahnu
rukom pa začuta ponovo.
(HGK 1999: 50)

"Baden?" schreckt mich die
Stimme des Onkels auf.
"Baden - ich habe mich
das letzte Mal gebadet,
als ich vom Militär kam,
jetzt zum Eliastag werden
das etwas über dreißig
Jahre. Und ihr - Jugend
ist **eben** Jugend!" Und der
Onkel winkt mit der Hand
ab und schweigt wieder.
(HTS 1987: 36)

Partikula *ko* ne signalizira poređenje već iskaz čini kategoričkim, evidentnim i opće važećim iz perspektive govornika. Istovremeno partikula *ko* u navedenom kontekstu ima i rezignirajući ton što je istaknuto i gestikulacijom "i čiča odmahnu rukom...". I modalna partikula *eben* iskazu daje rezignirajući ton.¹⁴⁵

¹⁴⁵ Resende (1995: 61), Trömel-Plötz (1979: 321), Brauße (1986: 209)

13.1.4. *eben* signalizira nespektakularnost, uobičajenost, trivijalnost

- dodavanje partikule *eben*

Već je bio siguran da je crvenokosa iz Sarajeva i da ide tamo kao što se ide kući. To lijepo i nepravilno lice ne pripada drugim gradovima, činilo se Osmanu; ono može biti samo sarajevsko. (JML 1999: 278)

Er war sich bereits sicher, dass die Rothaarige aus Sarajevo war und dass sie dorthin fuhr, wie man **eben** nach Hause fährt. Dieses schöne und unregelmäßige Gesicht konnte nicht aus einer anderen Stadt stammen, schien es Osman; so ein Gesicht gab es nur in Sarajevo. (JMLDt 1998: 259)

- *eben* kao ekvivalent za *eto*

Jedina je novost **eto** to da je "zvijere nabavilo zvijere" i da dokon narod o tome priča i naklapa koješta. (AP 84/85: 93)

Das einzige Neue ist **eben**, dass "das Tier sich ein Tier angeschafft hat", und dass müßige Leute das erzählen und mancherlei zusammenschwatzen. (AGVP 1987: 86)

Prema Dahlu (1988: 219) partikula *eben* u monološkoj upotrebi izražava trivijalnost, uobičajenost, a u b/h/s jeziku joj odgovara partikula *eto*.

- *eben* kao ekvivalent za *evo*

...a da će Zubeid na to izmišljati i lagati, možda protiv svoje volje. Sigurno protiv svoje volje, kao što **evo** i on ide Zubeidu protiv svoje volje, znajući da ... (KID 1991: 101)

...dass Subeid, vielleicht gegen seinen Willen, darauf aber wieder erfinden und lügen würde. Ganz sicher gegen seinen Willen, so wie **eben** auch er sich gegen seinen Willen zu ihm begab, wohl wissend, dass Subeid .. (KÖD 1994: 101)

Partikulom *evo* govornik izražava da je svjestan date situacije i spreman da se pomiri s onim što dolazi. Za razliku od partikule *eto*, partikula *evo* ima kataforičku funkciju u tekstu tj. upućuje na nešto što će tek biti.

14. PARTIKULA *HALT* U NJEMAČKIM PRIJEVODIMA DJELA IZVORNO NAPISANIH NA B/H/S JEZIKU

14.1. *Halt* u izjavnim rečenicama

14.1.1. Signalizira okončanje razgovora

- *halt* kao ekvivalent za *e*

A tko za zavjet može znati?
Onaj tko se zavjetovao,
gospod Bog, ali i vrag. No
ako već zna, **e** neka zna.
(JSM 1999: 92)

Aber wer kann ein Gelübde
kennen? Der, der es abgelegt
hat, der Herrgott, aber
auch der Teufel. Gut, wenn
er es schon kennt, dann
soll er es **halt** kennen.
(JSMDt 1996: 96)

Partikulom *e* govornik naglašeno signalizira da želi okončati razgovor. Signaliziranje okončanja razgovora izraženo je i partikulom *halt* na njemačkom jeziku. S obzirom da se radi o jedinom primjeru za ekvivalent *halt*, zaključujem da je još jednom i na vrlo iscrpnom korpusu potvrđena prijašnja tvrdnja da partikula *halt* u odnosu na partikulu *eben* u pisanom jeziku ima zanemarljiv stepen upotrebe.

15. REZULTATI KONTRASTIVNE ANALIZE

Kontrastivnom analizom njemačkih modalnih partikula *wohl*, *eben* i *halt* pokazali smo da se niti jedna od ovih partikula na naš jezik ne može prevesti samo jednom riječju. Naime sve tri partikule u različitim kontekstima mogu razviti brojna komunikativno-pragmatička značenja koja je na našem jeziku nemoguće izraziti jednom riječju. Istovremeno smo došli do zaključka da i naš jezik obiluje različitim partikulama koje nam u konačnici uz pomoć konteksta i intonacije omogućavaju prijevod iznijansiranih pragmatičkih značenja ovih partikula. Neophodno je napomenuti da intonacija nije bila direktnim predmetom naših istraživanja s obzirom da se radi o pisanim književnim djelima, te smo je stoga uzimali u obzir samo u primjerima u kojima smo na osnovu šireg konteksta i nekih općevrijedećih normi ponašanja u datim okolnostima mogli pretpostaviti postojeću intonaciju. U narednom koraku želimo tabelarnim prikazom predložiti rezultate bidirekionalne kontrastivne analize.

15.1. B/h/s partikule i ostala leksička sredstva kao prijevodni ekvivalenti

Partikula	Vrsta rečenice	B/h/s partikule	Ostala leksička sredstva
<i>wohl</i>	izjavna	<i>vjerovatno/vjerojatno (pa) valjda sigurno možda zacijelo/zacelo svakako nekako izgleda jamačno bar posve bogami ite kako doduše sigurno jedino</i>	glagoli: <i>činiti se misliti bit će nadati se</i> prilozi: <i>moguće</i> leksemske grupe riječi: <i>po svoj prilici</i>
	zamjenička pitanja	<i>valjda no pa a ta</i>	
	jesno-niječna pitanja	<i>sigurno</i>	potencijal
	indirektna pitanja	<i>možda valjda zacijelo izgleda sigurno zar eto eto</i>	glagoli: <i>biti</i>
<i>eben</i>	izjavna	<i>samo eto već jednostavno ipak e prosto upravo baš</i>	leksemske grupe riječi: <i>samo od sebe</i> glagoli: <i>valjati</i>
<i>balt</i>	izjavna	<i>dakle</i>	uzvici: <i>hja</i>

15.2. B/h/s partikule i ostala leksička sredstva kao indikatori partikula *wohl*, *eben* i *halt* u prijevodima na njemački jezik

Indikatori: partikule	Indikatori: ostala leksička sredstva	Vrsta rečenice	Partikula
<i>(pa) valjda</i> <i>možda</i> <i>izgleda</i> <i>doduše</i> <i>zar</i> <i>i</i> <i>vala</i>	glagoli: <i>biti</i> leksemske grupe riječi: <i>šta li</i> veznik namjerne rečenice: <i>ne bi(b) li</i>	izjavna	<i>wohl</i>
<i>li</i> <i>to</i> <i>samo</i> <i>a</i> <i>pa</i>		zamjenička pitanja	
<i>a + li</i> <i>li</i>		jesno-niječna pitanja	
<i>kao</i> <i>valjda</i>		indirektna pitanja	
<i>eto</i> <i>već</i> <i>pa</i> <i>ko</i> <i>zar</i> <i>evo</i>	ostali leksemi: <i>uvek</i> načinske/realne komparativne rečenice: <i>Kao da...</i>	izjavna	<i>eben</i>
<i>e</i>		izjavna	<i>halt</i>

16. ZAKLJUČAK

U ovom radu su primarno istraženi prijevodni ekvivalenti njemačkih modalnih partikula *wobl*, *eben* i *halt* u bosankom/hrvatskom/srpskom standardu na temelju njihovih pragmatičko-semantičkih značenja kao i leksička sredstva b/h/s standarda koja prevoditelje naših djela na njemački jezik motiviraju da upotrijebe partikule *wobl*, *eben* i *halt*. Istraživanje je vršeno na korpusu sastavljenom od ukupno 24 literarna djela 20. stoljeća, i to šest njemačkih djela i njihovih prijevoda na b/h/s i šest djela na b/h/s jeziku i njihovih objavljenih prijevoda na njemačkom jeziku. Prilikom analiziranja uvažavana je sva nama dostupna tematska literatura ali i vlastito poznavanje predmetnih jezika i jezička intuicija.

Radi postizanja zadanog cilja bilo je neophodno stvoriti odgovarajuće pretpostavke. U uvodnim poglavljima (1-3) njemačke partikule su (sa naglaskom na modalne) definirane i klasificirane uzimajući u obzir radove i teorije vodećih lingvista u ovom području. Pri tome su još jednom navedeni argumenti pro i contra teze da li partikule zaslužuju naziv samostalne vrste riječi. Odlučujući kriterij za odvajanje partikula od veznika, priloga i konjunkcija jeste njihov funkcionalni a ne semantički značaj, s obzirom da partikule iskazuju značenje tek u iskazu odnosno kontekstu koji je preduvjet za određivanje funkcije partikula. Stoga smatramo da su partikule posebna funkcionalna vrsta riječi. U prva dva poglavlja smo također uvažili kritička stajališta određenih lingvista po pitanju obilježja modalnih partikula, te smo relativizirajući određene kriterije poput naglašenosti i pozicije modalne partikule u rečenici, u modalne partikule uključili kako naglašene oblike partikule *wobl* i *eben* tako i rečenični ekvivalent *eben*, a na temelju njihovih modalnih obilježja odnosno utjecaja njihovih funkcija na cjelokupan iskaz. Rad na ovoj temi obuhvatio je široki spektar istraživanja u području tekstualne i pragmalingvistike. Teorija govornih činova, analiza presupozicija, konverzaciona analiza i analiza diskursa kao i funkcije kao što su tema/rema spadaju u važne aspekte pragmatike kojima pripada značajna uloga prilikom istraživanja partikula. Jedno od važnih područja pragmatike je i modalnost kojoj smo u ovom radu posvetili posebnu pažnju. Modalne partikule se javljaju kao formalne jedinice rečenice sa subjektivno-modalnim ili konotativnim značenjima, odnosno govornik uz pomoć modalnih partikula izražava svoj subjektivni stav prema rečenom, odnosno partikule služe za izražavanje epistemičke modalnosti.

U poglavljima 4 i 5 posebna pažnja je posvećena historijskom razvoju istraživanja partikula kod nas, uzevši pri tome u obzir sva tri standarda odnosno i bosanski i hrvatski i srpski jezik. Ne isključujemo mogućnost da će se dobri poznavaoци jednog, drugog ili trećeg jezika složiti u mišljenju da naš odabir jezičkog konformiteta krije zamke i propuste, no namjera nam je bila koristiti što širi dijapazon partikula i dostupne literature na jezicima ovih prostora. U poglavlju 6 posebnu pažnju smo posvetili modalnosti u b/h/s jeziku. Naime u našem jeziku pored partikula postoji niz drugih jezičnih sredstava za izražavanje modalnosti. U ovom poglavlju smo predstavili neke od tipova modalnosti i njenih indikatora u b/h/s jezičnim standardima. U našem jeziku kategorija je modalnosti – koju, kako smo već pokazali, univerzalno karakteriše neusuglašenost definicija i pristupa – dugo vremena izjednačavana sa emocionalnosti. U svjetlu pragmatike i novijih lingvističkih istraživanja u zadnjih nekoliko godina modalnost i kod nas postaje temom, no još uvijek se radi o malom broju autora u koje ubrajamo lingviste iz susjednih država (Srbije i Hrvatske) kao i strane lingviste koji b/h/s modalnost istražuju u okviru kontrastivnih studija slavenskih jezika. Ovakva istraživanja mi se čine posebno svrsishodnim u području analize konverzacije uzimajući u obzir interese, percepciju i stanje svijesti i govornika i recipijenta. I dok se u njemačkom jeziku modalnost izražava prevashodno leksičkim sredstvima, u b/h/s jezičkim standardima modalnost se pored leksičkih izražava i sintaktičkim, morfološkim i fonetskim elementima kao i vanjezičkim radnjama (v. 4.1.1. Intonacija i izvanjezične radnje). Da bi se jedna njemačka modalna partikula pravilno prevela, prevoditelj mora pravilno razumjeti njenu funkciju i značenje u datom kontekstu, a ako ne postoji totalna ekvivalentnost, mora pronaći adekvatno rješenje iz njemu raspoloživih jezičkih sredstava (prozodija, parafraza, ostala sintaktička sredstva).

Kontrastivna analiza modalnih partikula *wohl*, *eben* i *halt* vršena je u poglavljima 6 do 15. U dijelu njemačko-b/h/s kontrastivne analize utvrđeni su slijedeći prijevodni ekvivalenti za modalnu partikulu *wohl*: 21 partikula i 6 ostalih leksičkih sredstava. Radi se o slijedećim ekvivalentima:

- partikule: *vjerovatno/vjerojatno*, (*pa*) *valjda*, *sigurno*, *možda*, *zacijelo/zacelo*, *svakako*, *nekako*, *izgleda*, *jamačno*, *bar*, *posve*, *bogami*, *itekako*, *doduše*, *jedino*, *no*, *pa*, *a*, *ta*, *zar* i *eto*.
- glagoli: *činiti se*, *biti*, *misliti*, *nadati se*,
- ostala leksička sredstva: *moguće*, *po svojoj prilici*.

Uporedimo li ove prijevodne ekvivalente sa ekvivalentima registriranim u najnovijem njemačko-hrvatskom rječniku autora Hansen-Kokoruš et al. (2005: 1991) ili pak ekvivalentima do kojih je došao Johannes Dahl (1988: 258 ff.) u svojoj disertaciji "Die Abtönungspartikeln im Deutschen. Ausdrucksmittel für Sprechereinstellungen – mit einem kontrastiven Teil Deutsch-Serbokroatisch" utvrdićemo da više od polovine prijevodnih ekvivalenata nije uopće registrirano. Nadalje smo utvrdili da se prijevod partikule *wohl* ne može apsolutizirati. Naime, svaki prevoditelj mora pokušati uz pomoć konteksta razotkriti konkretno pragmatičko-semantičko značenje ove partikule, pa ga onda pokušati prevesti uz pomoć partikule ili, pak, ostalih sredstava modalnosti u našem jeziku koja mu stoje na raspolaganju. Primjere sa partikulom *wohl* smo strukturirali i analizirali prema vrstama rečenica, a unutar njih prema pragmatičko-semantičkim aspektima. Partikula *wohl* u izjavnim rečenicama u našem korpusu iskazuje slijedeće funkcije:

1. funkcija pretpostavke
2. funkcija pretpostavke, signaliziranje ironije
3. isticanje iskaza
4. afektivni ton uz odbijanje druge mogućnosti,
5. afektivni ton uz odbijanje druge mogućnosti, signaliziranje razumljivosti same po sebi
6. afektivni ton uz odbijanje druge mogućnosti, signaliziranje agresivnosti, iziritiranosti, predbacivanja
7. afektivni ton uz odbijanje druge mogućnosti, signaliziranje uvrijeđenosti, isprovociranosti
8. potvrda prethodnog iskaza uz istovremenu ogradu
9. indiciranje suprotnosti
10. indiciranje ispravke prethodnog iskaza

Partikula *wohl* u zamjениčkim (Ergänzungsfragen/w-fragen) pitanjima iskazuje slijedeće funkcije:

1. retorička funkcija
2. retorička funkcija, signalizira iznenađenost i zbuđenost
3. afektivni ton koji signalizira ironiju

4. afektivni ton koji signalizira srdžbu, nevjericu
5. afektivni ton uz odbijanje druge mogućnosti, signalizira nadobudnost

U jesno-niječnim pitanjima (Entscheidungsfragen) partikula *wohl* ima sljedeće funkcije:

1. retorička funkcija, *wohl* signalizira subjektivnu nesigurnost
2. retorička funkcija, očekivanje potvrde sugovornika
3. signaliziranje striktne naredbe, prijetnje

U indirektnim pitanjima na koja govornik očekuje potvrdu (Vergewisserungsfragen):

1. signaliziranje ironije, sarkazma
2. funkcija nesigurnosti govornika, signalizira ljubaznost
3. funkcija pretpostavke, očekivanje potvrde
4. sugeriranje potvrde iskaza, signaliziranje nadobudnosti

Prema našem saznanju funkcija partikule *wohl* označena kao 'afektivni ton uz odbijanje druge mogućnosti' (4-7) sa svim svojim varijantama, odnosno dodatnim komunikativnim nijansama, u nama dostupnoj literaturi o pragmatičko-komunikativnim funkcijama partikule *wohl*, do sada nije spomenuta pa samim tim ni posebno analizirana. Radi ilustracije navodimo dva primjera:

"Dafür, dass Sie draußen im Graben gelegen haben, werden wir **wohl** noch ein Bettlaken waschen können", fährt sie fort.
(RW 1999: 166)

"**Pa valjda** možemo oprati jednu plahtu za vas koji ste bili u rovovima", uvjerava me.
(RZ 1966: 163)

"Verflucht", sage ich.
"Hast du dich gestoßen?", fragt Kopp.
"Das könntest du **doch wohl** gehört haben", knurre ich,
"mein Schädel-"
(RW 1999: 167)

"Do đavola!", kažem.
"Jesi li se udario?", pita Kopp.
"**Pa valjda** si čuo", progundam, "Glava..."
(RZ 1966: 164)

U analiziranim primjerima partikula *wohl* nema funkciju pretpostavke sadržaja iskaza, nego indigniranog odbijanja bilo kakve mogućnosti suprotne iskazu govornika. Partikulom *wohl* govornik vrlo emocionalno odbija zahtjev/pitanje ili eventualni zahtjev trećeg. Partikula *valjda* kao najčešći prijevodni ekvivalent ima istu funkciju. Interesantno je spomenuti da je upravo ova naša partikula kao takva već opisana i analizirana. Naime partikula *valjda* u određenim kontekstima svojoj temeljnoj funkciji vjerovatnosti dodaje i afektivnu komponentu gotovo indignirana odbijanja protivne mogućnosti. Ova funkcija može biti dodatno naglašena partikulom *pa* u konektivnoj funkciji, odnosno funkciji podsjećanja na opće poznatu okolnost ili događaj zbog čega je svako čuđenje sugovornika izlišno. Prilikom analiziranja partikule *wohl* u obzir smo uzeli i upotrebu naglašenog oblika iz kojeg su proizašle sve koncesivne i adverbzivne funkcije partikule *wohl* kao u primjerima:

"...Und unsere Bauten aus dem Mittelalter waren durch Anbauten verhässlicht und bröckelten nur so herunter, denn die einzelnen Leute hatten **wohl** Geld, und niemand hungerte; **aber** der Staat hatte gar nichts, und alles wurstelte so weiter[...]" (MB 1979: 306)

"...Naše srednjovjekovne zgrade bile su iznakažene nadogradnjom i naprosto se raspadale, jer, pojedini ljudi imali su **doduše** novaca, i nitko nije gladovao, **ali** država nije imala ništa, i tako se prtljalo [...]" (MBB 1980: 281)

"Anschließen...ja, ja, ich werde **wohl** guten Tag sagen müssen. **Aber** es ist mir recht zuwider, müssen Sie wissen [...]" (MB 1979: 109)

"Priključiti...da, da, **svakako** im moram reći dobar dan. Ali to mi je vrlo neugodno, morate znati [...]" (MBB 1980: 102)

U navedenim primjerima radi se o naglašenom obliku partikule *wohl* sa adverbzivnom funkcijom. Partikula *wohl* se javlja u funkciji potvrde prethodnog iskaza uz istovremeno ograničavanje njegovog dejstva. Kombinacija *wohl ... aber* se u ovom primjeru može zamijeniti sa *zwar ... aber*. U navedenim primjerima se ne dovodi u pitanje iskaz, ali se ograničava njegova relevantnost. Partikula *doduše* ima jasno koncesivno značenje. Mišljenja smo da su partikuli *doduše* korelativne partikula *ipak* ili veznik *ali* ili pak kombinacija ove dvije riječi. U prijevodu na b/h/s jasan koncesivni

elemenat tj. signaliziranje ograde u odnosu na prethodni iskaz proizilazi i iz značenja partikule *svakako*. Naime uz prvotno potvrdno značenje ova partikula ima i koncesivno značenje kao u navedenom primjeru.

Partikula *wohl* može u rečenicama sa konektorom *zwar...aber* zauzeti mjesto ispred *aber* u drugoj rečenici i na taj način ga modificirati ako je prva rečenica negacijska kao u primjeru:

Wie aus Konferenzenkreisen bekannt wird, wurden zwar nicht im Prinzip, **wohl** aber bei einzelnen Formulierungen Einwände erhoben. (Asbach-Schnittker 1975: 56)

U ovakvim slučajevima radi se o naglašenoj partikuli *wohl* koja zajedno sa konektorom *aber* indicira suprotnost. Na osnovu primjera iz našeg korpusa dolazimo do zaključka da je prvi dio konektora *zwar* fakultativan, a uvjet da partikula *wohl* zajedno sa konektorom *aber* indicira ovu funkciju jeste da im prethodi negacijska rečenica. Pored registriranog prijevoda u rječniku Hansen-Kokoruš et al. (2005: 1991) "ali zato" kao ekvivalenti se pojavljuju: *već jedino* i *ali svakako*.

Es reicht diesen zahllosen Existenzen nicht zur Tragik, **wohl aber** zu einem recht ansehnlichen Missgeschick und Unstern, in dessen Hölle ihre Talente gar gekocht und fruchtbar warden. (HS 1975: 61)

Za ove bezbrojne egzistencije to ne predstavlja tragediju, **ali svakako** krupnu nezgodu i zlu kob, u čijem se paklu njihovi talenti ispeku i postanu plodni. (HSV 1990:16)

Keinen der skeptischen, rotspontrinkenden und jovialen Kaufherren ihrer Umgebung, **wohl aber** einen Geistlichen konnte sie sich an der Seite des ernstesten und gottesfürchtigen Mädchens vorstellen, [...] (MB 1979: 241)

Nije mogla kao životnog druga ove ozbiljne i bogobojazne djevojke sebi zamisliti nijednog od tih skeptičnih i jovijalnih veletražaca koji su voljeli piti teško crno vino, **već jedino** nekog svećenika. (MBB 1980: 222)

Analogno određivanju funkcija partikule *wohl* u izjavnim rečenicama određene su i funkcije u upitnim rečenicama. Najčešći prijevodni ekvivalent partikule *wohl* je *valjda* koji se javlja u izjavnim rečenicama sa slijedećim funkcijama: pretpostavka, afektivni ton uz odbijanje druge mogućnosti, signaliziranje razumljivosti same po sebi, signaliziranje agresivnosti, iziritiranosti, predbacivanja, signaliziranje uvrijeđenosti, isprovociranosti. U upitnim rečenicama je zastupljena i funkcija 'afektivni ton, signaliziranje ironije i nesigurnosti'. Od 267 primjera sa partikulom *wohl* partikula *valjda* se javlja 30 puta kao prijevodni ekvivalent. U ostale prijevodne ekvivalente spadaju modalne partikule *vjerovatno/vjerojatno* (12), *sigurno* (15), *zacijelo/zacelo* (11), *svakako* (7), *možda* (4), *izgleda* (3) kao i partikule kvantifikacije za isticanje i naglašavanje *jamačno* (1), *bar* (1), *posve* (1), *jedino* (1) i *nekako* (1). Glagoli **činiti se** i *biti*, *misliti* i *nadati se* služe izražavanju subjektivne pretpostavke govornika. Kao ekvivalenti zamjeničkih pitanja javljaju se konverzacione partikule: *no*, *pa*, *a* i *ta* a služe izražavanju afektivnosti i retoričnosti.

Od ukupno 109 u 68 primjera partikula *eben* nije prevedena ili je prevedena opisno. U dijelu njemačko-b/h/s kontrastivne analize utvrđeni su slijedeći prijevodni ekvivalenti za modalnu partikulu *eben*: 9 partikula (*samo* 6 puta, *eto* 9 puta, *već* 4 puta, *jednostavno* 4 puta, *ipak* 4 puta, *e* jednom, *prosto* jednom, *upravo* 2 puta, *baš* 2 puta) i 2 ostala leksička sredstva (glagol *valjati* i leksemska grupa riječi *samo od sebe*).

U rječniku Hansen-Kokoruš et al. (2005: 390) kao prijevod partikule *eben* registrirane su partikule *baš*, *upravo*, *eto* i *jednostavno* (u ovisnosti od njihove funkcije), a Dahl (1988: 218) među najčešće ekvivalente partikule *eben* navodi *pa*, *e pa* i *eto*. Interesantno je spomenuti da u 105 primjera sa partikulom *eben*, prijevod partikulom *pa* nije registriran niti jednom. Partikula *eben* se u našem korpusu javlja samo u izjavnim rečenicama i to u slijedećim funkcijama:

1. *eben* signalizira nespektakularnost, uobičajenost, trivijalnost.
2. Funkcija evidentnosti, *eben* signalizira razumljivost samu po sebi.
3. Funkcija evidentnosti, *eben* signalizira razumljivost samu po sebi, ublažava ilokuciju iskaza, signalizira pravdanje.
4. Funkcija evidentnosti, *eben* signalizira razumljivost samu po sebi, signalizira naglašeno predbacivanje.
5. Funkcija evidentnosti, *eben* signalizira rezigniranost.

6. Konkluzivna funkcija.
7. Funkcija poticaja na vršenje neke radnje kao jedinog mogućeg rješenja.
8. *eben* signalizira potvrdu, intenziviranje i restrikciju koji se koriste u svojstvu replike na prethodni iskaz.
9. Funkcija ublažavanja ilokucije iskaza.

U našem korpusu evidentirali smo primjere u kojima partikula *eben* signalizira jednu nedovoljno istraženu funkciju u monološkoj upotrebi tj. kada se govornik partikulom *eben* odnosi na vlastiti prethodni iskaz. Na taj način partikula *eben* prema našem mišljenju gubi osobinu nepromjenjivosti faktičkog stanja koja se u dijaloškoj upotrebi temelji na zajedničkoj komunikacijskoj osnovi odnosno općem znanju govornika i recipijenta ili pak u monološkoj upotrebi na općem znanju. Partikula *eben* u monološkoj upotrebi iskaz čini opće poznatim pa čak i trivijalnim jer se isti odnosi isključivo na prethodni iskaz samog govornika. U našem korpusu smo kao ekvivalente registrirali *samo* i *eto* kao i nulti ekvivalent.

Wenn Kat vor den Baracken steht und sagt: "Es gibt Kattun-", so ist das **eben** seine Meinung, fertig: - wenn er es aber hier sagt, so hat der Satz eine Schärfe wie ein Bajonett nachts im Mond [...]
(RW 1999: 45)

Kad Kac stoji pred barakama i kaže: "Bit će gusto!" to je **samo** njegovo mišljenje i ništa drugo, ali kad je to izgovoreno ovdje, onda riječi dobijaju oštrinu bajoneta na mjesecini [...].
(RZ 1987: 43)

Partikulu *eben* u ovom primjeru možemo i zamijeniti partikulom *einfach*. U slučaju partikule *samo* došlo je do potpunog gubljenja njenog osnovnog priloškog leksičkog značenja. Ova partikula se javlja i kao graduativna odnosno restriktivna i kao modalna Iako ova partikula ima niz različitih značenjskih nijansi u kontekstima koje susrećemo kod različitih autora, u navedenom primjeru radi se o ublažavanju ilokucije iskaza što ga istovremeno čini ne toliko važnim i spektakularnim.

Naglašeni oblik partikule *eben* većina autora ubraja u rečenične ekvivalente. No, u našem radu smo pokušali dokazati da obilježja modalnih

partikula ni u kom slučaju nisu ista za svaku modalnu partikulu. Iako većina konsultiranih autora ovaj oblik ubraja u rečenične ekvivalente, mi ga smatramo naglašenim, invarijantnim oblikom modalne partikule *eben* iz slijedećih razloga: partikula *eben* se u ovoj funkciji može shvatiti kao eliptična konstrukcija rečenice, rečenični ekvivalent je po svojim pragmatičkim funkcijama veoma sličan modalnim partikulama, a jedini kriterij prema kojem ga se isključuje iz klase modalnih partikula jeste taj što se ne nalazi u središnjem dijelu rečenice, naglašeni oblik partikule *eben* iskazuje funkciju potvrde nepromjenjivosti prethodnog iskaza i naglašeni obliku partikule *eben* ima anaforičku funkciju. U našim prijevodima kao ekvivalenti se javljaju *upravo* i *baš*.

"Unsinn Schnier", sagte er, "schlagen Sie sich doch diese Entführungstheorien aus dem Kopf. Wir leben im zwanzigsten Jahrhundert."
"Eben", sagte ich, "im dreizehnten wäre ich ein netter Hofnarr gewesen, und nicht einmal die Kardinäle hätten sich darum gekümmert, ob ich mit ihr verheiratet gewesen wäre oder nicht."
 (BA 1967: 95)

"Gluposti, Schnier", rekao je, "izbijte si iz glave te ideje o otmici. Pa živimo u dvadesetom stoljeću."
"Upravo", rekoh, "u trinaestom bih bio zgodna dvorska budala, i čak se ni kardinali ne bi brinuli za to da li sam njome oženjen ili ne." (BG 1989: 94)

"[...]Für ihre Jahre wirklich erstaunlich...was ich Ihnen sage..."
 "Ja, **eben**, in ihren Jahren...", sagte der Senator unruhig und drehte an der langen Spitze seines Schnurrbartes.
 (MB 1979: 472)

"Zaista, pravo čudo u njenim godinama...kako rekoh..."
 "Da, **upravo to**, u njenim godinama..." reče senator nemirno i stade sukati drugi kraj brka.
 (MBB 1980: 424)

Iako partikula *halt* vrijedi kao sinonimni oblik partikule *eben*, u našem korpusu je registrirana samo sedam puta. Ovako mali broj primjera ne garantira validan zaključak o djelimičnoj ili potpunoj sinonimnosti sa partikulom *eben*. Za partikulu *halt* su utvrđeni slijedeći prijevodni

ekvivalenti: jedna partikula (diskursna partikula *dakle*) i jedan uzvik (*hja*). Partikula *halt* se u našem korpusu javlja samo u izjavnim rečenicama, a iskazuje slijedeće funkcije:

1. *halt* signalizira nastavak razgovora.
2. Funkcija plauzibilnosti partikule *halt*.

Na samo nekoliko primjera uspjeli smo ustanoviti da se upotreba partikule *halt* uistinu razlikuje od upotrebe partikule *eben* i to u nekoliko tačaka:

1. Partikula *eben* je u našem korpusu registrirana tačno 105 puta, a partikula *halt* 8 puta. Time je potvrđena premisa da je partikula *eben* knjiška, a *halt* razgovorna riječ.
2. Partikula *eben* u našem radu ima devet različitih funkcija, a njena najčešća upotreba jeste funkcija evidentnosti i nepromjenjivosti faktičkog stanja. Partikula *halt* se u našim primjerima pojavljuje isključivo u funkciji plauzibilnosti i u funkciji bliskoj diskursnim markerima kao signalima artikulacije teksta ('Gliderungspartikeln').
3. Za razliku od partikule *eben*, partikula *halt* se upotrijebljeva isključivo kao južnonjemačka dijalektalna varijanta u cilju što vjernijeg oslikavanja lika Bavarca Permanedera. No, najvažniji zaključak koji proizilazi iz analize ove dvije partikule na korpusu književnih djela jeste da njihova validna analiza može biti bazirana isključivo na korpusu razgovornog jezika sjeverne i južne Njemačke.

U našim primjerima *halt* služi uspostavljanju kontakta sa sugovornikom i omogućavanja nastavka konverzacije. Partikula *halt* po svojoj funkciji podsjeća na diskursne markere odnosno signale artikulacije teksta. Interesantno je spomenuti da partikulu *halt* i u nekim ranijim radovima porede sa diskursnim markerima, posebno kada se nađe u inicijalnoj poziciji iskaza, a služi kao uputa za razumijevanje iskaza koji slijedi. Partikula *dakle* u prijevodu na b/h/s jezik signalizira početak pripovijedanja kojim se obraćamo govorniku pozivajući ga "dakle" da sluša. Partikula *dakle* nema anaforičko značenje, možemo je parafrazirati sa 'prema tome' ili 'onda'. Interesantnim smatramo i podatak da rječnik Hansen-Kokoruš (2005: 725) bilježi i neke prijevodne ekvivalente koje nismo pronašli kod partikule *eben*. Pored *eto* i *jednostavno* kao ekvivalenti se pojavljuju i *pa*, *ma*, *ta*.

Također smo utvrdili da partikule *wohl*, *eben* i *halt* najčešće nemaju ekvivalenta u našem jeziku, one se prilikom prijevoda ispuštaju ili se prevode opisno. Partikula *wohl* nije prevedena u 61,4% slučajeva, partikula *eben* u 64,7% a *halt* u 71,4% slučajeva. U našem jeziku modalnost se ne izražava isključivo partikulama nego i intonacijom, što je vjerovatno i razlog veoma velikog procenta nulte ekvivalentnosti. Prevođenje svake pojedine partikule na naš jezik zasigurno bi tekst učinilo neprirodnim, a samim tim ga udaljilo od originala. Na osnovu naše analize partikule se u njemačkom jeziku koriste mnogo češće nego u našem jeziku.

Analizom b/h/s književnih djela i njihovih prijevoda na njemački jezik željeli smo utvrditi da li postoje jezička sredstva koja prevoditelje motiviraju da upotrijebe modalne partikule *wohl*, *eben* i *halt* i da li se ista poklapaju sa rezultatima dobivenim nakon prvog dijela kontrastivne analize. Od ukupno 164 primjera sa partikulom *wohl* u njemačkim prijevodima, u 61 ova partikula nema polaznog leksema u b/h/s izvoru. U dijelu b/h/s-njemačke kontrastivne analize utvrđeni su slijedeći indikatori u b/h/s jeziku za upotrebu modalne partikule *wohl*:

- 13 partikula: (*pa*) *valjda* (58), *možda* (8), *izgleda* (1), *doduše* (5), *zar* (1), *i* (1), *vala* (1), *li* (17), *to* (1), *samo* (1), *a* (2), *pa* (1), *kao* (1).
- glagol *biti* (1), leksemna grupa riječi *šta li* (1) i veznik namjerne rečenice *ne bi(h) li* (1).

Partikula *valjda* je najčešći indikator u b/h/s jeziku za partikulu *wohl*. Time je potvrđen i rezultat prethodne analize. Potvrđene su također i istovjetne funkcije. Kao dodatni ekvivalent u odnosu na prethodnu analizu, ali i do sada neregistrirana partikula jeste *zar* u afirmativnom obliku za izražavanje subjektivne pretpostavke govornika. Nadalje smo utvrdili da se veznička grupa riječi *ne bi li* pojavljuje kao indikator modalne partikule *wohl*. U našem korpusu partikulu *li* nalazimo unutar skupa riječi u službi veznika namjernih rečenica *ne bi li*. Veznička grupa riječi poprima modalno značenje čiji je nositelj zapravo partikula *li*. Grupa riječi *ne bi li* indicira subjektivnu pretpostavku govornika uz komponente nesigurnosti i nedoumice. S druge strane u prijevodu na njemački jezik prevoditelj se poslužio partikulom *wohl* koristeći se analogijom da partikula *wohl* u pitanjima, koja su nerijetko retorička, implicira nesigurnost, nedoumicu, radoznalost. Interesantnim smatramo i sintaktički aspekt namjernih rečenica. Naime, na našem jeziku postoji pet različitih načina za izražavanje

namjerne rečenice koji u prijevodu na njemački jezik imaju isti oblik i pri tome je glagol uvijek u indikativu. Preporučujemo da oblik *ne bi li* u prijevodu na njemački jezik pored semantičkog i sintaktičkog ekvivalenta treba imati i modalni ekvivalent odnosno odgovarajući indikator modalnosti za izražavanje funkcije nedoumice i nesigurnosti izraženih grupom riječi *ne bi li*, a koji ostali veznici namjernih rečenica ne indiciraju. Pored partikule *wohl* to može biti i modalna riječ *vielleicht*.

Što se tiče indikatora partikule *wohl* u pitanjima, njihov broj je daleko manji. U zamjениčkim pitanjima se pojavljuju *li*, *to*, *samo*, *a*, i *pa*, jasno-niječnim *a + li*, *li*, a u indirektnim *kao* i *valjda*. Osim partikule *li* sve ostale se pojavljuju samo jedanput i samim tim ne možemo govoriti o evidentnim indikatorima u b/h/s jeziku za upotrebu modalne partikule *wohl* u njemačkom jeziku. Partikula *li* se javlja najčešće u upitnim pitanjima za izražavanje retoričnosti, ljubaznosti i ublažavanja direktnog pitanja.

Ni u slučaju partikule *eben* ne možemo govoriti o određenoj vrsti leksema kao indikatoru ove partikule u prijevodu na njemački jezik. Od ukupno 45 primjera sa partikulom *eben* u njemačkom prijevodu, u 32 ova partikula nema polaznog leksema u b/h/s izvoru. Utvrđeni su slijedeći indikatoru u b/h/s jeziku za modalnu partikulu *eben*:

- partikule *eto* (3), *već* (1), *pa* (1), *ko* (1), *zar* (2), *evo* (1) i
- prilog *uvek*.

Preporučujemo da se načinske i to komparativne rečenice na b/h/s jeziku smatraju indirektnim indikatorom partikule *eben* u njemačkom jeziku. Prilogom *kao što/kako* načinske rečenice iskazuje određenu referencijalnost kao tipičnu deiktičku (upućivačku) kategoriju prema kojoj se izvjesna jezička informacija, sadržana u rečenici ili u nekom njenom dijelu, poredi s mentalnim iskustvom učesnika u komunikaciji i kvalifikuje se kao nešto što je već lokalizovano u njihovom mentalnom iskustvu – određenost. Drugim riječima određenost je neka vrsta iskustvenog ili općeg znanja koje govornik (ili recipijent) saopštava iskazom. Pragmatičko-komunikativna funkcija evidentnosti modalne partikule *eben* obuhvata upravo sferu (opće) poznatog između govornika i recipijenta (recipijenata) za što je mjerodavan govornik. Partikula *eben* se veoma često, o čemu svjedoči naš korpus, dodaje u prijevodu na njemački jezik načinskih tačnije realnih komparativnih rečenica na bosankom jeziku. Javlja se u onim načinskim rečenicama

u kojima se neki sadržaj upoređuje sa nekim drugim opće ili iskustveno poznatim sadržajem.

Dobra Ciganka je i sama plakala, onako kratko i s malo suza, kao što i najmanjim povodom plaču žene koje su se istrošile mnogim radom i čestim rađanjem.

(AP 84/85: 271)

Die gutmütige Zigeunerin weinte auch selbst, kurz und mit wenig Tränen, wie **eben** Frauen, die von schwerer Arbeit und häufigen Geburten hart mitgenommen sind, bei jedem beliebigen Anlass weinen. (AGVP 1987: 33)

Mujesira ga je trpjela onako kako se već trpe muškarci koji su na svoju ruku, ne tražeći objašnjenja ni tamo gdje bi ih svaka žena na ovome svijetu tražila.

(JSM 1999: 40)

Mujesira nahm ihn so hin, wie man Männer **eben** hinnimmt, die ihr eigenes Leben leben, ohne die geringste Erklärung dort zu fordern, wo jede Frau auf dieser Welt eine gefordert hätte.

(JSMDt 1996: 41)

S obzirom da smo partikulu *halt* registrirali kao prijevodni ekvivalent u samo jednom primjeru i to za partikulu *e*, a u funkciji diskursnog markera, ne možemo iznijeti niti jedan validan zaključak, osim da je metodom slučajnog uzorka utvrđeno da i taj jedan primjer nema sinonimne odlike sa partikulom *eben*.

Također smo utvrdili da u slučaju partikule *wohl*, a u nešto manjoj mjeri i partikule *eben*, možemo govoriti o ekvivalentima tj. indikatorima modalnih partikula sa njemačkog na b/h/s jezik i obratno. Prilikom prijevoda na njemački jezik najčešće se ipak dodaju prema stepenu razumijevanja govornika jezika sa kojeg prevodi i intuitivnom osjećaju za jezik na koji se prevodi. Partikula *wohl* u 38,4% slučajeva nema indikatora u našem jeziku, partikula *eben* u čak 71,1% slučajeva.

Iako smo potvrdili činjenicu da se niti jedna od analiziranih partikula u našem jeziku ne može prevesti jednom riječju, ustanovili smo da b/h/s standard zahvaljujući širokom dijapazonu modalnih, kvantifikatorskih i diskursnih partikula, može ponuditi adekvatne prijevodne ekvivalente uz pretpostavku odgovarajućeg konteksta i intonacije. Također smo utvrdili da

i b/h/s standardi obiluju partikulama sa najraznovrsnijim komunikativnim funkcijama. U tom smislu bismo podržali i preporučili daljnja i temeljitija istraživanja njemačkih modalnih partikula i njihovih ekvivalenata u b/h/s jeziku koje, kako smo, nadamo se, uspjeli pokazati, imaju veoma suptilnu ulogu u jeziku.

IZVORI

- Andrić, Ivo (1984/1985): Pripovijetke, Svjetlost: Sarajevo. (AP 84/85)
- Andrić, Ivo (1987): Die Geliebte des Veli Pascha, preveli Alois Schmaus, Werner Creutziger, Martin Zöller i Elemer Schlag, Sarajevo: Svjetlost. (AGVP 1987)
- Andrić, Ivo (1981): Na Drini ćuprija, Sarajevo: Svjetlost/Prosveta/Beograd/Mladost/Državna založba Slovenije/Misla/Pobjeda. (AMD 1981)
- Andrić, Ivo (1992): Brücke über der Drina, preveo Ernst E. Jonas, Carl hanser Verlag. (ABD 1992)
- Böll, Heinrich (1989): Ansichten eines Clowns, München: Deutscher Taschenbuch Verlag. (BA 1967)
- Böll, Heinrich (1989): Gledišta jednog klauna, prevela Sonja Đerasimović, Zagreb: August Cesarec. (BG 1989)
- Hesse, Hermann (1975): Steppenwolf, Frankfurt am Main: Suhrkamp Taschenbuch Verlag. (HS 1975)
- Hesse, Hermann (1990): Stepski vuk, prevela Sonja Perović, Beograd: Beogradski izdavački grafički zavod. (HSV 1990)
- Humo, Hamza (1999): Grozdanin kikut, Sarajevo: Preporod, (HGK 1999)
- Humo, Hamza (1987): Trunkener Sommer, preveo Manfred Jähnichen, Sarajevo: Svjetlost (HTS 1987)
- Jergović, Miljenko (1999): Mama Leone, Zagreb: Durieux. (JML 1999)
- Jergović, Miljenko (1998): Mama Leone, preveo Klaus Detlef Olaf u.a., Wien: Folio Verlag. (JMLDt 1998)
- Jergović, Miljenko (1999): Sarajevski Marlboro, Zagreb: Durieux. (JSM 1999)
- Jergović, Miljenko (1996): Sarajevo Marlboro, preveo Klaus Detlef Olaf, Wien, Bozen: Folio Verlag. (JSMDt 1996)
- Karahasan, Dževad (1991): Istočni diwan, Sarajevo: Svjetlost. (KID 1991)
- Karahasan, Dževad (1994): Der östliche Divan, prevela Katrin Becker, Wieser Verlag. 8KOD 1994)
- Mann, Thomas (1979): Budenbrooks, Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag. (MB 1979)

- Mann, Thomas (1980): *Budenbrookovi*, prevela Ida Adum, Zagreb: Štamparski zavod "Ognjen Prica": Zagreb. (MBB 1980)
- Remarque, Erich Maria (1999): *Im Westen nichts Neues*, Köln: Kiepenhauer & Witsch. (RW 1999)
- Remarque, Erich Maria (1966): *Na zapadu ništa novo*, preveo Miodrag Petrović, Beograd: Otokar Keršovani. (RZ 1966)
- Wolf, Christa (2004): *Medea Stimmen*, München: Deutscher Taschenbuch Verlag. (WMS 2004)
- Wolf, Christa (2001): *Medea Glasovi*, preveo Vahidin Preljević, Sarajevo: Svjetlost. (WMG 2001)
- Wolf, Christa (1994): *Kassandra*, Hamburg: Luchterhand Literaturverlag. (WK 1994)
- Wolf, Christa (1987): *Kasandra*, preveo Drago Tešević, Sarajevo: Svjetlost. (WKK 1987)

SPISAK LITERATURE

- Admoni, Wladimir G. (1970): Der deutsche Sprachbau. 3., durchgesehene und erweiterte Auflage. München: Beck.
- Altmann, Hans (1976): Die Gradpartikeln im Deutschen. Untersuchungen zu ihrer Syntax, Semantik und Pragmatik
- Asbach-Schnittker, Brigitte (1975): Die Satzpartikel wohl. Eine Untersuchung ihrer Verwendungsbedingungen im Deutschen und ihrer Wiedergabemöglichkeiten im Englischen. In: Weydt, Harald (Hrsg.) (1977). 38-61.
- Auer, Peter (1991): "Vom Ende deutscher Sätze". In: ZGL 19. 139-157.
- Auer, Peter (1992): "Introduction: John Gumperz' Approach to Contextualization" in: Auer & Di Luzio (eds.). 1-38
- Autenrieth, Tanja (2002): Heterosemie und Grammatikalisierung bei Modalpartikeln, Tübingen: Niemeyer.
- Barić, E. et al. (1979): Priručna gramatika hrvatskoga književnoga jezika, Zagreb
- Barić, E. et al. (1997): Hrvatska gramatika, Zagreb: Školska knjiga.
- Batliner, A. (1989): Fokus, Modus und die große Zahl. In H. Altmann et al. (Hg.): Zur Intonation von Modus und Fokus im Deutschen. Tübingen: Niemeyer, 21-70.
- Beerbom, Christiane (1992): Modalpartikeln als Übersetzungsproblem. Eine kontrastive Studie zum Sprachenpaar Deutsch-Spanisch, Frankfurt am Main, Bern New York, Paris.
- Beneš, E. (1973): Thema-Rhema-Gliederung und Textlinguistik, In H. Sitta & K. von Brinker (Hg.) Studien zur Texttheorie und zur deutschen Grammatik. Düsseldorf: Schwann. 42-62
- Besters-Dilger, J./ Drobnjaković, A./ Hansen, B. (2007): Modals in Slavonic languages 1-28, To appear in: Björn Hansen, Ferdinand de Haan & Johan van der Auwera (editors) Modals in the Languages of Europe.

Berlin: Mouton, Version 09.07.2007, www.uniregensburg.de/Fakultaeten/phil_Fak_IV/Slavistik/institut/hansen/DOWNLOAD/HansenModals_slavonic.pdf, pristup 10.04.2008

Bošnjaković, Ž. (1980): O upotrebi izraza za internu rečeničnu modifikaciju, 18-25.

Brabec I. / Hraste, M. / Živkovic, S. (1966): Gramatika hrvatskosrpskoga jezika, Zagreb

Brandt, M. / Rosengren I./ Zimmermann, I. (1990): "Satzmodus, Modalität und Performativität", in: Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung 43. 120-149

Brauße, Ursula (1986): Zum Problem der sogenannten Polyfunktionalität von Modalpartikeln. "Ja" und "eben" als Argumentationssignale, in: Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung 39. 206-223.

Brauße, Ursula: Die kontextuellen Varianten des Konnektors doch. Ein Ausdruck von Relationen zwischen Widerspruch und Begründung. 151-171.

Brauße, Ursula: Lexikalische Funktionen der Synsemantika, in: Forschungsberichte des Instituts für deutsche Sprache Mannheim. Tübingen: Gunter Narr Verlag.

Brinker, Klaus (2005): Linguistische Textanalyse. Eine Einführung in Grundbegriffe und Methoden, 6. Überarbeitete und erweiterte Auflage, Erich Schmidt Verlag.

Brinkmann, Henning (1971): Die deutsche Sprache. Gestalt und Leistung. 2., neubearbeitete und erweiterte Auflage. Düsseldorf: Pädagogischer Verlag Schwann

Bublitz, W. (1978): Ausdrucksweise der Sprechereinstellung im Deutschen und Englischen. Vergewisserungsfragen und ihre englischen Entsprechungen, Tübingen

Burkhardt, Armin (1982): "Gesprächswörter. Ihre lexikologische Bestimmung und lexikographische Beschreibung", In: Mentrup,

Wolfgang (Hg.): Konzepte zur Lexikographie. Studien zur Bedeutungserklärung in einsprachigen Wörterbüchern, Tübingen. 138-171.

Burkhardt, Armin (1986): Abtönungspartikeln und Konversation in Hofmannsthals >Der Schwierige<., In: Pragmatische Akten des 20. Linguistischen Kolloquiums Braunschweig 1985, Herausgegeben von Armin Burkhardt und Karl-Hermann Körner. Tübingen: Max Niemeyer Verlag. 257-267.

Burkhardt, Armin (1994): Abtönungspartikeln im Deutschen: Bedeutung und Genese, in: ZGL 22. 129-151

Bußmann, Hadumod (1990): Lexikon der Sprachwissenschaft. Zweite, völlig neu bearbeitete Auflage, Stuttgart.

Bybee, Joan et al. (1994): The evolution of grammar: Tense, aspect, and modality in the languages of the world. Chicago/London:University of Chicago Press.

Calbert/Vater (1975): Aspekte der Modalität, Tübingen: Narr.

Dahl, Johannes (1985): Ausdrucksmittel für Sprechereinstellungen im Deutschen und Serbokroatischen. Eine Untersuchung der deutschen Abtönungspartikeln und ihrer serbokroatischen Entsprechungen, München, Diss., (Dt im Kontrast 7), 1988

Dalmas, Martine (1989): "Sprechakte vergleichen: ein Beitrag zur deutschfranzösischen Partikelforschung" in: Weydt, Harald [Hrsg.] Sprechen mit Partikeln, Berlin – New York. 228 – 239.

Dalmas, Martine (1990): Partikelforschung 'konkret' Deutsch als Fremdsprache 5/1990, 285-289.

Dalmas, Martine (1992): Bewertung durch Partikeln, Deutsch als Fremdsprache Heft 2/1992. 90-95.

Dimroth, Christine (2004): Fokuspartikeln und Informationsgliederung im Deutschen. Studien zur deutschen Grammatik 69, Stauffenburg Verlag.

Đukanović, J./Engel, U./Mrazović, P. / Popadić, H. / Žiletić, Z. (1986): Kontrastive Grammatik Deutsch-Serbokroatisch, Novi Sad

Đukanović, Jovan/Ljiljana Lapčević (1993): Nemačko-srpski i srpsko-nemački rečnik, Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd.

Đukanovic, Jovan (2005): Komunikativna gramatika njemačkog jezika, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

Droessiger, Gražina (2004): Zum Begriff und zu den Arten der Modalität in der Linguistik u: Zmogus ir Zodis, VI LNI US Volume 6, Number 3, Man and the Word (Žmogus ir žodis), issue: 03, vol.6 / 2004, pages: 8594, on www.cceol.com

Duden Grammatik (1995): Grammatik der deutschen Gegenwartssprache 5, völlig neu bearbeitete und erweiterte Auflage, Hg. V. Gunther Drosdowski et al., Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich

Duden. Deutsches Universalwörterbuch. 1989. Mannheim,/Wien/ Zürich: Dudenverlag.

Duden (2005): Die Grammatik. Unentbehrlich für richtiges Deutsch. 7., völlig neu erarbeitete und erweiterte Auflage. Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: Dudenverlag (Duden Band 4)..

DWB 1984. Deutsches Wörterbuch von Jacob und Wilhelm Grimm. Nachdruck der Erstausgabe 1854ff. München: Deutscher Taschenbuchverlag.

DWB 1993. Deutsches Wörterbuch von Jacob und Wilhelm Grimm. Neubearbeitung Band 7. Hrsgg. Von der Berlin-Brandenburgischen Akademie der Wissenschaften und der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen. Stittgart/Leipzig: S. Hirzel Verlag.

Eichhoff, Jürgen (1979): Wortatlas der deutschen Umgangssprache. Bd. 2 Bern etc.

Ekman P. / Friesen, W. (1969) : The Repertoire of Nonverbal Behavior. Categories, Origins, Usage and Coding, U: Semiotica, Vol. 1. 49-88.

Egbert, Maria (2002): Syntaktische Merkmale von übrigens in seiner Hauptposition: Im Mittelfeld des Verb-Zweit-Satzes, ZGL 30. 1-22.

Engel, U. /Mrazović, P. (1986): Allgemeines zu den kleineren Partikelklassen, In: Kontrastive Grammatik dt-sk, München, Novi Sad, Band 1

Engel, Ulrich: Partikeln im Kontrast, Problem und Vorschläge

Engel, Ulrich (1988): Deutsche Grammatik. 1. Auflage. Heidelberg: Groos.

Engel, Ulrich (1993): Partikeln landauf – landab. Eine Untersuchung zu eben, etwa und endlich. In: Festschrift für Werner Besch / Klaus J. Mattheier ... (Hrsg.). Frankfurt am Main, Berlin, Bern, New York, Paris, Wien, Lang

Engel, Ulrich (1999): Plädoyer für ein bilinguals Partikellexikon, Schnittstelle Deutsch, Linguistische Studien aus Szeged. Festschrift für Pavica Mrazovic. 9-19.

Engel, Ulrich (2004): Deutsche Grammatik, Neubearbeitung, München: Iudicium.

Erben, Johannes (1972): Deutsche Grammatik. Ein Abriss. 11. völlig neu bearbeitete Auflage. München: Max Hueber Verlag.

Erben, Johannes (1980): Deutsche Grammatik. Ein Abriss, München: Hüber.

Eroms, Hans-Werner: Zur Syntax der Konnektoren und Konnektivpartikeln, In: Textkonnektoren und andere textstrukturierende Einheiten, Alain Cambourian (Hrsg.), Stauffenberg Verlag. 47-59.

Fischer, K. /Diewald, G. (1998): Zur diskursiven und modalen Funktion von aber, auch, doch und ja in Instruktionsdialogen. *Linguistica* 38(1). 75-99.

Fischer, Kerstin (2000): . Discourse particles, turn-taking, and the semantics-pragmatics interface. *Revue de Sémantique et Pragmatique* 8. 111-137.

Fischer, Kerstin (2006): Towards an understanding of the functional spectrum of discourse particles: Introduction to the volume. In: *Approaches to Discourse Particles*, number 1 in *Studies in Pragmatics*

Fischer, Kerstin (2006): Konstruktionsgrammatik und Interaktion. In: Kerstin Fischer/Anatol Stefanowitsch (Hrsg.): Konstruktionsgrammatik: Von der Anwendung zur Theorie. Tübingen: Stauffenburg. 133-150.

Fischer, Kerstin (2007): Grounding and common ground: Modal particles and their translation equivalents. in Anita Fetzer and Kerstin Fischer, editors, *Lexical Markers of Common Grounds*, number 3 in *Studies in Pragmatics*. Amsterdam: Elsevier.

Fleischman, S. (1982): The Past and the Future: Are they 'Coming' or 'Going'? BLS 8.322-34

Fleischman, S. (1995): Imperfective and irrealis. Modality in grammar and discourse, edited by J. Bybee & Fleischman, 519-551. Amsterdam: John Benjamins.

Foolen, Ad (1989): „Beschreibungsebenen für Partikelbedeutungen“ in: Weydt, Harald (Hg.): *Sprechen mit Partikeln*, Berlin. 305-317.

Georg, Michel et al. (1972): Einführung in die Methodik der Stiluntersuchung. Ein Lehr- und Übungsbuch für Studierende, Volkseigener Verlag Berlin.

Glovacki-Bernardi, Zrinjka (1990): O tekstu, Zagreb: Školska knjiga.

Glovacki-Bernardi, Zrinjka: *Germanistička tekstualna lingvistika*

Gluck, Helmut (2000): *Metzler Lexikon Sprache*, Stuttgart & Weimar: Metzler Verlag.

Grahek, Sanja (1975): Odredbe intonacije u lingvistici, *Suvremena lingvistika*, Svezak 1975, br. 12, 17-20.

Grice, H.P. (1968): *Logic und Conversation*.

Grice, Paul (1980): *Logik und Gesprächsanalyse*. (Engl. Orig.: *Logic and Conversation* (1975). In: Kussmaul, Paul (Hrsg.) (1980), 109-126.

Gumperz, John (1993): *Discourse Strategies*. Cambridge: C.U.P.

Hansen, Björn (2001): *Das slavisches Modalauxiliar. Semantik und Grammatikalisierung im Russischen, Polnischen, Serbischen/Kroatischen und Altkirchenslavischen*, München

Hansen, Björn (2007): A morpho-syntactic typology of constructions with modals in Serbian, *clanak u pripremi za Lingvističke sveske*, Novi Sad, verzija 22.10.2007. HansenModalsSerbian (1-14), pristup 12.04.2008.

Hansen-Kokoruš, Renate et al. (2005): *Deutsch-Kroatisches Universalwörterbuch*, Nakladni zavod Globus, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb.

Heidolph, Karl Erich et al. (1981): *Grundzüge einer deutschen Grammatik*, Berlin.

Helbig, Gerhard (1988): *Lexikon deutscher Partikeln*, 1. Auflage, Leipzig.

Helbig, Gerhard/Helbig, Agnes (1995): *Deutsche Partikeln – richtig gebraucht?*, Leipzig, Berlin, München, Wien, Zürich, New York.

Held, Gudrun (Hrsg.) (2003): *Partikeln und Höflichkeit. Cross Cultural Kommunikation*, Peter Lang.

Hellman, M. (2005): *THE VERBS ZNATI AND UM(J)ETI IN SERBIAN, CROATIAN AND BOSNIAN A Case Study in the Grammaticalisation of Habitual Auxiliaries*, Helsinki.

Hentschel, Elke (1980): "Abtönungspartikeln als stilistische Merkmale des Alltagsgesprächs", in: Kühlwein, Wolfgang/Raasch, Albert (Hgg.): *Sprache + Verstehen II*, Kongressberichte der 10. Jahrestagung der Gesellschaft für Angewandte Linguistik GAL e.V., Mainz 1979, Tübingen, 142-145.

Hentschel, Elke (1983): "Partikeln und Wortstellung". In: Weydt, H. (Hg.). 46-53.

Hentschel, Elke (1986): *Funktion und Geschichte deutscher Partikeln. 'Ja', 'doch', 'halt' und 'eben'*, Niemeyer, Tübingen.

Hentschel, E. /Weydt, H. (1989): "Wortartenprobleme bei Partikeln", in: Weydt, Harald (Hg.): *Sprechen mit Partikeln*, Berlin, New York, 3-18.

Hentschel, E. /Weydt, H. (1994): *Handbuch der deutschen Grammatik*. 2., durchgesehene Auflage, Berlin, New York.

Hentschel, E. /Keller, H. (2006): Cultural concepts of parenting. A linguistic analysis, *Linguistik online* 29, 4/06, www.linguistik-online.com/29_06/hentschelKeller.pdf, pristup 02.05.2008.

Heusinger, Siegfried (1995): *Pragmalinguistik*, Haag + Herchen.

Ickler, Theodor (1994): "Zur Bedeutung der sogenannten 'Modalpartikeln'". In: *Sprachwissenschaft* 19, 374-404.

Imo, Wolfgang (2006): Die Konstruktion "Modalpartikel" am Beispiel von halt, gidi *Arbeitspapierreihe* Nr. 2 (11/2006), <http://noam.uni-muenster.de/gidi/arbeitspapier02.pdf>

Jahić, Dž. /Halilović, S. /Palić, I. (2000): *Gramatika bosanskoga jezika: Dom štampe Zenica*.

Jocić, Mirjana (1983): Jedan aspekt razvoja komunikativno-lingvističke kompetencije kod djece, 147-157.

Karabalić, Vladimir (1998): O konvencionalnosti izvanjezičnih formi izraza s pozicije teorije govornog čina, *Suvremena lingvistika* 45-46. 71-90.

Kattein, Rudolf (1985): Modalnost u hrvatskosrpskom i njemačkom jeziku, *Suvremena lingvistika Svezak* 1984, br. 25. 15-22.

Klajn, I. (2000): *Lingvističke studije*, Beograd: Partnenon.

Krivonosov, A. (1965): "Die Wechselbeziehungen zwischen den modalen Partikeln und der Satzintonation im Deutschen", in: *Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung* 18. 573-589.

Krivonosov, A. (1977): *Die modalen Partikeln in der deutschen Gegenwartssprache*, Göppingen

Krivonosov, A. (1989): "Zum Problem der Klassifizierung der deutschen Partikeln", in: Weydt, Harald (Hg.): *Sprechen mit Partikeln*, Berlin, New York, 30-38.

Kunzmann-Müller, Bärbel (1988): *Adversative Konnektive im Serbokroatischen, Slowenischen und im Deutschen. Eine konfrontative*

Studie, In: Linguistische Studien, Konfrontative Untersuchungen zu Funktionswoertern (Adversative Konnektive), Berlin, 1-107.

Kunzmann-Müller, Bärbel (1989): Adversative Konnektive in slawischen Sprachen und im Deutschen, In: Sprechen mit Partikeln, Hrs. Harald Weydt, Berlin, New York: Walter de Gruyter. 219-228.

Kunzmann-Müller, Bärbel (1992): Modalpartikeln und Satzmodus. Eine Fallstudie zum Serbo-Kroatischen, In: Slavistische Linguistik 1991, Band 292, Hrg. Tilmann Reuther, , München: Verlag Otto Sagner.

Lemnitzer, Lothar: Wann kommt es denn nun endlich zur Sache? Modalpartikel – Kombinationen – Eine korpusbasierte Untersuchung, 350-371.

Ličen, M. /Dahl, J. (1981): Die Modalpartikeln ja und doch und ihre serbo-kroatischen Entsprechungen, in: Weydt Harald (Hg.): Partikeln und Deutschunterricht, 213-223.

Ličen, Marina (1989): Die serbokroatische Partikel "PA" und ihre deutschen Entsprechungen, Novi Sad

Ličen, Marina (1996): Srpska graduativna partikula "A" i neki od njenih ekvivalenata u njemačkom jeziku, U: Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, Knjiga XXIV

Lieflander-Koistinen, Luise (1988): Zur Funktion von Modalpartiken in literarischen Texten", in: Neuphilologische Mitteilungen 89 (1988). 567-572.

Luchtenberg, Sigrid (1989): Partikeln und Alltagswissen. Überlegungen zum Deutschunterricht im interkulturellen Kontext", in: Weydt, Harald (Hg.): Sprechen mit Partikeln, Berlin, New York, 661-672.

Maretić, T. (1963): Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika (3. nepromijenjeno izdanje), Zagreb: Matica hrvatska.

Marschall, R. Gottfried: Semantik und konnektive Funktion der additiven Gradpartikeln: auch unter anderem, In: Textkonnektoren und andere textstrukturierende Einheiten, Alain Cambourian (Hrsg.), Stauffenberg Verlag. 159-172.

Masi, Stefania (1996): Deutsche Modalpartikeln und ihre Entsprechungen im Italienischen Äquivalente für doch, ja, denn, schon und wohl, Frankfurt am Main, Berlin, Bern, New York, Paris, Wien: Peter Lang.

Matsumoto, David: Culture and Nonverbal Behavior, To appear in Manusov, V., & Patterson, M. (eds.). Handbook of nonverbal communication. Thousand Oaks, CA: Sage, San Francisco State University, Nonverbal_Behavior_Cultural, pristup 15.03.2008.

May, Corinna (2000): Die deutschen Modalpartikeln, Wie übersetzt man sie (dargestellt am Beispiel von eigentlich, denn und überhaupt), wie lehrt man sie? Ein Beitrag zur kontrastiven Linguistik (Deutsch-Spanisch/ Spanisch-Deutsch) und Deutsch als Fremdsprache, Peter Lang.

McNeill D. (1992): Hand and mind: What gestures reveal about thought. University of Chicago Press, Chicago

Minović, M. / Ajanović, M. (1986): Srpskohrvatski hrvatskosrpski jezik, Sijetlost Sarajevo. XII izdanje (IV dopunjeno)

Molnar, Anna (1998): Über die Grammatikalisierung von Modalpartikeln am Beispiel von eben und wohl, In: Sprachtheorie und germanistische Linguistik, 8.1., 51-70.

Molnar, Anna (2000): Ein Beitrag zur Grammatikalisierung der Modalpartikel schon, In: Sprachtheorie und germanistische Linguistik 10.2, 147-166.

Molnar, Anna (2000): Fallstudien zur Grammatikalisierung der Modalpartikel ja, In: Sprachtheorie und germanistische Linguistik 10.1, 65-81.

Molnar, Anna (2001): Ein möglicher Weg der Grammatikalisierung der Modalpartikel wohl. Eine Fallstudie, In: Kocsány, Piroska/Molnár, Anna (Hg.): Wort und (Kon)text. Frankfurt a.M. u.a.: Peter Lang. (= Metalinguistica. Debrecener Arbeiten zur Linguistik 7). 131-149.

Mrazović, Pavica (1990): Klasifikacija partikula (u užem smislu) u srpskohrvatskom jeziku.

Mrazović, P. / Vukadinović, Z. (1990): Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance. Novi Sad.

Neuendorff, Dagmar (1989): "Überlegungen zur textuellen Wirkung von Abtönungspartikeln", in: Weydt, Harald (Hg.): Sprechen mit Partikeln, Berlin, New York, 645-660.

Nikolić-Hoyt, Anja (1993): Indirektni govorni činovi, *Suvremena lingvistika* 35-36. 191-197.

Ostojić, Tanja: Principi jezičke komunikacije, Jugoslovenski bibliografski institut, Beograd, 147.91.230.48/ifdt/izdanja/casopisi/ifdt/V/d11/document, pristup 12.04.2008.

O'Sullivan, E. / Rösler, D. (1989): Wie kommen Abtönungspartikeln in deutsche Übersetzungen von Texten, deren Ausgangssprachen für diese keine direkten Äquivalente haben?", in: Weydt, Harald (Hg.): Sprechen mit Partikeln, Berlin, New York, 204-216.

Palić, Ismail (2003): O klasifikaciji nepromjenjivih riječi u bosanskoj jeziku, *Pismo Časopis za jezik i književnost*, I/1 Sarajevo

Palmer, Frank (1986). *Mood and modality*. Cambridge: Cambridge University Press.

Palmer, Frank (2003): *Modality in English: Theoretical, descriptive and typological issues*. In: Fachinetti, Roberta; Krug, Manfred

Pavlović, Slobodan (2006): O novoj srpskoj sintaksi, *Južnoslovenski filolog* 62, 325-357.

Piper, P. / Antičić, I. / Ružić, V. / Tanasić, S. / Popović, Lj. / Tošović, B. (2005): *Sintaksa savremenog srpskog jezika*, Institut za srpski jezik SANU, Beograd: Beogradska knjiga i Matica srpska.

Pranjković, Ivo (1993): *Gramatika hrvatskoga jezika za srednje škole*, Zagreb.

Pranjković, Ivo (1993): *Hrvatska skladnja. Rasprave iz sintakse hrvatskoga standardnog jezika*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.

Pranjković, Ivo (1995): *Sintaksa hrvatskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga.

Rathmayr, Renate (1989): „Zur Frage der Lehr- und Lernbarkeit von Partikeln am Beispiel des Russischen“, in: Weydt, Harald (Hg.): Sprechen mit Partikeln, Berlin, New York, 623-633.

Reiter, Norbert (1983) „Pragmatische Norm und fakultative Setzung von Partikeln. Untersucht an Übersetzungen aus dem Russischen“ in: Weydt, Harald [Hrsg.] Partikeln und Interaktion, 96 – 195.

Resende, Servulo Monteiro (1995): Die Wiedergabe der Abtönungspartikeln doch, ja, eben und halt im Englischen auf der Grundlage literarischer Übersetzungen, Dissertation

Rudolph, Elisabeth (1983): „Partikel-Kombinationen in Alltags-Gesprächen“, in: Weydt, Harald (Hg.), Partikeln und Interaktion, Tübingen, 54-68.

Schlieben-Lange, Barbara (1979): Bairisch eh – halt – fei. In: Weydt, H. Hg. Die Partikeln der deutschen Sprache, 307-317.

Schwitalla, Johannes (2003): Gesprochenes Deutsch. 2. überarbeitete Auflage, Berlin. Erich Schmidt Verlag.

Searle, John R. (1971): Sprechakte. Ein sprachphilosophischer Essay. Frankfurt/M. (Speech Acts, Cambridge 1969)

Selting, Margret (1995): Prosodie im Gespräch. Aspekte einer interaktionalen Phonologie der Konversation. (Linguistische Arbeiten 329) Tübingen: Niemeyer.

Sesar, Dubravka (1989): O kategorizaciji modalnosti u normativnim sintaksama, Jezik br. 2, 39-48.

Sesar, Dubravka (1992): O mogućnostima kategorizacije partikula u hrvatskom jezičnom standardu, Suvremena lingvistika 34, 251-262.

Sesar, Dubravka (1996): O deziderativnim iskazima u slavenskim jezicima, Suvremena lingvistika 41/42, 561-569.

Sesar, Dubravka (2001): Modalni modeli u hrvatskom i drugim slavenskim jezicima, Suvremena lingvistika 51-52, 203-218.

- Silić, Josip/Ivo Pranjković (2007): Gramatika hrvatskog jezika: za gimnazije i visoka učilišta – 2. izd. – Zagreb: Školska knjiga.
- Stanojčić Z. / Popović, Lj. (1995): Gramatika srpskoga jezika. Udžbenik za I, II, III i IV razred srednje škole, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Stevanović M. (1967). Funkcija i značenje glagolskih vremena. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti.
- Stevanović, M. (1970): Savremeni srpskohrvatski jezik I, 2. izdanje, Beograd
- Sundaresan, Sandhya (2000): The Peculiar Particle Halt: a Linguistic Analysis, Linguistics Senior Seminar, www.swarthmore.edu/SocSci/Linguistics/xling131-2001.html, pristup decembar 2006.
- Szulc-Brzozowska, Magdalena (2002): Deutsche und polnische Modalpartikeln und ihre Äquivalenzbeziehungen, Lublin Towarzystwo Naukowe
- Šokica, Slavica (1987): O značenju konverzionih partikula u telefonskoj komunikaciji [Über die Bedeutung der konversationellen Partikeln in Telefongesprächen]. In: Prilozi proučavanju jezika, Bd. 23, Novi Sad, 189-210.
- Tanaka, Shin: Wir waren auch dabei. – Wir waren nur dabei?: auch als Topikpartikel
- Tekavčić, Pavao (1992): Prema kontrastivnoj pragmatiki tzv “čestica” u hrvatskom ili srpskom i talijanskom jeziku, 127-194
- Težak, S. / S. Babić (1973): Pregled gramatike hrvatskoga književnog jezika, Zagreb
- Težak S. / S. Babić (2000): Gramatika hrvatskoga jezika, Školska knjiga Zagreb
- Thüne E-M. / Ortu, F. (Hsg.) (2007): Gesprochene Sprache – Partikeln, Peter Lang Internationaler Verlag der Wissenschaft.
- Thurmair, Maria (1989): Modalpartikeln und ihre Kombinationen.

Tübingen: Niemeyer. (Linguistische Arbeiten 223)

Thurmair, Maria (1993): *Außerungsform oder Außerungsfunktion? Zu den Bedingungen für das Auftreten von Modalpartikeln*, In: *Deutsche Sprache* 21/1. 22-43.

Thurmair, Maria (2005): *Textuelle Aspekte von Modus und Modalität*, In: *Text – Verstehen. Grammatik und darüber hinaus*, Walter der Gruyter, Berlin, New York

Trnavac, Radoslava (2006): "Odnos vida i subjektivnosti u modalnoj upotrebi vremena u srpskom jeziku", U: *Kognitivnolingvistička proučavanja srpskog jezika*, izdavač P. Piper, Beograd, 353-371.

Uroić, Marija/Antun, Hurm (1994): *Njemačko-hrvatski rječnik*, Školska knjiga, Zagreb.

Uvanović, Željko (1997): *Die deutschen Modalpartikeln aber, denn, doch und schon und ihre kroatischen Entsprechungen*, Tactum Verlag Marburg, Diplomarbeit

Uvanović, Željko (2004): *Kroatische Konversationsmarker, Versuch einer Extraktion im translatologischen Vergleich mit deutschen Modalpartikeln (d.h. Abtönungspartikeln) und deren englischen Entsprechungen*

Van der Auwera, J. / Plungian, V.A. (1998). *Modality's semantic map*. In: *Linguistic Typology* 2, 79- 124.

Van der Auwera, J. / Schalley E. / Nuyts J. (in print) "Epistemic possibility in a Slavonic parallel corpus: A pilot study." In: P. Karlik & B. Hansen (eds.), *Modalität in slavischen Sprachen. Neue Perspektiven*. München: Sagner., AuweraSchalleyNuyts, pristup 12.04.2008

Vojvodić, Dojčil (1989): *Modalna upotreba ruskog i hrvatskosrpskog perfektivnog prezenta u uvjetnim rečenicama*, *Suvremena lingvistika* Svezak 15, br. 27, 57-64.

Wahrig, Gerhard (2005): *Deutsches Wörterbuch*. Hrg. Von Renate Wahrig-Burfeind. Siebte, vollständig neu bearbeitete und aktualisierte Auflage, Gütersloh

- Weinrich, Harald (2003): Textgrammatik der deutschen Sprache. Hildesheim
- Westheide, Hennig (1985): Eine kontrastive Analyse der Partikeln dt. "wohl" und nl. "wel", Zeitschrift für germanistische Linguistik 13. 186-202.
- Weydt, Harald (1969): Abtönungspartikeln. Die deutschen Modalwörtern und ihre französischen Entsprechungen, Bad Homburg. Diss.
- Weydt, Harald (1983): Partikeln und Interaktion, Harald Weydt (Hg.), Tübingen: Niemeyer.
- Weydt, Harald (1977): Ungelöst und umstrittig, In: Weydt, H. (Hrsg.), 1977, 217 ff.
- Weydt, Harald (1986): Betonungsdubletten bei deutschen Partikeln, 393-403.
- Weydt H. / Hentschel E. (1983): Kleines Abtönungswörterbuch, In: Partikeln und Interaktion, Harald Weydt (Hg.), Tübingen: Niemeyer. 3-25.
- Wolski, Werner (1989): „Modalpartikeln als einstellungsregulierende lexikalische Ausdrucksmittel“ in: Weydt, Harald [Hrsg.] Sprechen mit Partikeln, Berlin – New York 1989, 346 – 353.
- Wolski, Werner (1986): Traditionelle Wortartenkennzeichnung oder Funktionsangaben fuer Partikeln - Eine unausgesprochene Kontroverse in deutschen Wörterbüchern, 148-152
- Zifonun, G. / Hoffmann, L. / Strecker, B. (1997): Grammatik der deutschen Sprache. Berlin, New York: de Gruyter (Band 1-3) (IDS-Grammatik, abgek. auch GDS) (Schriften des Institutes für deutsche Sprache; Band 7.1)

Lektura i korektura

Autorica

Prijelom

Edin i Amra Mekić

Štampa

Bemust, Sarajevo

Tiraž

300 primjeraka

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

811.112.2'255'367:811.163.4*3

DŽANKO, Minka

Modalne partikule eben, halt i wohl u njemačkom
i njihovi prijevodni ekvivalenti u
bosanskom/hrvatskom/srpskom jeziku / Minka Džanko.
- Sarajevo : Bosansko filološko društvo, 2010. -
214 str. ; 23 cm

Tekst na bos., hrv., srp. i njem. jeziku. -
Bibliografija: str. 198-214 ; bibliografske i
druge bilješke uz tekst

ISBN 978-9958-9309-3-5

COBISS.BH-ID 17879814

